

МАКДАНАРК

Нашы супрацоўнікі

Адамовіч Я., Александровіч А., Бабарэка А., Бандарына З., Барашка Іл., Баркоўскі С., Бобрык Янка, Бузук П. проф., Бядуля Зьм., Вішнеўская Н., Вольны Ан., Гартны Ц. (Жылуновіч Зьм.), Галавач П., Гаўрук Ю., Глыбоцкі Т., Глебка П., Гурло А., Дарожны С., Дудар А., Дуброўскі М., Дубовік М., Зарэцкі М., Замежны А., Звонак А., Зімін Н., Івашын Я., Ігнатоўскі Ус. проф., Каваль В., Касьпяровіч М., Казлоўскі В., Каплан Л., Кляшторны Т., Колас Якуб, Крапіва, Купала Янка, Курцік А., Лужанін М., Лясны А., Лявонны Ю., Маракоў Вал., Майзэліс Ул., Маркава Н., Мурашка Р., Нікановіч М., Парэчын Г., Падабед Я., Пічэта Ул. проф., Пінчук М., Плаўнік Ізр., Прышчэпаў, Пушча Яз., Пфляумбаум Е., Росіч П., Трус П., Траецкі А., Туміловіч Я., Хадыка Ул., Цьвяткоў Л., Чарот М., Чарняўская Л., Чарнушэвіч Н., Чарвякоў А., Чорны Кузьма, Шлюбскі А., Якімовіч А. і інш.

А. С. С.

300-1
6382

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка - політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

Хлопцы
1927

==== Пад рэдакцыяй ====

М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, Ал. ДУДАРА

Год выдання пяты

Сшытак чацьверты
КРАСАВІК

ВЫДАЊНЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К — 1927

Васілёк

= *М. Анисимов*

Чыгуныя песьні

(Эскіз)

Студзень, люты... Марозы лютыя і ледзяныя каралі, як кажуць поэты. У іх заўсёды каралі—і вясною зялёнай, і сонечным летам, у восень глухую, дажджлівую, і ў сьнежні, і ў лютым. Яны і ў сьняжынках шукаюць агня і знаходзяць у іх іскры бліскучыя і пякучыя агні холаду. Ды й як іначай—ня можа чалавек жыць без агня, хіба сэрца бяз іскраў—сэрца? Тады мяшок яно, непатрэбны мяшок, у якім ні сьвету ні радасьці. Шукайце-ж агня, знаходзьце яго, напаўняйце іскрамётным полымем вашы думкі і сэрца, тады пазнаеце сьвет, чалавечую радасьць і боль.

Мароз пякучы, у ім запраўдны агонь і дзіўны—ён ня песьціць душы чалавечай, да касьці пранізвае страламі асьнежанымі тваё хворае цела, якое вечна цягнецца к сонцу. І кажуць—зімой любоў ня цвіце, бо стыгне кроў, мароз пацалункаў ня любіць, робіць блядымі губы чырвоныя, тушыць агні ў шэрых і сініх вачох і робіць іх празрыста-халоднымі, падобнымі на шкло туманаў васеньніх, а завеі, віхуры сьнежныя блытаюць думкі, наганяюць сьняга суму і чорнай жуды. Хіба тут пра любоў ды пра карую цьведзень воч дарагіх успомніш, калі няма ні пахучага бэзу, ні майскіх зор прамяністых, ні срэбных песень салаў'я. Дзе там... Мо' й так, мо' й ня так,—аднаму адно падабаецца, другому—другое...

А я ўсё-ж ткі люблю: у марозы, у сьнежні, у лютым, калі замярзаюць сонечныя вёслы, як кажуць поэты. Я люблю, люблю гарача, вернай, надзейнай любоўю. І чым болей мароз, чым сільней ён стрыбушыць саламяныя стрэхі, дзынкае ў драўляныя сьцены кулаком касьцяным, узьнімае сьнежныя хвалі жорсткія, кідае іх на абледзянелыя сьляпыя шыбы, стукае, шаркаціць палахліва аб комін асьнежаны,—тым сільней, гарачэй любоў у маім сэрцы, тым сьвятлей мая радасьць.

Вунь вые віхура за цёмным вакном; і нібы здані, праносяцца стаі мёрзлых сьняжынак, к вакну прынікаюць, плачуць нуднай адзінай сьлязой, прымярзаюць, а вецер гоніць усё новыя сьнежныя хмары, гудзіць і шалёна рагоча завея голасам лядзяным, рыпучым. І скагоча мароз, бяжыць, грукаціць па завеянных сьцежках, дарогах, сьнегам у зоры кідае, у месяц бліскучы—бач, зайздрасцьць бярэ, хоча ўладу на ўсё налажыць, прыдавіць жывое ледзяшом-брыльянтам пякучым.

Ну й вый на здароўе, пацяшайся, мароз, ледзянымі каралямі, покуль сонца іх не сарве з тваіх халодных грудзей.

Што мне да цябе. Вунь стаіць мая мілая, мая радасьць—любоў. У яе ножкі малыя і лебядзіная шыя. У яе сэрцы агні бурлівыя і кіпучыя, і ў грудзях крамяных запал,—што супроць яго сьнегавыя завеі і траскучы мароз.

Я гляджу на мілую вокам улюблёным, я дам мілай бярозавых трэсак, запяе яна песьні дзіўныя, запяе голасам залацістым, гарачым... І лятуць, кружацца агнявой струменьню гукі медныя і чыгунныя, песьцяць рукі твае і ногі, песьцяць сэрца цяплыню чароўнаю. Люблю песьні чыгунныя. Чаму? Мая мілая, мая радасьць—печка чорная, печка чыгунная. Яна любіць трэскі, пахучыя трэскі. Гараць яны, трашчаць вугалі залатыя, а мілая песьні сьпявае:

Жш-ш-ш... жш-ш-ш... сзыі-і-і-ш-жш...

А ў жалезнай трубе гудзіць вецер, працягвае ў трубу мароз свае сінія лапы і, апёкшыся, уцякае ад хаты. Болей трэсак—болей агня і малінавы бок у печкі, любя глядзець на яго ў цёплай хаце. І ў вячэрнім змроку цёплым, калі хіліцца галава да сна, паціху дрэмлюць думкі ад працы дзённай, любя слухаць чыгунныя песьні. У гэтых песьнях пад халодныя сьпевы завеі пачуеш ты многа слоў, многа праўды жывучай аб жыцьці, аб мінулых дзях, аб днях мінулых. Печка любіць сьпяваць аб мінулым, бо пражытыя дні праз яе пракаціліся, праз яе чыгунныя грудзі, сьляды заставілі на яе тонкіх бакох.

І заўсёды яна пяе аб мінулым. Вось паспрабуй толькі, закрой вочы пялёсткамі дромы—і паляціш у думках разам з песьняй чаруючай к дням пражытага, к дням, што таксама заставілі сьлед на несталёвым чалавечым сэрцы.

Пяе мая мілая:

Чж-ж-ш-сзыі-і-с-ш... . . . . .

Семафор глядзіць вокам чырвоным у далі сьнежныя, змрочныя, туды, дзе на захад уходзяць, віюцца істужкай бліскучай сталёвыя рэйкі, дзе ў сніх туманах паляглі, захаваліся горы Уральскія. І пад рэйкамі скачуць завеі, скавыча мароз. А белым вокам углядаецца семафор на ўсход, на станцыю, туды, дзе за белай раўнінай палоща берагі крутыя сярдзіты, буяны Ёртыш. Холадна, сумна, ветры плачуць, рагочуць, песні шалёныя граюць на тэлеграфных струнах і гудзяць яны, надрываюцца нечалавечым жалем і сумама нязьведаным.

Толькі весела ў будцы, вунь там, недалёка ад высокага семафору. Там Арынка песні сьпявае, а ей падпявае чыгунная печка—і абоім цёпла і сьветла і радасна. У абоіх агонь у грудзях і маладыя гады за плячмі. Што-ж трэба болей, толькі тады і радасьць цвіце. А з радасьцю добра і шанежкі пекці, шаньгі смачныя і румяныя, як румяныя шчокі Арынкіны, калі ўглядаюцца на іх Алесевы вочы. Але што Алесь... Ён даўно за Урал пашоў, за туманныя горы, якіх ніколі, ніколі ня бачыла Арынка. Чаго пашоў і зачым, хіба ведаць Арыне аб гэтым, толькі чула ад таткі яна, што адтуль, з па-за гор, па чыгунцы чуткі плывуць, чуткі казкам падобны, што там, дзе Алесь, завіхурыў буран крываваы, і ў павевах яго людзі шчасьце знаходзяць, вось такія людзі, як яны з Арынкай, як рамонтшчыкі, пуцявыя, як прамасьленыя дэпоўцы рабочыя.

Шкада Алесь, шкада воч яго сніх, ды нічога ня зробіш—чакай дзяўчына з-за сніх гор свайго шчасьця і долі, а мо'й дачакаешся. Праглядай свае вочы на захад, прыглядайся да вокнаў вагонаў. І глядзіць Арынка, прыглядаецца, не прапусьціць цягнік, не прапусьціць вагона. А воч сніх няма, як няма. Ну і што-ж, не настаў яшчэ час, але прыдзе...

А печка гудзіць, усьміхаецца бокам малінавым, нібы выказаць хоча:

— Ня думай занадта, Арынка, падгараць твае шанежкі, а падпаленых татка ня любіць.

Татка... Ён хутка са стрэлак прыдзе, прыдзе змораны працай: ня жарты—стрэлкі працусьціць у завею, у траскучы мароз,—заносіць іх сьнегам, замярзаюць—ці доўга-ж так да бяды. Татка шанежкі любіць гарачыя і румяныя, бо халодныя рукі ў яго і іх трэба пагрэць. Чым-жа лепей сагрэеш, як ня шаньгаю цёплаю,—і нагрэешся ад іх і голад прагоніш, сыт будзеш.

Татка, татка... любіць Арына яго зморшчаны твар суровы, абветраны жыццёвымі клопатамі, яго вочы глыбокія з-пад навішых брывей. Суровыя вочы, а колькі ў іх ціхай радасьці і бацькавай ласкі, калі паглядзяць яны на дачку, дарагую Арыну. І яшчэ гэтыя вочы ліхтары любяць: чырвоныя, белыя і зялёныя, многа іх, ліхтароў, вунь зьяюць, мітусяцца зоркамі па раскіданых стрэлках станцыі. І татка даглядае іх. Пад вечар зносіць ён лямпы, працірае іх пакляй старанна, праглядае на сьвет, потым запальвае свой ліхтар ручны (хітры ліхтар, які захочаш, зробіш у ім сьвет: белы, зялёны, чырвоны) і разносіць лямпы па стрэлках, потым ідзе к семафору, спускае з-пад неба ліхтар вялікі, чысьціць яго, налівае газу, запальвае, і ліхтар падымаецца ўверх, рыпіць, скрыгоча, пакуль не ўзьбярэцца на самую вышыню і застыгне там няміргаючым вокам чырвоным. Дзіўнае вока; яно, як камень самацьвет, іншым часам зялёным робіцца, і тады Арынка ведае, што хутка поезд падыйдзе і загудзіць цягнік сталёвым горлам і прагрымяць, прасакочуць па стрэлках чыгунныя колы. А вока зялёнае стане ізноў чырвоным.

Як вабіла раней у дзяцінстве Арынку гэтая чырвань і зелень. Часта, выняўшы з таткавага ліхтара цьвятное шкло, яна прыкладала яго к вачам і глядзела скрозь яго на сыпучыя сьнежныя раўніны, на бліскучыя рэйкі. Чырвонае шкло— і сьнег чырвоны, нібы палыхае па ім пажар і нават цёпла робіцца, нібы пад летнім сонцам, у цяплінь, у прывольле. Паглядзіш у зялёнае—сьнег зялёны і адразу ў паветры сьвежым мурагам запахне. Што гаварыць—дзіўнае шкло.

Але татка заўсёды сьмяяўся:

— Дурная ты, Арынка, глядзіш ты вась і ня ведаеш, а нашто гэтае шкло чырвонае. А пакажы машыністу яго, паравозу на перад і

Стоп машына, далоў качагар...

— Зялёны агонь пакажаш і

Цішэй, галубец, цішэй, глядзі, не спатыкніся на стрэлках, не паламай краставіны чыгунныя...

— Вядома, ён і цішэй, цішэй. Ну, а з белым сунешся, што там:

Бяжы, браток, бяжы, браток—дарога табе вольная і прамая, буфяроў ня зломіш, не пашчэпляцца колы...

То ў дзяцінстве было. А цяпер што. Эх, лепей-бы ўглядацца ў Алесевы вочы, а ў іх што хочаш: і цёплая чырвань лета, і зялёная сьвежасьць вясны, а сьвету, сьвету ў іх белага колькі! Ды што-ж зробіш...

Уздыхнула Арынка, падкінула трэсак у печку, печка песняй вясёлай захлібнулася, чырванеюць бакі яе чыгунныя, цёпла і весела і трошачкі сумна чагосьці.. Нешта татка ня йдзе, а пара-б вячэраць. Забавіўся, пэўна, на станцыі той, мо' справы якія. Да хіба ня знойдуцца справы, вунь дні якія пашлі непакойныя. Шалон за шалонам ідуць войскі з-за Уралу, туды, на Омск, на буяны Ёртыш. Колькі іх за дзень прашло. Ё ўсё палкі чэха-славацкія. Куды яны, чаго ім, што трэба ім— хто іх ведае.

А шанэжкі ўжо гатовы, пара-б вячэраць, таго і глядзі прастынуць, ну, што з імі тады. А таткі няма і няма. Гараць трэскі ў печцы, абвіло іх чырвонае полымя, і трашчаць яны, каробяцца, гнуцца, чарнеюць пад гарачымі языкамі агня, і пакрываюцца з бакоў залатымі акрайцамі вугалёў брыльнянцістых. Ад іх водблескі мітусяцца па сьценах, цалуюць залатой чырванню Арынкіны вусны, зайчыкамі прабягаюць у цёплай шэрані воч і калышуць, нібы шавеляць у водблесках цьвечень агнявой расьніцы шаўковыя. Пунсавеюць шчокі румяныя і пад подыхам цяплыні ўздываюцца крамяныя грудзі, і ціхія думы аб шчасьці, аб крылатым шчасьці лунаюць у цёплым зроку, дзе іграюць залатыя водблескі, нібы зарніцы ціхія і яркія, дзе казычуць вуха цёплыя песьні—сьпевы чыгунныя.

— А таткі няма і няма. Ну дзе-б ён мог быць?

— Гу-гу-гу-у-у...

Завьвінела ў паветры сталёвае горла. „Їзноў цягнік“—думае Арынка і глядзіць у асьнежанае ваконца ў бок семафора. Што за штука—семафор закрыт, а павінны адкрыць-бы. За семафорам шыпіць паравоз, за ім істужкай уходзяць вагоны ў завеі сьнежныя, у сьнежную даль. Паравоз крычыць, надрываецца меднай сірэнай і ўсё бліжэй і бліжэй грукаціць, надбліжаецца к станцыі. Але закрыт семафор, хіба пойдзеш далей. Заскагаталі тармазы чыгунныя, снапы іскраў кінуўшы на халодныя рэйкі. Стаў паравоз, аддуваецца беласьнежным парам, задыхаўся, бач, з дарогі, дрыжаць стаміўшыся грудзі

сталёвыя, бліскучыя вочы—ліхтары засьцілае дыханьнем цёплым. Людзі з вагонаў вылазяць, на станцыю йдуць.

— Мо' Алесь,—мімаволі думка ўзьнікае і раптам гасьне.

— Не, чужая гаворка, ня наша. Ды й злосна гавораць нешта, што ім трэба?

Прыпала Арынка к замёрзламу ваконцу, прадыхаўшы наперад у ледзяным узоры дзірачку-глядзелачку, і адхілілася адразу, неяк трывожна на сэрцы стала.

— Ідуць, сюды ідуць, што ім трэба ад нас...

А ў печцы трэскі гараць, палахліва гараць, кідаюць пужлівыя водблескі на сьцены, на вокны, на Арынкiны вочы спалоханыя.

Рышнулі дзьверы, застукалі чабаты па прыступку і ў хатку папыў, закружыўся белы клубок халоднага пару, акутаў печку, Арынку, нічога ня відна. А яны рагочуць, гавораць нешта, „мусіць пагрэцца прышлі“—узьнікае думка і рвецца, як слабая нітка. Белы пар халодны тае, нікне пад подыхам печкі, ізноў відна ў хатцы. Вунь, колькі прышло іх, салдаты, розныя ёсьць, маладыя і старыя, вунь і п'яныя, гавораць, нібы заплятаюцца языкамі. І яны заўважылі Арынкiны вочы, што гарэлі вугальчыкамі з-за малінавай печкі.

— Гы-гы-ы, і дзяўчына ёсьць...

— Гэй, хлопцы, а яна-ж і красавіца! Подзь сюды, дарагая, пакажы нам румяныя шчокі, дай на цябе паглядзім. Ня хочаш? Ну, я ў госьці к табе...

Рыжыя вусы пасунуліся блізка, блізка... Чужая рука надавіла плячо, нібы агнём апякла. Брыдка, брыдка на сэрцы, уварнулася Арынка, у куток забілася, а думкі, думкі мітусяцца, як тыя вугальчыкі, што блішчаць вунь і гаснуць у печцы малінавай.

— А татка дзе, дзе даражэнькі тата...

А яны рагочуць, заліваюцца сьмехам паскудным, скаляць зубы, і здаецца Арыне, што гэта зубы зьвярыныя, і сьмех ня сьмех, а жудаснае завываньне воўчае ў цёмным лесе драмучым. І вочы ў іх, брыдкія вочы, нібы маслам паліты... Ізноў ён, гэты агідны, чужы, з вусамі калючымі, лезе, садзіцца поплеч, нахіляецца к зьбялеўшаму твару, дыхае ў вочы гніючым дыханьнем, вышчарыў зубы, заліваецца рогатам п'яным. І ўсе бліжэй, ува ўсіх вочы гараць, нібы хочацца ім праглынуць яе,

аблізаць са шчок румянец пунсовы, выпіць вочы хрустальныя з залатой іскрой.

Цапнуў за грудзі ненавіснай рукой, сьцяў, нібы кляшчоткай жалезнай, аж кроў нахлынула ў віскі, так усхадзілася сэрца і ў ваччу захадзілі агоньчыкі, нібы тыя ліхтарыкі родныя: белыя, зялёныя, чырвоныя, многа іх, многа, мілыя, родныя, ненаглядны татачка, дзе ты, дзе ты... Высклізулася з рук ненавісных, ударыла па калючай шчацэ, але многа рук гэтых, многа ртоў ліпучых цягнецца к вуснам зьбялеўшым.

— А, дык ты так! Ёш, бальшавічка знашлася. Я-ж пакахаю цябе іначай...

А печка гасьне, заміраюць залатыя іскры, зьніклі водблескі яркага полымя, цямней і цямней...

Толькі стогны прыдушаныя, ды зьвярыныя ўздыхі, нецярплівае патоптаньне ног плылі ў карагодзе п'яным, шалёным, дзе мутнее чалавечы розум і становіцца цёмна, цёмна, цямней ночы васеньнай, ухутанай у чорныя склізкія хмары.

— Сабакі, зьве-е-ры... татка родны...— вырвалася раптам скрозь п'яны гоман галасоў нецярплівых і змоўкла, нібы падбілі, абсеклі чалавечае слова каменем войстрым і цяжкім.

А печка загасла, застыглі залатыя вуглі, ахінуліся попелам шэрым, халодным. І калі эшалон, забразгатаўшы звонкімі талеркамі буфяроў, заскрыгатаўшы чыгуннымі коламі па абмёрзлых рэйках, пасунуў у поўнач далей, у рашчыненай напята хатцы панавалі холад і цемень, беспрасьветная цемень, у якой звычайна ня бывае ні іскры, ні агня, ні прыветнага сьвету...

Колькі дзён завывае буран, і насупіў Урал свае старыя бровы, ускудлачаныя ветрам паўночным. Глуха стогнуць лясы і калышунца, нібы грывы сівыя, пад Міасам ракою, уабраўшайся ў лёд блакітны і звонкі. Завывае буран, і струменяць на ўзгор'ях сьнегавыя павеі, ветры рогат узьнімаюць, галосяць шалёна, крычаць, надрываюцца, нібы вышлі з пячэры Кунгурскай падземныя чудзішчы і адкрылі свае пасткі страшэнныя, зараўлі гудам зьвярыным на сьвет, на жывое на ўсё, у чым трапечыцца радасьць дыханьня, дзе праменьці агонь жыцьцёвы.

Сумна ў гарах, здаецца—плачуць над Міасам старыя яліны, холадна ім і ад золкага ветру і ад скал халодна-пякучых, па якіх распаўзліся цэпкія корні-рукі. Холадна корням

холадна, а ў паніклых лапах-галінах гойдаюцца сьняжынкі бяспрытульныя, ганяе іх вецер з узвышшаў у даліны, з далін на ўзвышшы. А мароз скавыча зласьней і зласьней.

Страшна тады ў гарах і дарогі ня відна. Толькі поезд скрыгоча паціху, рыпяць абмёрзлыя рэйкі, да пастукваюць на стыках чыгунныя колы, лянiва пастукваюць—не разгонішся ў гэтую замець, таго і глядзі, пакаўзьнешся, паляціш старчаком пад абледзянелы гранітны адшыб, разаб'еш, пашчэпіш у дробныя трэскі аб скалы вагоны прамёрзлыя, астыглыя. Вецер шалёны кідае глыбамі сьнегу на буфяры, на сталёвыя скрэпы, узрывае праржавеўшую жэсьць на скрыпучых і дрыжачых крышах.

У вагоне холадна. Звычайны вагон, таварны, такі, як і ўсе ў гэтым цягніку доўгім. Папрамыралі сьцены, іней лядзянаю воўнай павіс са столі, паглядзіш на яго—нібы па сэрцу ледзяшы коўзаюцца, паліваюць яго вадой сьцюдзёнай, холадна робіцца ў ім, пякуча холадна. І печкі няма. Заместа яе пустое месца, хіба тыя гады, каб з печкамі езьдзіць. А ў столі, дзе праходзіла калісьці труба—пустая дзірка зьзяе і яна, нібы сабачая пастка на марозе, хаўкае парам халодным, ды цярушыць гольчастымі сьняжынкамі, шэрымі ў вагонным змроку.

Зыбаецца, падскаквае вагон на стыках, ржава скрыпіць на рэсорах прастуджаных, дзесьці жалобна скагоча, галосіць прарэзьліва перагарэўшая букса, ды гудзіць па-за сьценамі вецер, шархаціць, барабаніць па крышах. Ціха ў вагоне, каму гаварыць ахвота. І кожны цісьнецца адзін да другога на дошках-палацях: ўсё-ж ткі цяплей, ня так кусае мароз праз худыя шынелі. Толькі ногі вось шчымяць, пальцы стыгнуць, папрыліпла к ім халодная падэшва чаравік парыжэлых. І надаедліва дзынкаюць, бразкацяць па сьценах салдацкія кацялкі.

— Эх, і жыцьцё-ж, каб цябе прыдушыла...

— Чаго ты?

— Нічога... Бач, сукарэчыўся ў тры пагібелі, а яшчэ—вагон завецца, хужэй чым скварэшня тая, пад кустом—і то лепей.

— А табе як хацелася-б?

— Ды што хаценьне. Вось цягнецца, каб яму спухнуць, нібы тыя гаршкі на кірмаш вязе, разьбіць баіцца...

— А як-бы ты думаў, дур'я галава твая. Кур'ерскім хочаш? Не, трасцы... Чэхі, яны, брат, паклапаціліся галубчыкі

аб тваіх костках, таго і глядзі рынешся куды-небудзь у прорву, і касьцей не сабярэш тады... Вось і сунемся паціху, вобмацкам, ды й завая к таму, што-ж ты хочаш.

— Ды што ты ка мне прычапіўся: хочаш, ды хочаш... Памерзьнем вось скоро, вось табе й будзе: хочаш, ды хочаш.

— Ня зьмерзьнеш... Эх, галава твая яловая, пра печку ўспомніў, а яшчэ чырвонаармейцам завецца. Табе-б на печы ляжаць, падкамячыўшы пад голаў андарак жончын, да паглядаць, як жонка аладкі пячэ. Ваяка...

— Адкасьніся ты...—і абазваны „ваякай“ яшчэ стараньней укутваецца ў дзіравы шынель, выставіўшы з каўняра толькі кончык носу.

Хіба злуоць? Не. Трэба-ж парушыць чым-небудзь няпрыемную цішыню, бо спаць усё роўна ня хочацца да й не засьнеш тады, калі хочаш. Ё ўсе ляжаць нярухома, углядваюцца ў змрочную столь, прыслухоўваюцца да бразкатаньня кацялякоў непакойных, ды шурхаценьня завеі. Часам скажа хто-небудзь, не зварочваючыся асабліва ні да кога:

— Эх, чайку-б цяпер...

Ё хто-небудзь з кутка абзавецца.

— Мо малачка захацеў яшчэ...

Але кожны ня быў-бы супроць, каб папіць чайку, да пагрэцца, ці ў цёплай хаце, ці так дзе-небудзь, каля агню, каля вагоннае печкі, толькі быў-бы агонь, да шугала-б полымя. Але што зрэбіш, няма, павывезлі хцівыя чэхі ўсё, што толькі магчыма павезьці, пагналі вагоны з сабой, цёплыя, прытульныя вагоны.

А поезд рыпіць і рыпіць, і дзень і ноч, усё суне ўперад, расьсякае ўпартымі сталёвымі грудзямі марозныя подыхі ўсходу. Засталіся ззаду горы і шыбчэй засакаталі колы, адбіваючы тахты чыгунных напеваў:

— Та-та-та, та-та-та, та-та-та...

Їм падпявае, шуміць цягнік:

— Бяжым—бяжым, бяжым—бяжым...

Але ня ўсё-ж бегчы. Марознай раніцой стаў поезд, далей нельга ехаць—паўзарваны на станцыі стрэлкі. Абрадваліся і хлопцы трохі—абгрэемся хоць—і палезьлі з надакучыўшага вагону.

— Ну й мароз!

— Гэта, братка, табе ня ў нас на Дняпры, дзе й зімой зарыйся ў стог і прасьпіш, як на печы.

— На печы не на печы, а ўсё-ж не хапае за нос так, як тут.

— Што і гаварыць. Але пойдзем, хлопцы, хоць пагрэемся трохі ў будцы.

Падышлі.

— Ну й людзі, напята дзверы адчыняюць...

І раптам, зірнуўшы туды, усе разам, нібы па якойсьці камандзе таемнай, знялі шапкі, замоўклі і чамусьці пільна ўсе сталі глядзець толькі долу, нібы ніколі ня бачылі сваіх чабатаў ірваных, сваіх парыжэлых чаравік. І кожнаму страшна было і неяк няпрыемна глянуць туды, дзе на ложку нібы спала маладая дзяўчына. Вун і рука павісла, і раскінуліся кучаравыя валасы на падушцы...

Але чаму яна нярухома, чаму адкрыты вочы, і на іх, на бліскучай шэрані, ня таюць пухавыя сьняжынкi?

І адзін з чырвонаармейцаў—стары, абветраны нягодамі і жыцьцём чалавек, ціха ўвайшоў у будку, знайшоў коўдру нейкую і прыкрыў нагату дзяўчыны, нібы вочы хрустальныя, апушаныя сьнегам, прасілі яго аб гэтым. І тады нібы з усіх грудзей вырваўся цяжкі, цяжкі ўздых і нехта моўчкі памахаў кулаком на ўсход, махнуў, не сказаў нічога, але ўсе яго зразумелі, і з грудзей выдавіліся скупыя словы:

— Сволачы, бандыты, а яшчэ—культурныя...

Ля штабеля дроў, што стаяў каля будкі, нашлі старога стрэлачніка. Ён ляжаў ніцма на сьнягу, побач ляжаў яго разьбіты ліхтар. І агнявымі плямамі сьвязаіліся на сонцы аскалёпкі чырвонага шкла і кроплі крыві. Чырвоныя кроплі на халодным сьнягу. Так адплацілі старому бацьку бандыты за цёплую шэрань вачэй Арыны, вачэй з залатою іскрою.

А малады чырвонаармеец, які ў першы раз убачыў няўміручую крыўду над чалавекам, над чалавечым жыцьцём, здзіўлена паводзіў вачмі наўкола і, ні к каму не зварочваючыся, гаварыў, нібы шаптаў паціху:

— Эх, чаму гэта так, чаму, бач, блішчыць яна, рэжа вочы...

— Што?

— Кроў.

— Кроў? А як-жа ты думаў? Кроў—яна, братка, гарачая, а сьнег халодны, таму яна і блішчыць, і чырвань мае...

Хутка пахавалі нябожчыкаў, наладзілі стрэлкі чыгунныя, і пашоў эшалон на ўсход сваёй пуцявінай жалезнай. З асірацэлай будкі ўзялі ў вагон печку чыгунную, ізноў у яе бок малінавы і ад яго цяплынь і пунсовыя шчокі ў абветраных сонцам і марозамі людзей, якім любя ў цяпле піць гарачы чай, прыслухоўвацца к заваям марозным. Што яны ім, калі сьпевы чыгунныя поруч, гарачыя сьпевы. Печка сьпявае—і радасна ўсім і з радасьцю пойдучь усе слухачь назаўтра новыя песьні, сьвінцовыя песьні аб жыцьці і сьмерці, песьні перамогі над горкай нядоляй людзкой, перамогі над жыцьцёвай трухой і брудам варожым.

Прагрымелі годы поступам чыгунным і заставілі ў сэрцы сталёвую накіп. А печка гарыць, ня стухаюць агні ў ёй, блішчаць залатыя зарніцы, мітусяцца па сьценах, сьвецяць прыветна, і ад сьвету, ад полымя яркага вее цяплынь пяшчотная, грэе сэрца і думкі грэе, песьціць рукі з мазалямі гаручымі. І малы сын—у яго вочы зыркя аганькі—к каленам лашчыцца, углядаецца ў вочы і сур'ёзна, сур'ёзна гаворыць:

— Тата, я люблю жыжу...

Жыжа—агонь, жыжа—іскры.

— Запраўды любіш?

— Люблю.

— Ну й любі ды расьці вялікім, вялікім, падрастай, сынку, на бацькаву радасьць, на нашу падмогу...

А печка пяе і сьпявае чыгунныя песьні. За вакном траскаюць марозы, завывае вецер галодны. Але што нам? Хіба страшны яны, хіба зьнімем мы з сэрца сталёвую накіп, хіба зробім яго мяккім і кволым... Не, ніколі, ніколі, покуль зьзяюць агні, покуль іскры гараць залатыя...

Песьня пра Сінь-Вэя

Што прайшло—не настане.
Пра мінулае—толькі ўспамін.
Жывуць па рознаму—
Сінь-Вэй—кітаец,
містэр Кэлінг
і бонза ¹⁾ Мінг.

Старыя законы—святыя законы!
Ці знойдзеш мудрэй?
Навошта містэру Кэлінгу коні,
калі ёсьць рыкша ²⁾ Сінь-Вэй?!

Бонза знае шэсьць тысяч знакаў—
думкі таемныя Сан-Цзы-Цзін ³⁾.
Любіць бонза Ціена—сабаку,
срэбныя цэнтры і жонку Сін...

З раньняй да позьняй зары
возіць Сінь-Вэй і жоўтых, і белых:
будзе прыемным агорклы рыс
і сон на бруднай пасьцелі;

будзе срэбра для бонзы,
плітка чаю сёстрам з бацькамі...
Цела Сінь-Вэя—як літая бронза,
мускулы сталі цьвядзей за камень...

¹⁾ Кітайскі духоўнік.

²⁾ Кітайскі рамязьнік, які возіць ездакоў на сва-
іх плячах, ці ў маленькай ручноў калясцы.

³⁾ Кітайская азбука налічвае каля 500 знакаў.
Для ўдасканаленьня ў чытаньні вучня прымушаюць
завучваць вялікія кнігі, не растлумачваючы іх
сэнсу. Адзію з такіх кніг зьяўляецца Сан-Цзы-
Цзін.

Бонза вучыць—кожны живе
так, як суджана лёсам:
мабыць трэба багом, каб Сінь-Вэй
жыў галодны і босы.

* * *

Жоўтае сонца,
шэры брук...
Добра вячэрнюю
відаць зару!..
Добра звонкім
плаціць серабром
за опіум пахкі
і палены ром!..
Толькі цяпер—
хоць у землю ляж—
вырас шэры
высокі гараж;
гулкіх аўто
праразьлівы крык—
гора і крыўда
для бедных рыкш.
Мчыцца аўто,
нібы ветра ўзьвей—
гэтак хутка
ня можа Сінь-Вэй...
Чорныя чуткі,
злая навіна:
„Гэта
белых чарцей віна!
Белыя чэрці
з сабой прынясьлі
злую бяду
для кітайскай зямлі!..

* * *

Сталі шаптацца рыкшы.
Вочы запалі глыбей.
Роспач ўсё вышай і вышай
за другіх і за сябе.

Містэр Кэлінг спакойны.
Што яму да трывог:
кітайскія злыя законы
і хітры кітайскі бог.

Бонза сказаў: „цярпіце—
богі адплацяць стакраць!
Трэба цярпець і маліцца,
трэба цярпець і чакаць!..“

Бедныя, бедныя, рыкшы!
Як-жа? Каму паверыць?
Распач распальвае вышай і вышай
новае слова ў сэрцы...

* * *

Ціха.
Чорная ноч.
Цёмната.
Дыша
сном
кітайскі квартал...
Хто там?
Што гэта?
Між цёмных сьцен
поступам
лёгкім
за ценьню цень...
Містэр Кэлінг
спакойна
сьпіць
у вілле белаі
на Монні
стрыт.
Містэр Кэлінг
спакойна
сьпіць—
белымі
скронямі
сон шалясьціць...

Раптам новы
 трывожны
 рытм...
 Звон
 тэлефона:
 — Гараж гарыць!..

* * *

Містэру Кэлінгу зноў клапоты.
 Сьледства. Доляры. Новы гараж.
 Сінь-Вэй—бяз хлеба і без работы:
 кладзіся ды памірай.

Доўга па вуліцах ляскаў зубамі.
 Думка чорная сэрца скрабе:
 — Гэткай сыцяны голымі лбамі
 не прашыбеш!..

* * *

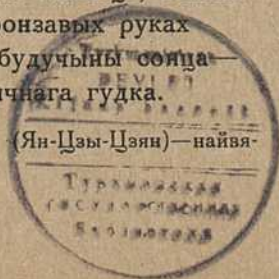
Вось яны. Шырокія колёны
 з сіня-шэраю шчацінаю штыкоў.
 Гоміндана сыцяг блакітны і чырвоны
 рэе над галовамі байцоў.

Вось яны. Ідуць байцам на зьмену
 з Гоан-Го, з блакітнага Ян-Цзы¹⁾.
 Змоўк навекі голас Сун-Ят-Сэна—
 думкі засталіся жыць.

Вось яны—напевы вызваленьня!..
 Што ім бронь ангельскіх крэйсароў?
 Што ім бонз бесплэнныя маленьні?..
 За удар—удар і кроў—за кроў!..

І Сінь-Вэй між імі. Мабыць, сёння
 з стрэльбаю у бронзавых руках
 ведае і ён, што будучыны сойца—
 гэта крык фабрычнага гудка.

¹⁾ Гоан-Го і Ян-Цзы (Ян-Цзы-Цзян)—найвя-
 лікшыя рэкі Кітаю.

Мабыць, больш не павязе ён белых,
і паліць ня будзе гаража.
Мабыць, больш ня зможа містэр Кэлінг
ашукаць яго ці напужаць!..

Сьвет чырвоны разьлівае поўнач,
і туды, к паўночнай старане,
трубы медныя мяцежнага Кантона
сказ нясуць аб волі і вясьне.

1927 г.

А. Гурло

Ідылія

Блішчаць узоры сьнегавыя
На дрэвах, на кустох, на плоце.
За плотам вецер моцна вые—
Ці ў радасьці, ці у самоце?

У садзе быльнік тарчыць з сьнегу,
Хістаецца нібыта п'яны.
Ён марыць, мусіць, пра адлегу,
Гілямі ўзіму абшмуляваны.

На ім іх шмат чырвонагрудых,
Што длубаюць і сьвішчуць звонка
Ды чыняць суды-перасуды
Ад раніцы да позных змрокаў.

А там шчыглы з чыжамі б'юцца
За каліва здабытай ежы,
Ды хмарамі над садам ўюцца
Крышталі-клоччы беласьнежжа.

9-III 1927 г.

* * *

Сьвядомасьці горац мацней алкаголю.

Ўжо чарка распутала дзікую волю,

Ўжо мэрам бурштыны у чарцы налітай,

Някавасьць гіне і гора пазбыта.

Свабодны—і згадкі няма аб стрыманьні:—

Бяссорамней рукі, крыклівей жаданьні,

І штосьці язык недарэчнае плешча.

Чужая-ж кватэра і куплены пешчы.

І хочаш апошнія сьцэрці румянцы,

Часьцей і няпэўней схіляешся к шклянцы.

А памяць, зьнібеючай горачы поўна,

Заўважвае ўсенька халодна і пунктоўна,—

І рух мой найменшы, і кожнае слова,

І голас сяброўкі мае прыпадковай,

І гэту бяздушнасьць на згамтаных тварах,

І холад абоймаў разьлічана-скнарных,

І наша ганебнае ложка супроці,

Як скрыню грахоў, уздыхаўшых па цноце.

І сэрца заняла сьмяротнаю ранай,

І крыкнуў, крыкнуў у распачы п'янай:

— Паслухай! я слушаў аб дужым і мужным,

— Я чуў аб цьвярозым і думна-патужным,

— І песьні былі з незагубнай аднёю,

— Што песьняй ўладала і доляй маею.

— Паслухай! дык як-жа?.. Дык як-жа калішні...

Спыніла каротка:—Ты выпіў залішне!

— Пад чаркай—усе вы гэроі ды палкі!

— Падай мне, вунь там—цыгарэты й запалкі.

Васіль Каваль

Сьнег

(Апавяданьне)

Гарыць агонь.

Люблю сядзець уначы каля вогнішча, падкладаць у полымя дровы ды слухаць іх трэск—мудрую, неразгаданую гаворку. Так сядзеў-бы, драмаў, слухаў...

Пад восень было так.

Першыя замаразкі на полі, халаднавата ў паветры. На полі, на іржэўніку сярэбраная павучына. Пад раньне ападае на зямлю белая шэрань і ўдала аздабляе яшчэ ня зусім апалыя лісты на дрэвах, а вясковыя стрэхі зусім беліць. Толькі пад поўдзень, як выблісьне залацістае сонца,—зямля становіцца мокрай...

Думае нешта ноч перад восеньню.

Уначы галасы ціхія, з пагалоскам, быццам прыдушаныя, разьбягаюцца на паверхні халоднай зямлі.

Бягуць і зьнікаюць, пакідаюць на дарозе думы.

От сядзелі мы так з Алісеем Сімчанком уначы супроць яго хутара, ля рэчкі. Кідаецца сьвет ад вогнішча на яго бязвусы жарсткаваты твар, гоніць нейкія думы і ўсьмешкі: не разгадаць іх мне, а хацелася-б... Сагнуў у каленях ногі, абхапіў іх рукамі, кладзе бараду на калені ды глядзіць на свае мокрыя ногі...

Хутар яго блізка, нават чуваць, як брэша сабака, як засьпяваў певень, як гавораць на хутарох людзкія галасы. Грызуць двое яго коняй пажаўцелую траву, храпяць ноздрамі. У дальнім лесе шуміць, быццам ідзе буралом. Недзе чуваць: ці то песьня, ці то простая сугучнасьць зыкаў і галасоў.

І плывуць па зямлі зыкі—чыстыя, сьветлыя.

Заслухаўся я. Маўчыць і слухае Алісей Сімчанок.

Цяпер-бы пачуць слаўную дзявоцка-журботную песьню, што сьпяваюць у купальскую ноч, прыслухацца да яе, адчуць музыку і рытм слоў!..

На тым беразе рэчкі, за кустоўем, на няскошанай траве, раса, „як вір“. Ходзіць у зацішку нейкая белая жаночая цень. Прыглядаюся,—не магу разгледзець.

— Аргамоніха,—кажа Алісей.

— Што яна робіць тут?

— Расу, мусіць, збірае—бач, якая раса! Гэта, брат, забаны ўсё... Ведзьмаю сябе лічыць... Каб каровы больш малака давалі...

— І ёй вераць?

— Дзе там!.. Бабы некаторыя вераць, а другія проста рукамі махаюць. Яна-ж і варажбітка... Цёмната ў нас яшчэ. І калі яе хто зьнішчыць?!

Алісей Сімчанок доўга кажа мне пра бабскія забаны, што яны ўжо з цягам часу знікаюць, і дадае моцна і абурана:

— Ду-ура!..

Дышыць чарнатою ноч, махае, як кажан, крыльямі. У такія от вечары на небе шмат зорак, шмат у чалавечай галаве дум; павявае вецер ды калыша на мяжы поля бльнэг.

На твары Алісея Сімчанка выраз дзелавітасьці, гэта заўжды так бывае: ці гаворыць ён на вясковым сходзе аб новым жыцьці, ці так выказвае свае думы. Вось за што ён цягне да сябе, і хочацца з ім задушэўна пагаварыць.

І ён гаворыць:

— Слаўная ноч! Люблю я такія ночы... Нядаўна так я быў у горадзе: хадайнічаў аб водпуску лесу сваім вяскоўцам... Зайшоў у гарадзкі тэатр (а даўно там ня быў). Ставіцца п'еса простая такая, з сялянскага жыцьця... Сядзіш гэта—ажно дух збірае; мяняюцца карціны... віды прыгожыя... Гэрой там галоўны гіне за бацькаўшчыну... Мэта была яркая ў чалавека. Паглядзіш такую карціну, добра ад яе на душы робіцца, чыстым чалавек выходзіць...

Ён курыць махорку, заглядае мне ў твар, думае, разважна гаворыць:

— А ў нас, брат, яшчэ шмат у вёсцы такога, што сьціскае сэрца: п'янства гэта, бойкі... Ёсьць, праўда, новыя людзі, ды ці-ж вырвеш раптам хваробу з каранём?

Змаўкае. Потым яшчэ гаворыць:

— Я вось думаю часам: устрывожыць-бы душу чалавека, падняць яго на ногі ды сказаць: „Ты чалавек! А раз так—не рабі подласьці, жыві па праўдзе, дружна“...

Кажу я, што думаю:

— Гэта можна зрабіць...

Тады Алісей гаворыць мне самае патаемнае з сваіх дум з свайго жыцця; расчыняе новыя дзверы, паказвае прабітыя дарогі, на якіх можна знайсці добрае і прыгожае...

— Больш практыкі трэба!—гавару я...

Алісей Сімчанок куды больш за мяне ведае і жыццё і практыку,—таму й лёгка гаворыць яму аб гэтым, ня пужаецца, што скрывіць з дарогі...

З жыцця яго ведаю такое: жыў перш з бацькам, потым бацька памёр. І пашоў Алісей Сімчанок дабравольцам у Чырвоную армію; біўся з бандытамі, палякамі; ранены, і на левай руцэ ў яго няма двух пальцаў. Чорны, у парванай шынэлі прышоў у вёску, на бацькаўшчыну. Ведаю, што чалавек у жыцці ўсяго паспытаў. І ўсё гэта неяк пасвойму, шматгранна адбілася ў натуре; чалавек зразумеў такое, што другім простым мужычым розумам век не зразумець. Проста вышаў ён на вясковай сходцы, дзе мужыкі чуць ня біліся за падзел зямлі, стаў зразу за беднату і прамовіў:

— Новае даёш!.. Неча тут злыдні разводзіць. Даволі ўжо таго, што так у брудзе жылі... Рэвалюцыя, таварышы, ужо прайшла, а вы ў сваім куту і няпрыкмецілі яе...

Хацеў стварыць на вёсцы „рэвалюцыю“, ганьбіў мужыкоў, даводзіў адных да злосьці; біць яго зьбіраліся, ды ловак быў... Цяпер Алісей Сімчанок жыве сваёй гаспадаркаю, чытае кніжкі, газеты, і рояцца ў галаве думы, як пчолы ў вульлі...

Слухаю, як гаворыць блізка мне чалавек, гляджу на поле: даўно патухлі агні на хутарох, стаяць стройна на шляху чуць відныя бярозкі. Проста к нам, к вогнішчу, хістаючыся, ідзе чалавек, моцна гаворыць сам з сабою.

— Хто гэта?—пытаю.

Алісей павольна ўглядаецца ў змрок начы.

— Пячнік тут адзін, п'яніца Харлан... Добры работнік, а ўсё да гла прапівае... Яшчэ да вайны ў горадзе жыў, баяк быў...

Їдзе да нас, босы, бяз шапкі, а ўначы холадна. Сарочка яго і порткі ўсе ў гліну выраблены, замызганы, твар зморшчаны і брудны...

— О, здаровы!—крычыць нам.—Їду я, дай, думаю, зайду пагрэцца...

Да таго п'ян чалавек, што трымацца ня можа на нагах.

— Зайшоў... Гляджу—вы тут... Ла-адна, ядры яго калясо... Халаднавата нешта...

— Адкуль ідзеш!—пытаецца Алісей.

— А... так яго маць!.. Ад Цімоха Самсоненка... Кулак, каб на яго...

На два крокі нясе перагонам; словы такія брудныя, агідныя...

Гаворыць пра сваю крыўду:

— ... Сукін сын!.. Работаў два дні, склаў печ у новай хаце... Так і так, кажу, давай разьлічымся... Ну, выпілі... Давай, кажу, ядрона палкі, сколькі належыць грошы...

— Ну, і што?..

— Не казаў-бы ты, кулацкая морда. Якія, кажа, грошы: усім за гарэлку працуеш, а з мяне грошы?! Раззлаваўся, абяцаў пеўня пусьціць пад хату. А ён згроб мяне за патыліцу ды давай латошыць... Так яго!..

— Ты ня лайся!—грозна папрасіў Алісей.

А п'яны Харлан сваё:

— Ну, і пакажу яму, доўга будзе помніць, ра-абая морда.

— Лажыся ты ды сьпі...

— Не, я ня лягу... Няможна...

Далёка быў чуцен яго крык.

— Я растрыбушу яго, спалю...

Мы сталі трымаць Харлана. Алісей навальваўся на яго сьпіну, рукі ламаў, аж трашчэлі косьці. Харлан выгібаўся, сапеў, валяўся па расе і брыкаўся нагамі.

—От чорт!—вылаяўся Алісей і ткнуў яго ў сьпіну.

Той паваліўся на сьпіну і дужа моцна вылаяўся на нас; потым узняўся на ногі і, хістаючыся, пабег на дарогу—босы, на колкаму іржэўніку...

— Я ўкакошу яго! У магілу заганю... Эх, тваю...

— От сьдэрва!—пакрыўдзіўся Алісей Сімчанок.

— Будзе буча там!—паказаў рукой усьлед за Харланам.

— А што ён зробіць?—пытаю...

— Ды што? Запаліць можа хату, вокны пабіць, а то на-творыць яшчэ якой брыдоты...

Пасья мы доўга маўчалі.

Такое-ж было неба, такія-ж зоры, так-жа вясёла трашчэў агонь...

— Да ранья далёка яшчэ...

Устрывожыў маўчанку Алісей, падсунуўся бліжэй к вогнішчу. Я бачу, што гаварыць хочацца чалавеку, расказаць нешта. Ё я прашу...

— Ну, слухай—гаворыць.—Цяпер вось неба такое зорнае, ноч цёмная, прыгожая, а я помню ў арміі, гады чатыры таму назад, тады холадна было, марудна, а сьнег глыбокі, ня вылезеш з яго, адну вынеш нагу, другая тоне... А марозы траскучыя...

Калі наплывуць на чалавека ўспаміны—добра перажытыя, перадуманыя, тады, мусіць, чалавек цалкам аддаецца ім...

— Дык я раскажу „пра сьнег“...

Я ўжо не прасіў, а сам Алісей Сімчанок пачаў гаварыць роўным голасам, працяжна, шукаючы глыбіні ў сваіх пачуццях.

Ё ён мне расказаў.

А я пасвойму ўявіў гэта...

. . . . .

Змораны ішоў наш атрад на спачын...

Перад гэтым былі моцныя баі.

Ой, як ярасна гудзелі беларускія пушчы!

Як сьвісталі кулі (помню я)!

Але затоеная радасьць была—вялікая, маўклівая і моцная жыла радасьць у сэрцы... Кожны быў напоены духам барацьбы, жаданьнем скончыць вялікую „поэму“ змаганья.

Людзі складуць песні пра гэтыя паходы.

Я знаю...

Сьнег і сьнег... Ня можна йсьці, ногі вязнуць...

Так прышлі мы ў ціхае мястэчка Цьвіковічы, разышліся па хатах начаваць, каб назаўтра йсьці далей, ды скончыць незакончанае намі. Я з камісарам Зарубежным—бойкім, свойскім хлопцам—застанавіўся ў шаўца Гіршы. Цэлы вечар стукаў той за перагародкаю—шыў боты і жаліўся нам, што надта цяжка

яму жыць, што вось сёння працуе ён, а заўтра прыдуць бандыты, абрабуюць, забяруць апошняе дабро... Тут мы прачуліся, што ў бліжнім лесе банда; часта прыходзяць у мястэчка, б'юць людзей, катуюць цяжкіх жыдоў. І вялікая тады злосьць узяла нас. Як-жа так? „Мы вось галодныя, абарваныя, а тут бандыты шкодзяць будаваць нам...”

Таварыш Зарубежны мне і гаворыць:

— Будзем вартаваць, трасца іх матары...

А ў мяне ў сэрцы злосьць кіпіць... Чуў я даўно пра банду і здэкі Шарупы. Паведамлілі аб гэтым чырвонаармейцаў думаем, заўтра пойдзем на паляванне за бандытамі... З таварышам Зарубежным ляжым на падлозе ў хаце. У каморцы нешта шэпчацца Гірш з жонкай і дачкой Рывай, палыхаюцца нечага, а мы ведаем, што ў канцы мястэчка стаіць вострая варта.

Раптам, адчыняюцца дзверы і ўваходзяць трое мужыкоў— у лапцях, у сьвітках. Ускочылі мы з таварышам Зарубежным.

— Рукі ўверх!..

Гозна выставіліся на нас браўнінгі, цяляцца. Дагадаліся ў чым справа, мусіць ёсьць нехта з мястэчка свой ім, калі перадзетыя прышлі. Вочы ў іх гараць, нечалавечая злоба ў людзей. „Што тут рабіць?”

Паднялі мы ўгору рукі, а на вуліцы цішыня, аніводнага зыку.

— Жывымі ня выйдзем,—думаю.

Гляджу на таварыша Зарубежнага: твар у яго зьмяніўся, стаў белым, і нязвычайная рашучасьць ва ўсім.

— Што ён хоча?..

А тры браўнінгі з пагрозай глядзяць.

Перад намі ня людзі—зьверы.

У адзін міг выхапіў Зарубежны з кішэні браўнінг (я думаў, што ён так зробіць, бо першы кідаўся ў атаку)—і раптам—стрэл; але ў гэты-ж час два настаўленых браўнінгі выстралілі. Хваціўся Зарубежны за грудзі, застагнаў і яшчэ раз выпаліў; адзін з трох бандытаў, як сноп, зваліўся. Тады і я ня вытрымаў—выскачыў у акно, стрэліў два разы і, адстрэльваючыся, пабег па мястэчку. Узьняўся перапалох, пачаліся стрэлы яшчэ.

А ў хаце рабавалі Гіршу, зьвязалі яго, згвалцілі дачку Рыву...

Сьнег такі чысты, мяккі, а ў мяне гарачая кроў п'якае на сьнег з прастрэленай рукі, так і стаіць у ваччу нешта белае-белае, як сьнег, мітужыцца...

На другі дзень нас трое чалавек з атраду пайшлі разьведаць, дзе знаходзяцца бандыты. Нам паказалі сяяне, што знаходзяцца ў пяці вярстах у вёсцы.

А ў вёсцы якраз вечарынка... Музыка і гармідар...

Наярвае гармошка, сьвет у вокнах. Некалькі п'яных бандытаў зацягваюць хрыплымі галасамі...

„На шірокіх воротах,
на новай калітке
задавілся коммунист
на суровой нитке...“

Ціскалі ў хаце на палу дзевак, рагаталі...

Паведамлі хутка атраду. Прыехаў атрад, застанавіўся маўкліва ў садку, за хатай, дзе спраўлялі бандыты вечарынку.

Так мне шкода таварыша Зарубежнага.

„За што ён загінуў!“

Стаю ля дзвярэй хаты ды чакаю, падрыхтаваўшыся. Выходзіць адзін з хаты, спазнаў, што гэта адзін з тых траіх—моцны, нязграбны—бандыт Шарупа. Хістаючыся, ён вышаў і так жа зычна, п'яна крыкнуў:

— Рукі ўверх, сволач!

Не паспеў сказаць, як я выстраліў. Захістаўся бандыт Шарупа, выстраліў кверху. А тут падбеглі чырвонаармейцы кінуліся ў хату...

Ураньні на сьнягу ляжала абруэлае цела бандыта Шарупы; твар ад злосьці расплыўся. Падвёў пад сябе рукі.

Шэрае раньне.

На ўсходзе паказаўся водблеск сонца. Зашумеў ціха лес, голасна запелі нейкія птушкі. На хутарох пачалі прачынацца людзі, заірзалі коні, выведзеныя на папас.

Сон сьціскаў вочы. Алісей Сімчанок скончыў сваё апавяданьне, маўчыць...

Людзі загаварылі.

— Алісе-эй, хадзі дахаты!

Гэта з хутара крычыць Алісеева жонка.

Я далей разьвіваю апавяданьне, толькі што расказанае. Уяўляю сабе Алісея Сімчанка, як чалавека і тыпа.

З хутара прышла Алісеева жонка—маладая жанчына з маленькім дзіцём на руках. Расказала нам, што пячнік Харлан хацеў падпаліць Цімоха Самсоненка, ды яго злавілі і цяпер ляжыць зьвязаным. Пра гэта ўжо даведаліся людзі...

Я ў думках супроцьстаўляю двух людзей.

А жыцьцё—шырока, мала разьвязана, не абхопіш яго абыймам.

Так шырока і глыбока, як вір.

17-III-27 г. Менск.

Кляшторны

* * *

Зноў вясна...
Зноў купаюцца далі ў разьлівах,
Зноў так чыста блакітная гладзь.
І так хочацца ў думках маўклівых
Залатыя палі цалаваць.

Зноў так радасна шэпчуць дубровы,
Зноў гамоніць аб нечым большьг.
Надрываецца плачам карова
Па прывольлі ў шырокіх палэх...

Цэлы дзень сьнегавыя праталкі
Цэдзяць мутныя пырскі з гары.
На страсе агалцелья галкі
Ня сьціхаюць да позьняй пары.

Толькі вечар датлее за хатай,
Толькі змрокі прылягуць к вакну,
За ваколічнай пражай дзяўчаты
Дзіўным сьпевам гукаюць вясну...

Эх вясна!..
Нат' нявернаму хочацца верыць,
Нат' нялюбасе стала мілей...
Зноў палае бунтарскае сэрца
Ў бязьмежжы юнацкіх надзей.

За ваколідай кружацца галкі,
Навяваюць салодкія сны...
Цэлы дзень сьнегавыя праталкі
Цэдзяць мутныя пырскі вясны.

Уладзімер Хадыка

* * *

Штандар чырвоны, штандар чырвоны—
Вяночак хатак ў агні зары.
На гонях росных травы зялёнай
Ў прыполік новы ты набяры.

Ты мне казалася—па кветкі зьбегай,
Ты мне казалася—цвітуць лугі...
Шукаў я кветак, шукаў пад сьнегам,
І ў сэрцы многа было тугі.

А зараз травень, вясёлы травень!
Усюды зелень, усюды рань—
І ты ня хочаш ў дзявочай славе
Мінулых сьцежак прайсьці дэсань...

Брыдзеш са мною, брыдзеш к дуброве,
К балоту пройдзем—там асака...
Прыпол нажні ты, ня мне—карове,
Табе карова дасьць малака...

На журавіну на залатую
Скаціўся буйнай сьлязы крышталь.
Краіну волі і я вартую,
Люблю паходы і кудры-сталі.

Паклон з дарогі, паклон з далёкай—
Чужым і блізкім!—паклон, паклон...
Ад маладзіцы зеленавокай
Іду ў прывабны, іду ў палон.

Вясны і сонца я ня трымаю,
Вясну і сонца аддам сялу...
Мая дзяўчынка, мая любая,
Мяне, салдата, ты не цалуў.

* * *

Нешта ёсьць такое ў гэтым сьвеце,
Нешта ёсьць такое у жыцьці—
Адцьвітаць ня хочацца у цьвеце,
Ў адцьвітаньні хочацца цьвісьці...

Ад таго ня вянуць ў шчасьці губы,
Не бялее сноп густых валос...
Рад ўсяму, нібы спатканьню з любай,
Рад ўсяму, жыве што і жыло...

Мы умеем жыць зусім іначай,
Мы іначай можам паміраць...
Толькі шкода—хутка так праскача
Залатая шчасная пара...

Нешта ёсьць такое ў маладосьці—
Неразгаднасьць ўспыхваючых сіл...
Вось і шкода—пройдзе шчасьце госьцем
І патоне ў змрокавую сіль...

Вось і шкода, што завянуць губы,
Што і кроў пакіне палымнець...
Сёньня-ж рад ўсяму, бы слову любай,
Сёньня ў вочах іскаркі агней...

Вось і носіш галаву высока,
Вось і кожны крок—куды стальной...
Ой, юнацтва,—шумнакрылы сокал,—
Пачакай... чакай мяне!..

Ах, чаму ня вечна рукі ў сіле?
Адцьвісьці чаму павінна ўсё?
Небасхіл жыцьцёвы гэткі сіні,
І такое гожае жыцьцё...

Ад таго—шумець, крычаць, скандаліць
Ані капелькі ня сорам мне...
Гэткі век—жыцьцё куецца стальлю
І гарыць мільлёнамі агней...

Гэткі час—разгар кіпучай працы,
Віхры радасьцяў, жаданьняў і надзей...
Вось і рад, калі пачне ўздымацца
Ў агняцвіце кожны новы дзень...

Ёсьць такое шчасьце ў гэтым сьвеце,
Ёсьць такая радасьць у жыцьці...
Адцвітаць ня хочацца у цвіце,
Ў адцвітаньні хочацца цвісьці...

3-III—27 г. Менск.

Туманныя ночы.

I

Туман... Туман...

Густы, вільготны асядае на зямлю—поўзае, імжыць дажджом.

Сьвецяцца ліхтары ў тумане—распываюцца, гінуць, прападаюць з вачэй.

І вуліца, як чорная труна, ляжыць наўссыяж: хлюпатлівая, гразкая.

У адным з глухіх куткоў гэтае труны бабулькаю плача сьлязьлівая, старэнькая хатка.

Акянiцы ў хатцы зачынены і толькі два ці тры праменьчыкі пужліва пабліскваюць скрозь вузенькую шчыліну, заглядаюць у туманную зяўру ночы і тут-жа гінуць, праглынутыя ёю.

А паўз хатку ціха, нібы крадучыся, снуецца ўкосікі чорная чалавечая фігура. Ходзіць, як-бы раздумляючы штось надта цікавае—памаленьку, ледзь-ледзь кратаецца.

Скрозь вільгаць, скрозь туман яна паказваецца калматаю, неафармаванаю, і нельга распзнаць добра—ці жанчына ці мужчына.

Ходзіць, варушыцца, хлюпае мокрымі нагамі, як цень падплывае к вакну, загароджвае ад вуліцы, прыпадае вокам к шчыліне і потым глуха барабаніць пальцамі па акянiцы.

Гукі атрымоўваюцца частыя, адрывістыя:

Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...

Злучаюцца з агульнымі ўсхліпамі плаксiвае ночы і тут-жа прападаюць.

Фігура зноў пачынае хадзіць.

Плача ноч... Плача старэнькая хатка.

А ў хатцы нехта пакашлівае, варушыцца і праз вузенькую шчыліну, разам з пучком сьвету, даносіцца на вуліцу аднатонная песня:

...Дун-дун-дун-дун... Оё-ё-ё-ё-ё-ёй...—як чмялём гудзіць бяз конца і пачатку.

...Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...—гарохам сыплецца ў ваканіцу знадворку.

...Ям-дунь-дунь-дунь... Ям-дунь-дунь...—весела падхопвае знутры.

Фігура адыходзіць крышку ў бок і цішком прытойваецца за вуглом хаткі.

Вуліца маўчыць і прыслухоўваецца.

Плача і ўсхліпвае ноч.

Потым чуваць, як пвяуча скрыгаюць недзе ў глыбіні двара якіясь-та вароты альбо дзьверы, і ноч пужліва сьцінаецца ад гэтага прарэзьліва-дзікага скрогату, як часьценька шлёпаюць па гразі нечыя ногі, як дзвэнкаюць шаршава па блясе каплі вады. І ўсё, як-бы прыварожанае, чагосьці ждзэ, чагосьці чакае...

Зашкрабала, зашуршэла па зямлі камітка, і на вуліцу выплыла нешта падобнае на вузлаваты чорны клубок. Пачмыхаў, патаптаўся на адным месцы...

— Хе-хе-хе жартуеце...

Сьмяяўся сіпла, піскліва і праворна хлюпацеў паўз хату за вугал. Праз пучок сьвету ля ваканіцы мільгануліся: рыжая шчацінка, кірпаты нос і падпухлыя з яркімі аганькамі вочы.

— Я вас нюхам чую... хе-хе-хе... напархуміліся трошка. Гэта ня наш брат, кажаце, што дзёгцём прапахне за век... хе-хе-хе, цягаючы зубамі шкураты... „Матылёчак“, любіце салодзенькае... хе-хе... Сам нанюхаецца і нас трошкі пачастуе.

— Сеньня ня менш трох...—хрыпла, нібы з парохнявае калоды, вырвалася ў паветра.

Ноч як-бы сьцэпанула крыльямі і на момант сьціхла.

Каплі адна за адной адрывіста дзвэнкалі ў бляху.

— Вы... вы, знаеце, так вельмі моцна ня гэтае,—шаптаў зусім зьнізіўшы голас,—я то нічога, але нашто каб бурчэла назола... скоро, знаеце, павінна-б капырнуць...—апошняя дадаў глухім шопатам і яшчэ хацеў нешта сказаць, але суняўся. Ён выразна пачуў, як словы гэтыя закапашыліся недзе пад сэрцам, засмактала, зашчымела ў душы. „Гэта-ж ён, Міхалка, рад чужой сьмерці“, сама сабою выплыла думка, „рад сьмерці та-

го чалавека, хто самым блізкім зьяўляўся ў яго жыцці, хто век адзяваў, абшываў, глядзеў, як роднага, з кім знаў каханьне, цёплыя тагды, дарагія сэрцу ласкі... а цяпер. Э-эх... Цьфу!"

Плюнуў у цемру ў грязь, каб запужаць непатрэбныя думкі.

— Хе-хе, дык тры рублі кажаце. Оё-ёй, куды вы і грошы дзеяце—за адзін разоў да тры рублікі. Трошкі дорага... па 50 капеечак зарабляем у суткі...

— А гэтае любіш...

І нізкая фігура Міхалкі ачуцілася недзе пад сьвіткау ў супакойлівай цяплыні. Заёрзаўся, затасаваў рукамі намацаваючы мяккае цела. А яно ўсё шчыльней і шчыльней налягала на грудзі, на жывот, прыціскала к вільготнай сьцяне.

— Дасі тры—а?—сярдзіта хрыпаў уласны голас.

І як не падацца, як устрымаць самога сябе, з чым выйці супроць гэтага голасу. Няма нічога ў Міхалкі, ён разьбіты, ён зьвязаны і дзе яму, невялічкаму чалавеку, спрацацца з такім прагавітым абурэньнем стыхіі. Куды яму. Лепей не пачынаць.

— Хе-хе-хе... дам, дзіво што... толькі ў пуньку, любачка...

— Давай грошы і валі...

— Вы ўсё з мяне сьмеяцеся... я, ведаеце, малы...

— Малы... вядзі ў кватэру—якога-ж чорта капошысься...

— Так, любачка, у пуньку на сьвежую саломку...

І дзэве пары ног хутка пачвякалі ў глыбіню двара, як у брудную, мутную яму. Потым усё заціхла. Толькі чорная туманная ноч бесьперастаньня ліла свае халодныя сьлёзы. Ліла мусіць дзеля таго, каб змыць, каб зьнесці верхаводкаю ўсё тое, што прыліпла, прыкарэла за зіму да зямлі, увесь бруд, усю нечысьць прыроды. Ліла, каб вясною ўзрасьціць прыгожыя кветкі, узбудзіць, раскатурахаць маладое здаровае жыццё.

Плакала ноч.

Плакалі старэнькія хаткі.

І чорная вуліца труною лажылася ўдаль.

II

Прачнуўся Міхалка яшчэ зараньня, але ўставаць не хацелася. Паварочаўся, пашкрабаў рыжае шчаціньне на сківіды, пакалупаўся чорнымі кіпцямі ў барадзе, фыркнуў задзірыстым носам і чуць-чуць пракрыў адно вока. Другое жмурылася і не хацела расплюшчвацца.

Каля яго ложку, насупроць, стаяў шавецкі варштацік, як вярблюд наўючаны ўсялякім начыньнем; былі тут: капылы, малаткі, шархублік, глянсачка, рэдалэ, каробачкі, пачкі з драўнянымі цьвічкамі і шмат размаітае дробязі. Усё валялася неяк без парадку, бяз толку. Ня лепей было і доле, каля варштату: апоркі, халявы, чаравікі, боты—усё тут чабянілася адно на адно, нібы людзі ў часе патопу, чабянілася і, здаецца, крычала аб дапамозе.

—Піць, піць, піць... Жра-аць...—разяўляўся зубасты пантопель з-пад самага споду,—жра-а-а-ць.. падцягваў каля яго такі-ж самы другі.

І быццам пагрозаю быў для Міхалкі гэты агідны крык. Міхалка чуў і разумеў яго; разумеў, як разумее маці плач і скаргі свайго роднага дзяцёнка. І ад гэтага, што разумеў, пачалі блудзіць у галаве цяжкія, як сон, думкі. Блудзілі недзе далёка, надсьвядома, агортвалі туманам душу.

„Гэта-ж трэба Міхалку ўставаць і брацца за работу“.

А пантопель зноў разяваецца на ўсю хату, як-бы просіць: „мяне, мяне першага, пачні“. І гэты крык яго пабівае ўсе другія, як чарвяком праточваецца ў Міхалкавы грудзі і недзе шалпоча, шалпоча пад сэрцам.

— Ха-а-ў...—пазяхае Міхалка, нібы дражнячы пантопля.

А думкі зноў плывуць, зноў цягнуцца некуды, як за вакном сівалапы, гультайскі туман:

„Гэта-ж Арынін, мусіць, пантопель,—варушыцца ў галаве Міхалкі,—так, яе... і мо' праз месяц ён тут ужо ляжыць. Ляжыць і вышчэрваецца на Міхалку.—Хе-хе-хе,—сьмяецца сам сабе ўнутры Міхалка—бач як выскаліўся—ні то рагоча, ні то злуе... хе-хе... зусім сьмешна пантоплі злуюць... здыхлявае жонкі пантоплі... Цьфу...—злосьць падхоплівае і Міхалку—ох, пырне-ж ён іх скоро, пырне...“

Варочаецца, заскальвае вока і сярдзіта шкрабе сківіду. „Але не, мабыць, трэба зварганіць... няма-ж другога і абутку апроч іх“...

І тут ужо бяз слоў—туманымі вобразамі дамалёўваюцца апошнія думкі: уяўляецца хворая жонка: сухая, чорная, сагнуўшыся паўзе на двор. Адною рукою сабрала на поясе спадніцу

і трымае ў жмені, каб не звалілася, а другую працягвае к сьцяне і трымаецца, каб самой не паваліцца. Сама няжгрэдная, худая, усё на ёй вісіць, як на калу, і вось-вось, здаецца, рассыплюцца косьці калі ідзе. Крэкча, вохае, войкае і на дзевяным, як зямля пацямнелым твары, затойвае нешта глыбокае, балючае. А ногі ў адных панчохах і пяты прадраліся; калі ідзе, мільгаюць—белыя, касьцяныя. Цьфу...—злуе Міхалка і пераварочваецца на другі бок.

— Уста-а-ва-а-й... чаго ляжы-ы-ш... ці хіба не пара-а-а...

Ад печы, з кутка, з лахманоў, як з таго сьвету, даносіцца прарэзьлівы пявучы голас.

— Узе ўзбурцалася кіла,—кідае піскліва, шапяляючы і пачэсваючы сківіцу, грабецца з ложку. Ходзіць па хаце маленькі, таўсматы, з пляшываю рыжаю галавою. Ногі калашматыя, кароценькія і сам увесь, як гаршчок. Ходзіць, перакідаецца гусём, пачэсвае сківіцу, пачэсвае шырокі зад.

Няхай-бы ты нала-а-дзіў ма-а-е...

— Цьфу, цьфу, цьфу...—як мячык падскаквае на хаце, падбягае да варштату і тасуе, тасуе нагамі кучу стар'я.

... Ж-р-а-а-а-ць... як жабаю разяваецца зубасты пантопель, нібы хочучы праглынуць Міхалку. Міхалка топча яго абцасам, запіхае пад самы спод, затыкае пражорлівае горла другім стар'ём і злосны садзіцца каля варштату.

— Хе-хе-хе... пляваць яму на ўсё, ён ведае сваю работу...

Пастукае дружна малаточак. А ў душы і за вакном поўзаюць шэрыя туманы. Гнятуць, прыдушваюць нешта, каб не варушылася, каб не тачыла злосным шашалюком.

Туманы плывуць і плывуць... і старэнькая хатка плача сьлязьліваю бабулькаю.

III

Дзень быў цёмны, плаксівы, як і ноч. І вуліца гэтак сама наўсцяж лажылася труною. Хлюпцела, пералівалася з кананукі ў канаўку брудная верхаводка. На вуліцы і ў дварох засталяся толькі чорныя, прыкрытыя гноем лядышы. Сагнуўшыся, плюхалі па тратуварах людзі, думалі ўсё, што будзе вясна.

Арына с'як-так вышкрабала на ганак. Холадна. Вільгаць прабірала, крышыла сухія косьці, але хацелася пастаяць на двары, бо ведала, што ўсё роўна ўжо адно наперадзе.

„От трэба прывыкаць, на век-жа зьбіраюся туды“.

„Туды“ разумелася, як у холад, у вільгаць, пад лёд.

Ї гучэла яно так проста, так звычайна, як і кожнае другое слова.

— Цётка,—выскачыў з-за вугла суседні хлапчук.

Здрыганула ўсім цела—інстынктыўна адчулася нешта нядобрае.

— Цётка, к вашаму дзядзьку нейкая ходзіць. Я ўчора бачыў, і саломы намасьцілі ў пуньку, каб мякчэй было.

— Гап-ч-хі-і-й—чхнуў на ўсю хату Міхалка.

Хлапчук пужліва кінуў вачыма на дзьверы і вёртка пашыбаваў у калітку.

Як чорная цень, стаяла на ганку. Дрыжэлі рукі, дрыжэлі ногі, пужліваю мышкаю калаціўся ў сярэдзіне дух. Ї ўсё, што было яшчэ живога ў Арыны, усё прасіла бязупыннага руху, барацьбы, змаганьня за свае правы на жыцьцё, на існаваньне. Сашчапіла зубы, быццам хочучы сутрымаць, ня выпусьціць з сябе тое апошняе, што так проста, хвіліну таму назад, гучэла ў слове „туды“. „Туды“... Не, Арына яшчэ „тут“, яна яшчэ жыве-е... жыве-е...

Ї босыя пяткі цераз сілу часьценька замільгалі па двары, па брудных чорных лядышох.

Їшла перагнуўшыся ўдвое і абедзьвюма рукамі трымалася за спадніцу Ї здавалася, што гэта не чалавек ідзе, ня тое, у чым бурліць і пераліваецца жыцьцё, а гэта толькі чорная цень аднекуль зьявілася і бяшумна імчыць да пуні.

Падышла, азірнулася на хату і ціхутка прачыніла дзьверы.

Пазнала: „дык гэта ён за тья грошы, што хавала на хваробу... Э-эх... адамсьціць Арына... Яшчэ зубы ў яе ёсьць, яшчэ ляскаюць на сухіх сківіцах—перагрызе, пераецьць горла ябедніку, крывапіўцу...“

Дрыжыць Арына ўсім цела і, як цень, грабецца да хаты.

Хістаецца ў бакі сухая постаць, трасецца ў постаці дух.

„Ї можа ўсё роўна Арыне. Што ёй да Міхалкі. Ёй даўно ўжо пара „туды“... Э-эх, адамсьціць... яшчэ не закапаў, а ўжо... э-эх“...

Пляецца Арына, трымаючыся за сьцяну, у свой куток. Нясе ў сабе грозную думку. Але ня грозная паказваецца яе чорная, як цень, худая высокая фігура. Дыша ад яе не пагрозаю, а чымся другім. І ад гэтага Міхалку ня хочацца глядзець у той бок, дзе шкрабае па сьцяне сухая рука, дзе шлёпаюць шаршава панчохі, дзе бясьсільле, мізэрнасьць, цень. І ня любіць Міхалка адчуваць сябе здаравейшым, адчуваць, што ад яго нехта залежыць, што ён можа растаптаць, раздушыць, напляваць у чужую душу. І ўсё бяз жаднага супраціўленьня, бяз бойкі, бяз крыві. Пляваць і цвёрга ведаць, што назад табе ня плюнуць. Э-эх якая агіда для Міхалкі, якая атрута. Хоць-бы-ж сказала сьдэрва што наперакі. Змоўкла сёньня нешта, як зарвала. Охкае... Грабецца ў пасьцель і ні слова, ні-ні. Э-эх... А хочацца Міхалку, страх, як хочацца злаваць, выказваць у словах тое, што, як клубок, згнязьдзілася ў грудзях, сядзіць, карціць, пераядае Міхалкава сэрца. І выходзіць, што Міхалка мае права зрабіць што хоча, што ўсё толькі залежыць ад яго сумленьня, ад яго душы. І няўжо гэта так. Міхалка здаравейшы, Міхалка аматар.

— Э-эх, чорт!—задае са злосьці ў абцас малатком. Каб разам з цвёikom пазаганяць туды ўсё лішняе, непатрэбнае Міхалку.

IV

Надышоў вечар. Туман згусьцеў, пацямнеў і, як любы каханак, ашчаперыў старэнькую хатку. Чорная вуліца ўсхліпвала, сьлязілася і ляжала наўсьцяж, як труна.

... Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р... пасыпалася ў акяніцу.

Міхалка заёрзаў каля варштату. Зашамацеў, забразгацеў начыньнямі. Выкаціўся на хату—маленькі, таўсматы, з кароценькімі крывымі нагамі. Бегаў з кутка ў куток, перакідаўся з нагі на нагу, як гусь. І пад рыжаю шэрсцю вусоў хаваў ні то вясёлую, ні то кіслую ўхмылку. Шкроб у аберуч сківіцы і чмыхаў задзірастаю кірпау.

Трэба дастаць яму грошай у жончынай скрыні, а тут акурат блізка яна ля яе пасьцелі стаіць.

Шкрабе сківіцу, шкрабе таўсматы зад і, як кацёлка, куляецца на хаце.

А двое іскрыстых вачэй прагна сочаць за ім, сочаць з цёмнага кутка, з глыбіні далёкага і блізкага парогу. Але яны

яшчэ на „гэты“ бок яго, яны яшчэ не адышлі „туды“. У іх яшчэ гарыць і паланее агонь узбураўня, іскра протэсту.

Бегае Міхалка...

Бегаюць за ім услед вочы.

І цёмныя цені бяшумна разьбягаюцца па кутках.

...Бр-р-р... бр-р-р... бр-р-р...—як гарохам сыплецца ў акеніцу.

Міхалка падкрадваецца к ложку, заглядае ў твар жонкі. Вочы заплюшчваюцца і выходзіць, што як-бы сьпіць.

— Сьпіць,—шэпча ў кароткія вусы Міхалка і ўпяракуль бяжыць да скрыні. Там капошыцца, ёрзае, перакідае нейкія лахманы.

Вочы сьвецяцца, паланеюць, і чорная галава чуць-чуць прыпаднімаецца з падушкі.

... Бр-р-р... бр-р-р...—барабаніць у акеніцу.

Д-р-р-р...—ляскацяць на худых сківіцах зубы.

А Міхалка ня знойдзе грошай, хапае аднаго лахмана, вытрасае другога—няма. О то-ж тут ляжалі—няма...

... Г-ха-а-т...—як гадзюкаю шыпіць ззаду Міхалкі.

Адскоквае ў бок скрыні.

Чорная постаць сунецца на яго. Вочы лупастыя, страшныя пранізваюць навывлет Міхалку.

... Д-р-р-р...—ляскацяць на худых сківіцах зубы.

І рукі доўгія, сухія, як граблі, працягваюцца ўперад.

І вось-вось рухне гэтая веліч на яго.

— Адстань!..—крычыць Міхалка і хапае з кучы разяўленага пантопля.—Адстань, кажу.

Фігура на вачох выпрамяецца, расьце ў высь і ад гэтага яшчэ худзей і танчэй робіцца. Трасуцца працягнутыя ўперад рукі, хістаецца ўся чорная постаць, хістаецца на ўсю сьцяну аграмээдная цень яе.

— Адстань!..—крычыць Міхалка і адступае за варштат.

— Г-х-а-а-д...—хрыпла шыпіць скрозь зубы і, як падгніўшы слуп, з грукатам рушыцца на падлогу.

І толькі бачыў Міхалка, як у апошні раз кальнулі яго вочы, так кальнулі, што аж пад сэрцам штось закарцела.

А пад поўнач сядзеў адзін, запаліўшы каля яе свечку.
Ляжала да верху тварам і нос неяк завастрыўся, пачарнеў, а
зубы вышчэрваліся белыя, як сьнег.

І ўяўлялася Міхалку, што вось ён-жа нешта такое недзе
бачыў, акурат-жа з такімі вось вышчаранымі зубамі. І выплы-
валі тады перад вачыма жончыны пантоплі, вышчараныя, зу-
бастыя, ні то сьмяюцца, ні то злуюцца на яго, на Міхалку.
Злуюць пантоплі, злуюць зубы, злосна перашоптываюцца па-
між сабою пужлівыя цені. Бясшумна перабягаюць па столі, па
сьценах, па цёмных куткох пакоя.

А за вакном:

Плача і ўсхліпвае сьлязьлівая ноч.

Плача старэнькая хатка.

І ўсюды туман... туман... туман...

Янка Бобрык

Сосны

Ой, ня плачце, струны, зашуміце сосны,
Ля ракі шумлівай ды у вечар росны—
Зашуміце сосны!

Зашуміце сосны, зашуміце рана
Ласкаю абвейце майго сэрца раны—
Зашуміце рана.

Зашуміце рана, рана параненьку
Ды не навявайце долі мне ліхенькай—
Рана параненьку...

Рана параненьку, калі зоры гаснуць,
Прытулю на ростань, як дзяўчыну красну—
Калі зоры гаснуць...

Калі зоры гаснуць і цьвіце сьвітаньне,—
Хіба-ж вас забуду, вашае вітаньне—
Ў сінее сьвітаньне...

Ў сінее сьвітаньне каля хатак ветлых
Расцалую вас я—не дазволю ветрам—
Каля хатак ветлых.

Ізраіль Плаўнік

Іду шукаць яе...

Крывёю капае заход на сьнег,—
Сівыя далі ружавеюць...
Іду шукаць яе... Знайду ці не,—
А не загіну у завях!..
Зіма сьняжынкамі кладзецца на лугі,
Пляце узорами сьляды ваўчыныя...
На сэрцы крохкім сьнегам—кропелькі тугі:
Яе навеяла дзяўчына.

* * *

Пагуркі мармуру, як ружы, мігацяць:
Заход пурпурам абвівае.
Шукаю любую—таварыша жыцьця:
Яна ідзе... Але ня тая.
Ня тая, што у сэрцы гадаваў,
Якой сьвяціліся вясёлкі-мары...
Міжвольна хіліцца да долу галава...
Замнога ў сэрцы пачуцьця і жару.

* * *

Крывёю капае заход на сьнег,—
Сівыя далі ружавеюць.
Іду шукаць яе... знайду ці не,—
А не загіну у завях!..

Літаратурныя арганізацыі на Украіне

Зацікаўленасць да літаратурнага жыцця, а гэтак сама і да самой літаратуры ў сучасны момант досыць значная. Літаратураю пачынаюць цікавіцца ўсё большыя і большыя колы, і ў першую чаргу, моладзь нашых вышэйшых навучальных устаноў. Гэта—цалкам прыроднае зьявішча, і зразумела, бо з розных відаў слова літаратура зьяўляецца найконкрэтнейшай і найвышай галінай мастацтва. Слова—найбольш зручны матэрыял для мастацтва, а асабліва найбольш пакорлівы для людзкой волі і замыслу.

Кастрычнікаўская перамога 1917 г. адчыніла вялічэзныя пэрспэктывы перад літаратураю раней прыгнечаных нацый Расіі, і здавалася,—што з самага 1917 г. павінна была закрасаваць і украінская літаратура; аднак, 1917 і 1918 г.г. амаль што нічога не далі ў гэтых адносінах. Пісьменьнікі гэтых гадоў ня ведалі да чаго прыкласці свае здольнасці і ўменьні. Рэвалюцыя пазбавіла Украіну ад нацыянальнага ўціску і гэтым самым вырвала грунт з-пад ног тых пісьменьнікаў, якія ўсе свае творы нападунялі сумам і скаргамі на гэтую нацыянальную няволю. Іншых-жа мотываў—мотываў новай творчай працы, новай барацьбы за замацаваньне здабыткаў рэвалюцыі гэтыя пісьменьнікі не змаглі адчуць і перадаць. У той час моўчкі сядзеў В. Самойленка (аўтар багатай лірычнай і сатырыстычнай поэзіі—зборн. „Украіні“,—памёр у Кіеве ў 1925 г., зьвярнуўшыся з эміграцыі), сьпяваў пра салаўёў О. Олесь, бубнеў Г. Чупрынка, які загінуў у барацьбе з чырвонымі ў 1919 г., маўчала дзіцячая пісьменьніца і рэдактар дзіцячых часопісяў Ол. Пчылка, пісала патрыятычныя п'есы Старыцка-Чэрняхівска, „дырэктарстваваў“ В. Віннічэнка, стаўшы з добрага пісьменьніка няўдалым політыкам і г. д.

У гэтыя гады новыя пісьменьнікі з народных мас яшчэ не зьявіліся. Работніцкая маса была з большага русіфікава-

ная, вёска праводзіла пасыўную ролю, марыла аб зямлі і недарабаваных маёнтках, украінская буржуазія ўсе свае надзеі паклала на украінскую самастойнасць і ў ёй жадала бачыць свой выратунак. Пэрыод Украінскай Цэнтральнай Рады нічога ня даў украінскай літаратуры, бо як і сама ўлада, так і кіраўнічыя цэнтры яе былі далёка ад масы. Гэтак сама і ў наступныя гады мы мала знаходзім праяў новай літаратуры. На гэтай арэне ў большасці старыя імёны, а новыя, моладзь, яшчэ слабыя, альбо ня маюць з-за вайсковых фронтаў часу на пісьменьніцтва. Пэрыод 1919—21 г. г. гэта той пэрыод, калі „грымелі гарматы і муза маўчала“. Праўда, у 1920 г. пачынае выходзіць часопісь „Шляхи Мистецтва“, здолеўшая аб'яднаць частку старых, а галоўным чынам маладых пісьменьнікаў. Там сустракаем імёны: Чумака, Міхайлічэнкі, Элана-Блакітнага, Сосюру, Хвылёвага, В. Паляшчука, Майскага, Галоўку, Сэнчэнку, Панова, Мамантава, Карака, Кацюбу, Тычыну і г. д.

З гэтага часу прыкмячаецца цясьнейшае і актыўнейшае згуртаваньне пісьменьнікаў, мобілізацыя новых, „амалажваньне“ старых. У пачатку 1922 г. афармляецца суполка сялянскіх пісьменьнікаў—„Плуг“, якая пад кіраўніцтвам С. Піліпенкі ўсё больш і больш расьце, пашырае свой уплыў, закладае філіі, зьвязваецца з вёскай праз літаратурныя гурткі, сялянскую прэсу, невялікія кніжкі, дае вялікую колькасць апавяданьняў і працуе над „пераліцаваньнем“ старых п'ес для сялянскага тэатру.

У Плуг ідзе моладзь і тая частка абуджаных сялянскіх пісьменьнікаў з моладзі, якія моцна сталі на пляцформу Кастрычніка. Плуг дэкларуе свае ідэолёгічныя і мастацкія погляды ў альманаху № 1 (1924 г.), дзе быў зьмешчаны статут арганізацыі, пляцформа і сьпіс сяброў.

Праз год (у пачатку 1923 г.) закладаецца аб'яднаньне пролетарскіх пісьменьнікаў—„Гарт“, пад кіраўніцтвам В. Блакітнага (Элана), да аб'яднаньня далучаюцца досць вандруючыя пісьменьнікі (Іогансэн, Палішчук, Сосюра), а гэтак сама і літаратурная моладзь (Дняпроўскі, Любчэнка, Досьвітны, Дольнэга), а з працягам часу уступаюць у Гарт і „старыя“ плужане—Сэнчэнка, Каніленка, Каляда, Божка.

Гарт паступова пашырае свой уплыў,—пасья гадавой замкнутай студыйна-лябараторнай працы над самымі сябрамі аб'

яднання, пачынае выступаць на заводах, у клюбах, сябры аб'яднання выяжджаюць у рабочыя раёны, закладаюцца філіі ў Донбасе, на Украіне, у Канадзе і Нью-Ёрку (Амэрыка).

II

Мы-б ня поўна асьвятлілі літаратурную гісторыю Украіны, калі-б не адзначылі некалькі слоў аб тых пісьменьніках, якія на працягу 1920—23 г. г. апынуліся і за Плугам, і за Гартам. А гэтых было ня мала. Найбольш даваў пра сябе чужь Аспанфут, альбо пазьней Комункульт—арганізацыя украінскіх футурыстых на чале з сваім „каралём“ М. Сэмэнка. Хаця-ж у арганізацыі і былі асобныя сябры з не абы-якім напрамкам, аднак, рэшта, акрамя дзікіх выгукаў і комэдыйнай пісаніны, у большасьці цалкам не зразумелай, ня тое што чытачу, а і самому аўтару, гэты Аспанфут нічога ня даў і ў пачатку 1925 г. зьліўся з Гартам пасья доўгіх спрэчак і адпору М. Сэмэнкі. У Гарт увайшлі з Аспанфуту: Юл. Шпол (М. Яловы), Ал. Сьлісарэнка, Бажан, Шкуруній, Яноўскі. Ня здрадзіў сваім поглядам толькі М. Сэмэнка, які ня ўступіў да гэтых часоў ані ў адну з літаратурных арганізацый.

Казаць пра якую-небудзь мастацкую вартасьць гэтых анархістых ад літаратуры—ня прыходзіцца, бо і самі дзеячы Аспанфуту ўвесь час выступалі супроць мастацтва, прадчувалі яго мэтазгоднасьць, крычалі, што яно памёрла для пролетарыяту. Гэтым яны паказалі ўсяго толькі сваю ідэалёгічную сувязь з старою буржуазнаю культураю. Погляды Аспанфутаў яскрава выяўлены ў 2-х зборніках: „Семафор у майбутнэ“ („Семафор у будучыню“) і „Катафалк мистецтва“ („Катафалка мастацтва“).

Акрамя таго, у Кіеве адзін час (1924-25 г.) стала сябе больш выяўляць літгрупа „Жовтень“ (Кастрычнік) (В. Ярашэнка і Я. Саўчэнка—яе паводыры), але нічога станоўчага з гэтага ня вышла. Таксама нічога ня вышла з харкаўскай літгрупы „Молат“, якая стварылася была з мэтай аб'яднаць маладых пролетарскіх пісьменьнікаў, павесці масавую літпрацу ў рабочых асяродках, клюбах і г. д.

Буржуазныя пісьменьнікі, ці такія, што хісталіся і досыць часта хістаюцца (клічам іх „нэоклясыкамі“) апынуліся па-за арганізацыямі, падчас пішуць, яшчэ радзей друкуюцца. Частка іх (усё-ж такі лявіца) аб'ядналася была ў групу „Ланка“—

з чыста нацыянальнай адзнакай (Косынка, Галыч, Пiдмагiльны, Антаненка, Давiдовiч i некаторыя iншыя)—i сваю пляцформу агаласiлi ў № 1—2 часопiсi „Життя та Рэвалюцiя“ („Жыцьцё i Рэвалюцыя“) за 1925 г. Цяпер Ланка амаль што памёрла i чэцьвера сяброў групы ўступiлi ў МАРС—Кiеўскую майстэрню слова—лiтаратурны новатвор, надта падобны да „ВАПЛІТЭ“, але чыста кiеўскага маштабу i з меншаю нецярпiмасьцю iншых лiтаратурных органiзацый. Трэба яшчэ адзначыць такiх пiсьменьнiкаў, як М. Чарняўскi, М. Фiлянскi, Хр. Алчэўская—якiя былі раней нацыяналістамi, а цяпер сталi саветчыкамi, крыху пiшуць i дажываюць свой век.

Нельга не адзначыць на сёньнешнiм лiтаратурным фоне Украiны i гэткай буйнай фiгуры, як гумарыстага Астапа Вiшню, якi набыў вялiчэзную папулярнасьць ня толькi ў УССР, але i далей, у СССР i за кардонам. Няма зараз вёскi, якая-б ня ведала Астапа Вiшню. Не належачы нi да Плуга, нi да Гарта, Вiшня працуе журналістам, здолеўшы даць вялiкую колькасць сваiх „ухмылак“, якiя бязумоўна зьяўляюцца вялiкай каштоўнасьцю, як мастацкiя творы (ухмылкi крымскiя, вясковыя, лiтаратурныя). Вiшня выдаў ужо 33 кнiжкi, некаторыя з iх выдаюцца 3-м i 4-м выданьнем, маюцца ўжо пераклады яго твораў на расiйскай мове*).

Астap Вiшня распладзiў на Украiне цэлую кучу меншых фэльдэтонiстых, якiя абслугоўваюць провiнцыяльны друк. З iх адзначаем—Юх. Гэдзiя (Чаркасы), Ал. Мэтэорнага (Прылуки), Ёв. Падкову (Сумы), Вухналя (Харкаў), Капрона (вайсковыя тэмы), В. Усенку (Кiеў) i г. д. Некаторыя з iх, пазбавiўшыся ўплыву А. Вiшнi, пачынаюць даваць свае ўласныя арыгiнальныя гумарэскi. Утварэньне ў Харкаве часопiсi „Чэрвоный Перець“ („Чырвоны Перац“) на чале з Аст. Вiшняй цяпер дае магчымасьць выявiцца гумарыстычнай творчасьцi. Падобную-ж ролю пачынае выконваць i „Гумарыстычная сэрыя часопiсi „Плужанiн“, у выданьнi якой вышла ўжо 5 кнiжок-гумарэсак украiнскiх пiсьменьнiкаў“.

Няхай прабачае нам чытач за гэты скок наперад i адыход у бок. Мы зрабiлi гэта нарачыта, каб лягчэй можна было падыйсьцi да гiсторыi лiтаратурнай барацьбы Плугу з Гартам, далей,—Плугу з Хвылёвым i, нарэшце,—Плугу з ВАПЛІТЭ, iнакш

*) I на беларускай.

кажучы, аб нядаўнай літаратурнай дыскусіі, якая мае вялікае гістарычнае значэнне ў гісторыі развіцця украінскай літаратуры паслякастрычнікаўскага перыоду.

III

Дыскусія ў украінскай літаратуры была заўсёды. Спрэчкі вяліся яшчэ і ў старыя часы, яшчэ да рэвалюцыі, 1920-23 г.г. прамінулі спакойна, бо праходзіў процэс збірання сіл, гуртавання, фармавання літаратурных арганізацый. Але ўжо ў 1924 г. адчуваецца, што літдыскусія хутка выбухне. І яна выбухнула.

У пачатку 1925 г. дыскусія адразу прыняла вострую форму. Артыкул Вас. Элана (Блакiтнага) у газэце „Вісты“ („Весткі“) ад 5 сакавіка 1925 г. „граміў“ Плуг і даводзіў неадпавядальнасьць яго арганізацыйных форм у літаратурным жыцці. Паўстаў „крызіс росту украінскай рэвалюцыйнай літаратуры“, як гэтак правільна назваў В. Блакiтны ў гэтым артыкуле.

Зьезд сяброў Гарту вясною таго-ж году ня прынёс супакою ў літаратурнае жыццё, а, наадварот, завастрыў спрэчкі. З Гарту выступае частка моладзі—даўнейшыя плужане (5 асоб), мотывіруючы свой выхад тым, што Гарт ня выконвае функцый масавай пролетарскай літаратурнай арганізацыі. Дыскусія завастрае гэтакія пытаньне „масавізму“, і яно гэтакім-жа „злабаднеўным“ застаюцца да нашых дзён.

Увосень 1925 г. з Гарту выступіў В. Паляшчук, які гэты крок здэклараваў цэлаю брашураю „Назадніцтва Гарту“. У той час ужо Гарту, як масавай пролетарскай арганізацыі, ня было. Злучыўшыся з Комукультам перад летам 1925 г. Гарт (уласна кажучы, частка яго) распачаў працу па зьнішчэньню сваёй арганізацыі і ўтварэньню новай літаратурнай арганізацыі—цалкам іншага тыпу, бяз масавай арганізацыйнай працы, з вузка абмежаваным прыняцьцем новых сяброў пры ўмове ліквідацыі тым ці іншым пісьменьнікам арганічных сувязяў з іншымі арганізацыямі. У гэтай працы ішла наперадзе шалёная кампанія прэсы ў форме памфлетаў Мік. Хвylёвага „Камо грядеши“, якія былі адрасаваны да моладзі.

Зьвяртаючыся да моладзі, М. Хвylёвы грамiў Плуг і ўсіх прысных з ім „графаманаў“, „энкаў“, „сьмярдзіпупенкаў“ і інш., грамiў усю „асьветніцкую“ папярэднюю масавую працу Плугу і Гарту і заклікаў да новых рэформаў азіяцкага рэнэсансу

і психолёгічнай Эўропы. Тады вась і паўстала новая дылема: „Эўропа ці Асьвета“, падхопленая кіеўскімі пісьменьнікамі з правага табару (нэоклясыкамі) на чале з М. Зэравым.

За кардонам фашысты Д. Данцоў з радасьцю паціраў свае ручкі, падаючы голас у жоўта-блакітнай прэсе.

Сталася дзіўная рэч. Некаторыя думкі і позыцыі М. Хвylёвага зышліся з думкамі М. Зэрава і усё гэта разам узятае падабалася Д. Данцову.

Вострая форма (недапусьціма вострая) памфлетаў М. Хвylёвага вымагала гэткіх-жа вострых адказаў ад яго апанента С. Піліпенкі (ад Плугу), а гэта ўсё надзвычайна нэрвалава ўсіх, хто цікавіўся літаратурнымі справамі.

У ахвяру дыскусіі была аддадзена асноўная праца пісьменьніка, вась чаму пры літаратурных аглядах за мінулы год (ад кастрычніка 1925 г. да кастрычніка 1926 г.) нашыя крытыкі (артыкулы С. Піліпенкі, В. Карака) адзначаюць адсутнасьць вялікіх цікавых твораў. Адсюль паўстала была яшчэ і гэткая дылема: „крызіс творчасьці“, яе падхапілі кіеўскія нэоклясыкі, лёгкадушная частка рэволюцыйных пісьменьнікаў, хаця-ж усе весткі сьведчылі якраз толькі пра крызіс росту, арганізацыйны крызіс літаратуры на Украіне.

У пачатку 1926 г. дыскусія нібы стала сьдзіхаць, але не надоўга. М. Хвylёвы распачаў новую сэрыю памфлетаў „Думкі проти тэчii“ („Думкі супроць плыні“) у ўжо больш спакойных тонах і выразках. Адпавядалі яму зноў артыкулы С. Піліпенкі. У гэтых апошніх памфлетах М. Хвylёвы дамовіўся да абсурду, паўстаючы супроць расійскай літаратуры, намякаючы штось на сказ „літаратурнай самастойнасьці“, змагаючыся з „маскоўскімі задрыпанкамі“. Гэты хібны ідэолёгічны ўхіл знайшоў ацэнку ў цэлым шэрагу выступленьняў партыйных дзеячоў (Затонскі, Кагановіч, Скрыпнік, Пятроўскі, Хвylя і г. д.) якія асудзілі лінію М. Хвylёвага.

У гэты-ж час амаль зусім аформілася новая арганізацыя, рэкламаваная М. Хвylёвым і невялікаю групай яго прыхільнікаў — „ВАПЛІТЭ“ (Вольная Акадэмія Пролетарскай Літаратуры). З таго часу Гарту зусім ня стала, частка таварышоў дэкларавала праз прэсу аб сваім выступленьні з Гарту і няўступленьні ані ў якую арганізацыю (П. Лісовы, Ал. Корж, К. Гардзіенка), частка засталася так сабе.

IV

На провінцыі пасяля „сьмерці“ Гарту (1925 г.) засталіся паасобныя філіі Гарту (Адэса, Кіеў, Чаркасы); аднак, ня маючы свайго цэнтру і не дамогшыся скліканьня зьезду, хоць-бы для ліквідацыі арганізацыі—гэтыя рэшткі некаторы час працягвалі сваю працу ў блёку з філіямі Плугу, ужо ціха і спакойна, альбо далучаліся былі до новых літаратурных арганізацый: гэтакім чынам у Кіеве ўтварылася літгрупа МАРС—майстэрня мастацкага слова ў складзе: сяброў групы Ланкі—Галыч, Підмагільны, Антаненка-Давідовіч, Косынка; сяброў Гарту—Фалькоўскі, Брасюк; сябра „Жовтня“—В. Ярашэнка; сябра Плугу—Качура і т. т. Тэнэта і Плужнік. Па істоце—гэта сваероднае кіеўскае ВАПЛІТЭ. У той-жа час у Кіеве ўтвараецца КАПП (кіеўская асоц. пролет. пісьменьнікаў), у склад якой увайшлі некаторыя сябры Плугу, Гарту і „Жовтня“ і інш. Існуе ў Кіеве яшчэ і асоцыяцыя расійскіх пісьменьнікаў „АРП“, а таксама арганізацыя маладых пісьменьнікаў — „Вагранка“.

У Адэсе гэтак сама некаторы час выяўляла сябе фэдэрацыя пролетарскіх пісьменьнікаў, якая яднала арганізацыі: Плуг, Гарт, „Потоки Октября“, Зьмена. Асоцыяцыя пачала была выдаваць сваю часопісь „Провесень“, але да гэтых часоў маецца толькі № 1. Цяпер пра гэтую фэдэрацыю няма аніякіх вестак і яе трэба лічыць мерцвяком.

У Днепрапятроўску (Кацярынаслаў) наймацнейшай была група Плугу, хоця-ж масавай працы за апошні час яна амаль што не праводзіла. Існавала яшчэ літгрупа маладых пісьменьнікаў. У Прылуках, Чаркасах, Лубнах, Крэмянчузе, Вінніцы найбуйнешымі і найаўтарытэтнейшымі (звычайна ў сваім маштабе) зьяўляюцца філіі Плугу, якія праводзілі працу ў блёку з рэшткамі Гарту, з расійскімі пісьменьнікамі (шляхам розных сэкцый); а пасяля гэтых арганізацый на провінцыі маецца каля 200—300 літгурткоў, з іх 50 проц. сваю працу звязваюць з Плугам, надсылаюць пляны працы, розныя запытаньні, творы, выпісваюць часопісь „Плужанін“, праводзяць у жыцьцё дырэктывы і парады суполкі Плуг.

І ў літгуртках, па філіях, літстудыях, а гэтак сама і сярод асобных маладых пісьменьнікаў прыкмячаецца вялічэзнае зрушша да павышэньня кваліфікацыі. У гэтых адносінах нядаўня літдыскусія адыграла вялікае значэньне, бо катэго-

рична поставила питання аб літаратурним навчаньні, як аб асноўнай умове набліжэньня да пісьменьніцтва. Літгурткі праводзяць вялічэзную культурную працу, на сваіх сходах разьбіраюць і студуюць крытычную літаратуру, новыя творы з прыгожага пісьменьніцтва. З вёсак, нават з глухіх хутароў паступаюць у кнігарні заказы на розныя „паэтыкі“, тэорыі поэзіі і прозы, падручнікі літаратуры, мовы і г. д. Гурткі выпісваюць амаль што ўсе літаратурна-мастацкія часопісі, пасылаюць запытаньні ў рэдакцыі, жвава цікавяцца сучасным літаратурным рухам на Украіне. Паасобныя сябры гэткіх гурткоў ужо прымаюць ўдзел у часопісах, паступова становяцца на пісьменьніцкі шлях.

Акрамя гэтага чыста літаратурнага руху, мы зьяўляемся сьведкамі вялічэзнага імкненьня да культуры, да ведаў, асьветы. Тыражы газэт і часопісяў, ня гледзячы на іх высокі кошт, на Украіне паступова растуць.

Гэты вялічэзны попыт на культуру, новую мастацкую кніжку, п'есу куды большы за тое, што могуць даць цяпер пісьменьніцкія сілы Украіны, яскрава сьведчыць пра вялікія потэнцыяльныя сілы ў нізох, якія вылучаюць з сваіх шэрагаў працаўнікоў мастацтва.

У гэтай галіне выяўленьня і гуртаваньня пісьменьнікаў з вёскі вялікую ролю адыграла суполка Плуг, якая 3-га красавіка г. г. адсьвяткавала пяцігадовы юбілей свайго існаваньня. Зараз Плуг яднае каля 130 сяброў, і кожны з іх прымаў альбо прымае актыўны ўдзел у часопісах, больш 60 проц. маюць асобныя выданьні сваіх твораў, карыстаюцца вялікай популярынасьцю сярод рабоча-сялянскіх чытачоў.

Шырокая масавая літаратурна-грамадзкая праца Плугу ўжо дала сваю спадчыну, ня гледзячы на тое, што менавіта за гэты самы „масавізм“ Плугу давялося вытрымаць шмат лаянкі, дакораў, паклёпаў, галоўным чынам, з боку ВАПЛІТЭ і М. Хвylёвага.

V

У канцы 1926 году ў Харкаве стварылася літаратурная арганізацыя „Маладняк“, якая аб'яднала пісьменьніцкую моладзь, пераважна комсамольцаў. Асноўнае ядро групы „Маладняк“ склалі сябры Плугу, якія дзеля гэтага вышлі з Плугу. „Маладняк“ зараз

мае сваю часопісь-месячнік з гэткай-жа назвай, звязаўся з маладымі пісьменьнікамі на провінцыі. На першых кроках свае працы маладнякоўцы пачалі былі агрызацца з Плугам, але далейшае спакойнае супрацоўніцтва Плугу з „Маладняком“ ужо нічым ня руйнуецца, тым больш, што ідэолёгічныя асновы „Маладняка“ грунтуюцца на пляцформе рэзолюцыі УсеКП(б) „Аб лініі партыі ў галіне мастацкай літаратуры“, якую прыняў і Плуг, і мала чым адрозьніваюцца ад ідэолёгічнай пляцформы Плугу. Што датычыцца да методу працы, дык гэтым „Маладняк“ яшчэ менш адрозьніваецца ад Плугу (усяго толькі меншы маштаб дзейнасьці, вузейшае кола сяброў—моладзь).

Свайго пэўнага, сталага афармленьня „Маладняк“ яшчэ ня мае, як і ня мае яшчэ ні пляцформы, ні статуту арганізацыі.

Адсутнасьць пролетарскай літаратурнай арганізацыі давала сябе балюча адчуваць на працягу ўсяго часу ў рэволюцыйнай украінскай літаратуры, бо ВАПЛІТЭ выявіла поўную нездатнасьць на гэткую ролю, а яго кіраўнікі, як мы ўжо казалі, нарабілі шмат політычных памылак і былі цалкам разьбіты, што прывяло да заявы трох камуністых—сяброў ВАПЛІТЭ (Хвылёвага, Яловага і Досьвітнага),—у гэтай заяве яны адракліся ад сваіх поглядаў, прызналі памылкі і далі абяцаньне „ня здраджваць“ кастрычнікаўскіх пазыцыяў украінскай літаратуры.

Гэтае ненармальнае становішча ў арганізацыйнай структуры украінскай рэволюцыйнай літаратуры надта балюча адбівалася на ўсім яе росквіце і, урэшце, прывяла да 1-га Ўсеукраінскага зьезду пролетарскіх пісьменьнікаў, які адбыўся ў Харкаве ў студзені 1927 г. На гэты зьезд зьявіліся прадстаўнікі ад усіх груп і арганізацый пролетарскай літаратуры. На зьездзе была ўтворана Ўсеукраінская суполка пролетарскіх пісьменьнікаў (ВУСПП). Цяпер у гэтую суполку ўступілі: Забой (вялікая група рабочых пісьменьнікаў з Данбасу), рэшткі Гарту, Маладняк, асобныя адзінкі і дробныя провінцыяльныя літгрупы (Наковальня, Кузняцця, Молот і інш.). На зьездзе дасягнута была поўная згода аб супольнай ақцыі супроць ворагаў пролетарскай літаратуры, аб'яднаны літгрупы нацменшасьцяй, вызначаны схэмы далейшых шляхоў разьвіцьця пролетарскай літаратуры.

Зараз ВУСПП рыхтуецца да выдання сваёй часопісі хутка будзе апублікавана стэнографічная справаздача з'езду, на мясцох утвараюцца філіі. Маюцца весткі аб утварэньні ў Кіеве мясцовай філіі ВУСПП'у, і гэтак сама ў Днепрапятроўску, Адэсе і інш. гарадох. А Плуг перадаў у ВУСПП сем сваіх сяброў, якія па сваёй творчасці зьяўляюцца больш прыдатнымі да арганізацыі пролетарскіх пісьменьнікаў.

Характэрна, што ў працы з'езду зусім ня прыняла ўдзелу ВАПЛІТЭ, яна ігнаравала і зараз няспрыяюча адносіцца да ВУСПП'у, кажучы, што ў ім аб'яднаны ня пісьменьнікі, а „письмоводители“ (па выразу М. Хвylёвага). Аднак, пэўныя зьмены маюцца ўжо і ў ВАПЛІТЭ, якое нядаўна выключыла са свайго складу трох сяброў: Хвylёвага, Яловага, Досвітнага (аўтараў заявы ў прэсе пра свае ідэолёгічныя памылкі), і робіць крокі да збліжэньня з іншымі арганізацыямі рэволюцыйнай літаратуры. Гэтак, на днях адбылося літаратурнае выступленьне ў школе чырвоных старшынь, з прычыны 9-ай гадавіны Чырвонай арміі, арганізаванае Плугам, але з удзелам ВУСПП'у і сяброў ВАПЛІТЭ. Раней, звычайна, нельга было нават разважаць аб гэткай супольнай вячорцы.

VI

Вось гэта ўсе сучасныя літаратурныя групы і арганізацыі. Мы толькі павярхоўна далі агульную характэрыстыку іх, растлумачыўшы гістарычнае развіцьцё літаратуры і тыя асноўныя плыні, што ў канцы-канцоў прывялі да наступнай схэмы літаратурных арганізацый Украіны:

1. ВУСПП—Усеукраінская суполка пролетпісьменьнікаў (якая толькі што ўтварылася і яшчэ афармляе сябе).

2. Плуг—суполка рэволюцыйна-сялянскіх пісьменьнікаў, якая гэтай вясною будзе сьвяткаваць свой пяцігадовы юбілей.

3. Маладняк—літарганізацыя комсамольскай моладзі.

4. ВАПЛІТЭ—аб'яднаньне лепшых мастакоў слова, але з пэўнымі ўхіламі ад пролетарскай лініі ў пытаньнях політыкі і тэорыі мастацтва.

5. Літарганізацыі *науменшасьцяй*—якія ў большасьці далучыліся да ВУСПП'у.

6. *Дробныя літгрупы*—на провінцыі, якія працуюць у контакце ці з Плугам, ці з ВУСПП'ам, ці з Маладняком.

7. *МАРС*—кіеўская літгрупа пісьменьнікаў, падобная на ВАПЛІТЭ.

Усімі гэтымі літаратурна-творчымі сіламі абслугоўваецца ўся літаратурная прэса на Украіне, вялікая па сваёй колькасці. Згодна вестак часопісі „Плужанін“ (№ 10—1926 г.) на Украіне маецца да 35 розных літаратурна-мастацкіх і іншых часопісцяў, якія заўсёды змяшчаюць мастацкія творы; акрамя гэтага налічваецца да 10 газет з літстаронкамі і мастацкімі аддзеламі, маецца 4 часопісі на расійскай мове і да пяці часопісцяў і газет на мовах нацменшасць (зноў такі з літаратурнымі старонкамі).

Гэтак сама продукцыю пісьменьнікаў на Украіне выкарыстоўваюць вялікія выдавецтвы: ДВУ, Кнігасуполка, Пролетары і цэлы шэраг драбнейшых: Украінскі Працаўнік, Рух, Плужанін, Час, ВАПЛІТЭ і інш.

VII

Літаратурная дыскусія на Украіне ў сучасны момант прыняла іншыя формы: кожная арганізацыя мае сваю часопісь (Плуг—„Плужанін“, Маладняк—„Маладняк“, ваплітоўцы—„Ваплітэ“), і праз часопісь праводзяць свае погляды і вядуць спрэчкі. Асноўныя тэмы дыскусіі ў сучасны момант наступныя: барацьба за літаратурную кваліфікацыю, пытанні марксысцкай крытыкі, схэма арганізацыі масавай літпрацы і праблема: пісьменьнік і чытач.

Апошняй праблеме прысьвяціў цікавы артыкул у № 4 часопісі „Плужанін“ проф. Ан. Машкіна „Пісьменьнік і супольства“ (дыялектыка ўзаемадзейнасці). Заслугоўвае ўвагі артыкул М. Хвylёвага ў № 1 „Ваплітэ“—„Соцыолёгічны эквівалент“, у якім ён востра робіць дакор вядомаму крытыку-марксыстаму В. Караку за яго павярхоўную ацэнку маладой украінскай літаратуры, занадтую хвальбу пісьменьніцкай моладзі. Аднак, поруч М. Хвylёвы занадта хваліць сяброў з ВАПЛІТЭ, і гэтакім чынам сам трапляе ў той грэх, які ён угледзеў у Карака.

Першая кніжка часопісі „Чырвоны Шлях“, зрэдагавана новай рэдкалегіяй (выключаны Хвylёвы і Яловы, уведзены Куліш—аўтар п'есы „97“, Мікіценка—адказны сакратар ВУСПП'у), яшчэ ня вышла, а таму нельга яшчэ нічога сказаць пра зьмену лініі часопісі.

Дзьве кніжкі часопісі „Маладняк“ зьмяшчаюць у сабе звычайны літаратурны матэрыял, крытыкамі ў рэцэнзіях ацэнены, „як тыповыя плужанскія апавяданьні“, і дарэчы—па гэтых дзьвюх кніжках яшчэ цяжка судзіць аб самой арганізацыі, яе творчыя шляхі і прыёмы.

У літаратурным жыцьці Украіны пануе зараз зацішша, якое ня кажа аб будучай буры. Гэтае зацішша, пасья палкіх літдыскусій, сьведчыць аб цільнай пісьменьніцкай працы, аб літаратурнай продукцыі, чаго зараз не хапае.

Харкаў, люты 1927 г.

Першага Мая на Беларусі

(Канец XIX стагоддзя)

Гісторыя Першага Мая на Беларусі цесна звязана з гісторыяй рабочага руху. Першае Мая было тым сьцержнем, навокал якога вялася барацьба рабочае клясы за свае інтарэсы. На працягу ўсяго першамайскага сьвята чырвонай ніткай праходзіць імкненьне расійскага пролетарыяту выказаць сваю солідарнасьць з рабочымі іншых краін. Рэжым самаўладства з першых-жа крокаў правядзеньня першамайскага сьвята рабочымі адказаў на яго цэлым шэрагам вобыскаў і арыштаў па ўсёй краіне.

Палітычна-нацыянальны ўціск, эканамічнае прыгнечаньне самаўладствам, пад якім знаходзілася Беларусь, вызвалі тое, што ў нашым краі зьявілася шмат рэволюцыйных барацьбітоў, якія аддалі сваё жыцьцё пры змаганьні з расійскім царскім самаўладствам.

Жыхарства Беларусі ў сваім складзе налічвала сялян вёсак, а пролетарыят і дробнае рамесьніцтва былі прадстаўлены яўрэйствам.

Знаходзячыся ў такіх умовах жыцьця, рабочым Беларусі приходзілася арганізоўвацца і ратавацца ад эксплёатацыі. Вось чаму мы бачым, што рабочыя арганізацыі па гарадох Беларусі існуюць з 70-х гадоў. Каля гэтых год мы знаходзім на нашай тэрыторыі шмат гурткоў. Гурткі меліся ў Вільні, Дзьвінску (б. Віцебская губ.), Менску і Горадні, і ўсе яны нават былі арганізаваны ў адну арганізацыю*); у склад іх уваходзілі пераважна вучні. К сярэдзіне 80-х г. г. у Вільні і ў Менску былі заснаваны першыя рабочыя соцыялістычныя гурткі.

*) Н. Бухбіндер. Из истории революционной пропаганды среди евреев в России в 70-х годах.— „Историко-революционный сборник“, том I, 1924 год.

Вядома, што ў 1880-82 г. г. менскія народавольцы, якія мелі сваю моцную арганізацыю, налічвалі да 200 рабочых у сваіх гуртках.

Віленская арганізацыя падтрымлівала сувязь з пецяярбургскаю групаю і з замежнаю—„Вызваленне Працы“.

Такая падрыхтоўка, якая была дадзена перадавой частцы рабочых у розных соцыялістычных гуртках, не прапала дарма.

Змаганьне рабочых на Беларусі за свае політычныя і эканомічныя правы мы знаходзім у часы гурткоўшчыны. Цэлы шэраг забастовак, якія мелі посьпех, раскалыхваюць пролетарыят Беларусі. Забастоўкі маюць места ў цэлым шэрагу гарадоў. Кіраўнікі руху ставяць пытаньне рубам аб політычнай барацьбе.

У 1891 г. ў Пецяярбургу адбываецца першая патайна маёўка, на якой былі сказаны чатыры прамовы рабочых. На другі год сьвяткаваньне Першага Мая захоплівае і віленскіх рабочых. На ім таксама былі зроблены прамовы¹⁾, у якіх было адзначана, што глеба для рэвалюцыйнага руху і тут добра апрацавана.

З прамой віленскіх рабочых было відаць, што ў тую пору рух яўрэйскага пролетарыяту ня вышаў з гурткавае прапаганды ідэй соцыялізму. „Мы ня можам сядзець злажыўшы рукі,—казаў на сходзе адзін з прамоўцаў,—і чакаць дапамогі зверху; толькі ад нас саміх залежыць наша вызваленне і спасеньне.“

Па меры магчымасьці, кожны павінен клапаціцца вучыць сябе і другіх і, такім чынам, дапамагаць выхаваньню на першых кроках хоць маленькіх гурткоў²⁾.

Але ў прамове адной з работніц мільгануў новы мотыў, які ў далейшым быў названы *экономізмам*. Яна казала:

„Чаша перапоўнілася, мірным шляхам мы нічога ня зробім. Мы павінны змагацца з нашымі ворагамі. Але, зразумела, кожны чалавек павінен ведаць свае сілы, ён не павінен брацца за тое, чаго ён ня можа зрабіць... Дзеля гэтага мы павінны змагацца з нашымі бліжэйшымі ворагамі, з якімі нам прыходзіцца сутыкацца кожны дзень, і менавіта—з нашымі гаспадарамі.“

Першаю ўмоваю для пасьпешнай барацьбы павінна быць паўнейшая солідарнасьць паміж усімі рабочымі: інтарсы аднаго павінны быць усёх, і наадварот.

¹⁾ Потым яны былі выдадзены асобнай брошурой: „Первое мая 1892 г. Четыре речи еврейских рабочих“, Женева, 1893 г.

²⁾ Ibidem, стар. 26.

Каб ня было паміж намі такое разроўненасці, каб аб'яднацца—мы павінны рабіць частыя сходкі, сходы рабочых. Усе павінны старацца заснаваць касы і клапаціцца аб іх пашырэнні. Мы павінны наладжваць стачкі. Для стачак нам неабходны касы, якія ў гэты час зьяўляюцца адзінай дапамогай¹⁾.

Гэтая прапанова ў яўрэйскіх рабочых колах знайшла свой жывы водгук, і заваявала ўсіх сымпатыю, а, заваяваўшы,—прыдала яўрэйскаму руху зусім іншы размах. Тут мы бачым, што задачы рабочага руху былі прыніжаны да ўзроўню толькі эканомічнай барацьбы і адмовы ад барацьбы політычнай, якая адкладвалася на больш познюю гадзіну. Гэта зьявілася зародкам таго, што ў далейшым мела назву: опартунізму, гэта значыць, угодніцтва буржуазіі. Шмат год у далейшым гэта адбілася на сьвяткаваньні Першага Мая, калі з яго захацелі выняць яго душу: барацьбу з самаўладствам і барацьбу за соцыялізм.

Апрача памянёнай намі вышэй маёўкі пецярбургскіх рабочых у 1891 г., на закліч Парыскага соцыялістычнага конгрэсу 1889 г. адгукнуліся першымі польскія рабочыя, адзначыўшы Першае Мая варшаўскай забастоўкай 1890 году. Вось як перадае нам корэспандэнт Г. В. Пляханава ў лісьце гэтае здарэньне.

„У чыгуначных мэханічных майстэрнях не працавала 5-ае і 7-е аддзяленьні (каля 400 рабочых).

Фабрыкі Гандке (200—300 раб.), Рэннан (300 раб.), Ортвэйн (200 раб.), Гостынскі і другія стаялі.

На фабрыках Норблей, Фратэ, Бутцэр, Ліньноні і інш. не працавала частка рабочых. Акрамя таго, не працавалі шмат рамеснікаў. Энэргічнай усяго сябе паказалі рабочыя з мэханічных майстэрняў: бачачы, што іх астатнія таварышы не пакідаюць працаваць, яны сабраліся перад памяшканьнем фабрыкі і патрабавалі, каб тыя зараз кінулі працу; у вокны фабрыкі паліцэлі нават каменны; зьявілася поліцыя, былі зроблены арышты.

Што належыць інтэлігенцыі, то яна горача дапамагала рабочым, доказам чаму служаць арышты з яе складу.

Агульны лік арыштаваных даходзіць да 20; сярод іх 10 рабочых. Супроць свайго звычайу, поліцыя вяла сябе стрымана: вартавых ня было ніякіх; затое шпіёнаў зьявілася ў вялікай колькасьці²⁾.

Агулам не працавала Першага Мая ля дзесьці тысяч чалавек. Соцыялістычнай партыяй „Пролетарыят“ было за некалькі дзён да Першага Мая выдадзена дзьве проклямацыі: на польскай мове ў Варшаве і на нямецкай—у Лодзі. Прокля-

¹⁾ „Первое мая 1892 г. Четыре речи евр. рабочих, Женева“, 1893 г. стар. 2-3.

²⁾ Г. В. Плеханов. Собр. сочин., том II, стр. 138-139.

мацы заклікалі да забастоўкі, мотывуючы гэта патрэбнасцю зварыцца рабочым для сумеснай барацьбы з прыгнечаннем капіталістых і цара.

У 1892 г. ў Лодзі святкаваньне прыняло шырокія размеры. Дзень Першага Мая прайшоў бяз усякіх здарэнняў. 3-га мая спыніў працу цэлы шэраг буйных прадпрыемстваў. Забастоўка зрабілася ўсеагульнай. На фабрыцы Пазнанскага рабочыя, атрымаўшы заробтак, адмовіліся (каля 3.000 чал.) працаваць з прычыны, што на іх было зроблена даўленьне забаставаўшых раней таварышоў; паміж рабочымі выбухла сутычка, умяшалася поліцыя і казакі. Гэтым справа, аднак, ня скончылася.

Поліцыя ўжыла новы сродак барацьбы: быў зроблены яўрэйскі пагром, які пачаўся 5-га мая. Удзельнікамі пагрому былі балудкія пасяленцы (Балута—месца пасяленьня, адбыўшых кару злачынцаў). У гэтых непарадках была пахована забастоўка. Разам з пагромам улада пастаралася расправіцца і з рабочымі.

У гэтым-жа годзе было адсвяткована Першае Мая ў Жырардаве. Увесь горад быў засыпаны лістоўкамі з заклікам да барацьбы за васьмігадзінны рабочы дзень і да святкаваньня Першага Мая.

Да ўсяго гэтага ў Беларусі і Польшчы дае сябе знаць цяжкі і ненавісны нацыянальны ўціск з боку расійскіх чыноўнікаў, настаўнікаў, папоў і жандараў. Беларускі, польскі і яўрэйскі рабочы (у параўнаньні з расійскім) асабліва моцна адчуваў націск політычнага бяспраўя; апошняя адбывалася яшчэ са зьдзекамі над яго нацыянальнасцю.

Усё гэтае, сабранае разам, прывяло да таго, што першамайскі забастовачны і дэманстрацыйны рух у нашым краі раней праклаў сабе шлях, чым у цэнтральнай Расіі.

Годы 1891-92 былі гадамі вядомага „ўсерасійскага разбурэння“, якое нанесла магутны ўдар па прагніўшай монархіі Раманавых. Ёмістасьць унутранага рынку для расійскай прамысловасьці рэзка паменшылася і, як вынік гэтага, пачалося зварачваньне самое прамысловасьці, прамысловы крызіс. А ўсякі прамысловы крызіс мае тую асаблівасьць, што перш за ўсё і больш усяго пакутуюць рабочыя. Масавае звальненьне, збаўкі расцэнак, павышэньне рабочага дню без павышэньня

заработку і ў дадатак да усяго гэтага—аб'яднаньне і галадоўкі глыбока ўскалыхнулі пролетарскія колы, адгукнуўшыся на ўсе праяўленьні барацьбы з падвоеным прыгнечаньнем, політычным і эканомічным.

Наступныя гады адзначаліся ўпадкам першамайскага руху.

І толькі ў 1895 г. першы раз Першае Мая сьвяткавалі на агульным сходзе менскія рабочыя каля 300 чал. Спадзяваліся, што прыдуць больш, але якраз незадоўга да Першага Мая былі арышты, і прыходзілася сьцерагчыся.

Майскія сходы былі наладжаны і ў другіх гарадох Беларусі: у Вільні, Смаргоні і інш. Асабліва характэрна, што на віленскім сходзе сабраўшыся каля 500 арганізаваных рамеснікаў і рабочых лэзунгі на чырвоных сьцягах былі выключна эканомічныя.

Сьціплыя віленскія соцыял-дэмакраты, опартуністыя напісалі на сваіх першамайскіх чырвоных сьцягах лэзунгі, якія былі характэрны для той стадыі эканомізму, які перажываў яўрэйскі рабочы рух у гэтыя годы, усе іх запатрабаваньні былі непасрэдна практычнымі, выключна эканомічнымі: „Мы змагаемся за 10-гадзінны рабочы дзень, за павышэньне платы, за лепшыя адносінны“.

У той час, як нам ужо ведама, Парыскі конгрэс II Інтэрнацыяналу ўхваліў Першага Мая высоўваць запатрабаваньне—8-гадзіннага рабочага дню.

Наступны 1896 г. быў адзначан на Беларусі першамайскім сьвяткаваньнем: у Менску прымала ўдзел 300 чал., у Вільні—540. На чырвоных сьцягах былі лэзунгі: „Мы змагаемся за свабоду сходаў і друку“. У параўнаньні з чыста эканомічнымі лэзунгамі мінулага году—гэта быў некаторы крок наперад; аб барацьбе з самаўладствам, аб задачах нізрынцўцы царызму сказана ня было. Гэтыя хібы паправіць далейшы першамайскі рух.

Пасьля 1893 г. начаўся нябывалы росквіт расійскай прамысловасьці, разам з ім павялічыўся і стачачны рух рабочых. Прамысловы пад'ём зьнішчыў прычыны, якія ўзбуджвалі думку рабочае масы. Усюды першамайскія выступленьні прыводзілі да стачачнай барацьбы за эканомічныя палепшаньні. Гэта асабліва яскрава, як мы ўжо бачылі, на прыкладзе Вільні, дзе быў заўважан „эканомічны“ ўхіл сярод яўрэйскіх гушчаў Беларусі.

Гэта стане зразумелым, калі мы прымем пад увагу значны лік рамесніцкага элементу ў яўрэйскім рэвалюцыйным руху.

За час з 1895 па 1897 г. г. раскіданыя рабочыя соц.-дэмакратычныя гурткі аб'яднаюцца ў буйных цэнтрах Расіі ў „Союзы борьбы за освобождение рабочего класса“. У Пецярбурзе на чале „Союзу“ стаіць У. І. Ленін. У 1896 г. зьяўляецца ў Пецярбурзе прокламацыя, прысьвечаная Першаму Мая, напісаная Леніным, надрукаваная на мімэаграфіе ў ліку 3.000 экз.

„Мы працуем шмат,—казала першамайская прокламацыя,—мы ўтвараем нязьлічанае багацьце: золата й тканіны, парчу й аксаміт... Усё багацьце сьвету ўтворана нашымі рукамі... Але нашае заробтнае платы ледзь хапае на тое, каб існаваць“. Прокламацыя заканчвалася: „Недалёка той час, калі і мы, згуртаваўшыся ў стройныя рады, зможам адчынена далучыцца да агульнае барацьбы рабочых усіх краін. І падымецца наша мускулістая рука, упадуць ганебныя ланцугі няволі; падымецца на Русі рабочы народ і затрапешчужь сэрцы капіталістых і ўсіх іншых ворагаў рабочае клясы“¹⁾.

З 90-х гадоў яўрэйскі рабочы рух становіцца масавым. Усё часцей і часцей пачынаюць адбывацца арганізаваныя стачкі. Узмацняецца клясавае пачуцьцё яго, расьце разуменьне сваіх інтарэсаў, расьце яго солідарнасьць з іншымі нацыянальнасьцямі рабочых Беларусі і з рабочымі ўсяго сьвету.

Сярод асобных кіраўнікоў яўрэйскага рабочага руху яшчэ ў 1895 г. пачалі вынікаць думкі аб утварэньні асобнай яўрэйскай рабочай арганізацыі, якая-б кіравала яўрэйскім пролетарыятам у яго барацьбе за эканомічнае і політычнае вызваленьне. Такая арганізацыя аформілася ў кастрычніку 1897 г. ў Вільні пад назвай „Агульнага Яўрэйскага Рабочага Саюзу ў Расіі, Літве і Польшчы („Бунд““). Па ўспамінах Ар. Крэмера (Аляксандара) момант заснаваньня „Бунду“ малюецца так: „Усяго адбылося 3-4 пасяджэньні, былі справаздачы з месц, рэфэрат аб патрэбе „Бунду“. Ніякіх пытаньняў праграмы і тактыкі не разважалася“²⁾. Так адбылася арганізацыя „Бунду“. Ніякіх рэвалюцый не ўхвалялі. Была зроблена паста нова, каб „Арбэйтэр Штыммэ“ („Голас Рабочага“) стаў офіцыйным часопісам „Бунду“. Абрана быў ЦК, у які ўвайшлі тры асобы: Ул. Касоўскі, Глеб Мутнік і аўтар успамінаў (Ар. Крэмер).

Наступішы 1898 г. быў азначан скліканьнем I-га зьезду Расійскай Соцыял-Дэмакратычнай Рабочай Партыі. Як мы

¹⁾ Н. Ленін (В. Ульянов). Собр. сочин., т. I, стр. 295.

²⁾ М. Рафэс. Очерки по истории Бунда, стр. 42.

бачым, „Бунд“ узьнік першым. Ён стаяў перад пытаньнем аб'яднаньня с.-д. руху ўсяе Расіі. „Бунд“ прыняў самы шчыры ўдзел у падрыхтоўцы да скліканьня зьезду, ён быў адным з яго актыўнейшых удзельнікаў.

Пасьля ўзаемных зносін і ўгавораў зьехалася ў Менск дзевяць прадстаўнікоў шасьцёх соц.-дэмокр. арганізацый (былі прадстаўлены Пецярбургскі, Маскоўскі, Кіеўскі і Кацярынаслаўскі „Союзы Борьбы“, ад „Бунду“ і ад часопісі „Работніцкая газета“). Пасьля трох дзён працы былі абгавораны ўсе пытаньні арганізацый адзінае соц.-дэмокр., і гэтым быў паложаны пачатак існаваньня „Расійскае Соц.-Дэм., Рабочае Партыі“; аўтаномную частку яе склаў „Бунд“. Усьлед за зваротам дэлегатаў зьезду пачаліся арышты. У Пецярбургу быў арыштаваны член выбранага ЦК партыі (Радчанка), а ў Кіеве арыштавалі Эйдэльмана; ад усяго ЦК застаўся толькі адзін Аляксандар Крэмер. У гэты-ж час распачаў сваю „працу“ на Беларусі Зубатаў *). Аб гэтым мы будзем гаварыць далей.

З часу першага зьезду партыя пачала існаваць, як цэлае, і 1-га мая 1898 г. ад імя партыі была выдадзена першая агульная для ўсяе Расіі соцыял-дэмакратычная майская проклямацыя.

Па бакох яе было напісана — „Палітычная свабода“, „8-гадзінны рабочы дзень“.

Гэта проклямацыя формулявала агульныя для ўсяе Расіі запатрабаваньні. Заканчвалася яна запатрабаваньнем „свабоды стачак, слова, друку, сходаў і саюзаў; свабоды сумленьня і вераіспаведаньня; раўнапраўя ўсіх нацыянальнасьцяў“. У першы раз неазначаны лёзунг палітычнае свабоды тут быў заменены канкрэтным запатрабаваньнем: „Скліку парламэнту, куды народ будзе пасылаць сваіх выбраных людзей шляхам агульнага, тайнага, простага і роўнага для ўсіх выбару“.

У гэтым годзе Першае Мая было адзначана ў многіх гарадох Беларусі.

Шырокую агітацыю разьвіў на тэрыторыі Беларусі „Бунд“. Ём было выдадзена на яўрэйскай мове 10.000 проклямацый і

*) Зубатаў — начальнік маскоўскае ахранкі. Прабаваў шляхам утварэньня жоўтых рабочых арганізацый адцягнуць пролетарскія гушчы ад рэвалюцыйнай дзейнасьці і перавярнуць іх у слуг самаўладзтва. Спраба яго закончылася ганебным крахам.

дзве брошурі: „О первом мае“ і „Сон под первое мая“. Акрамя таго, былі выдадзены проклямацкія мясцовымі камітэтамі: у Менску (800), Беластоку (500). Адозвы ЦК былі распаўсюджаны ў Варшаве, Вільні, Менску, Горадні, Беластоку, Віцебску, Лодзі і ў дванаццаці мястэчках. У гэтых проклямацкіх прадаўляліся тыя-ж запатрабаванні, што і ў агульнай партыйнай проклямацкі; акрамя таго, падкрэслівалася агульнасць інтарэсаў яўрэйскіх, расійскіх і польскіх рабочых.

Акрамя распаўсюджвання літаратуры былі арганізаваны маёўкі. Апісанне такіх маёвак мы знаходзім у Н. Бухбіндэра. „У Гомлі, — піша ён, — упяршыню святкавалі дзень Першага Мая. Удзень за горадам сабралася чалавек 250 святочна адзетых рабочых і работніц. Быў разгорнуты сьцяг з надпісамі: „Васьмігадзінны рабочы дзень“, „Палітычная свабода, роўнасць і брацтва“. Пяялі „Марсэльезу“ і інш. рэвалюцыйныя песні, затым пачалі выклікаць тосты: за нізрынуцьце абсалютызму і г. д. Было сказана некалькі прамоў, і асьмеленыя, асьвежаныя рабочыя разышліся па хатах, хаваючы ў душы тыя харошыя імпэты і імкненні, якія ў іх гэта свята разбудзіла“ *).

У Менску, дзякуючы ўзмоцненай дзейнасці поліцыі, якая ў гэты дзень усюды разаслала шпіёнаў і салдацкія патрулі, не магло быць арганізавана, як у Гомлі, святкаваньне пад адчыненым небам. Дзеля гэтага Менскі Камітэт абмежаваўся арганізацыяй невялікіх сходаў на кватэрах у рабочых. Гэтыя сходы былі досыць шматлюднымі. Адзін такі сход адбыўся нават у дварэ жандарскага кіраўніцтва. Літаратура, у ліку 800 экзэмпляраў, проклямацкі Менскага Камітэту і 500 экзэмпляраў проклямацкі ЦК былі распаўсюджаны яшчэ нават перад святкаваньнем. („Еврейское рабочее движение в Минске“ — „Красная летопись“, № 5 за 1922 год).

У Смаргоні справа вышла лепей. Хаця, па дакладу прыстава, губарнатар прыслаў сотню казакоў, — ні адна фабрыка 1-га Мая не працавала. Спробы наладзіць дэманстрацыю былі разгнаны поліцыяй. Прышлося ісьці за горад і праводзіць у полі першамайскае святкаваньне.

Разам з ростам рабочага руху ўсё больш і больш пашыраецца і святкаваньне Першага Мая. Ад гурткавога і патай-

*) „Еврейское рабочее движение в Гомеле“. — „Красн. Летопись“, 1922 г., № 2-3, стр. 44

нага яно становіцца масавым і адчыненым. Рабочыя Беларусі, раней уступіўшыя на шлях масавага рэвалюцыйнага руху, раней пачалі адчынена сьвяткаваць і 1-га Мая.

Распачынае сваю дзейнасьць Зубатаў. Яна была азначана цэлым шэрагам арыштаў і вобыскаў у многіх гарадох Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам ноччу 26 ліпня 1898 г. распачаліся арышты, быў цалком заарыштаваны ЦК „Бунду“ (Касоўскі, Мутнік і Крэмер). Былі жандарамі захоплены бундаўскія друкарні ў Бабруйску, Горадні і Беластоку. Арышты далі Зубатаву наступныя вынікі: „Усяго было арыштавана 55 чалавек, а менавіта: у Бабруйску—5, у Менску—17, у Вільні—7, у Варшаве і ў Лодзі—па 10, у Баранавічах—3 і ў Адэсе, Горадні і Бранску—па аднаму.

У далейшым па гэтай справе былі прыцягнуты яшчэ некаторыя асобы; усяго-ж налічвалася прыцягнутых—67 чалавек“¹⁾.

Здавалася, што рабочы рух павінен згінучь пасья такіх апушташэньняў сярод рабочых. Але ў гэту пору рабочы рух перарос саматужніцтва. Масавыя арышты гэтага году былі першай спробай царскага самаўладства змагацца з пашыраючымся соц.-дэмокр. рабочым рухам. Беларусь была абвешчана „на положенні усиленной охраны“. Другі мэтод—гэта была зубатаўская пропаганда, якая, як кажа проф. У. Ёгнатоўскі, „праводзіць сярод рабочых думку, што політычная барацьба накіравана на карысьць буржуазіі, што рабочыя павінны вясьці выключна эканомічную барацьбу, у чым іх падтрымае царызм проціў буржуазіі. Такім спосабам зубатаўшчына была крайнім пунктам эканомізму і легальнага марксызму. Гэта быў прымітыўны зародышавы фашызм нашага часу. Зубатаўшчына вучыла, што рабочыя ў імя сваіх жыцьцёвых эканомічных інтарэсаў павінны йсьці за ўрадам і выкінуць з сваёй гушчы рэвалюцыйнараў, аддаўшы іх у рукі самаўладства“²⁾.

Сыстэмай зубатаўскае пропаганды наогул рабочы адцягваўся ад політычнае барацьбы, а ў прыватнасьці яна зьяўлялася таксама і мэтодам, які працівадзейнічаў у правядзеньні рабочымі свайго сьвяткаваньня—Першага Мая.

¹⁾ Н. Бухбіндер. Разгром еврейскаго рабочаго движения в 1898 г.— „Красная Летопись“, 1922 г., № 4, стр. 149.

²⁾ Гісторыя Беларусі, стар. 200.

Як мы далей будзем бачыць, мэтад рэпрэсіі, які ўжывала самаўладства, ні да чаго ня мог прывесці, бо рабочы рух быў масавым; нанесці шкоду яны маглі толькі тады, калі рух быў гуртковы, выхапіўшы з рэвалюцыйнага руху тых ці іншых барацьбітоў. Вось чаму мы бачым, што праз два-тры месяцы ў Менску рух аднаўляецца, на зьмену арыштаваным зьяўляюцца новыя энэргічныя людзі, і зімою 1898 г. існаваў ужо Менскі Камітэт „Бунду“ з 11-ці зусім новых асоб.

1899 год быў першым годам наладжання масавых першамайскіх дэманстрацый.

„Бунд“ зноў выдаў да 1 Мая 3.300 экз. майскага нумару „Арбэйтэр Штымме“ („Голас Рабочага“) і 12.000 экз. проклямацый, распаўсюджаных у Вільні, Віцебску, Менску і Беластоку.

У Вільні, у гарадзкім садзе, была наладжана дэманстрацыя з лікам удзельнікаў у тысячу чалавек. Быў падняты чырвоны сцяг, праспявалі марсэльезу і выкінулі лёзунгі: „Далоў самаўладства!“, „Няхай жыве політычная свабода!“

Першамайскі рух прымаў досыць шырокі размах. Задача барацьбы з ім стала перад царызмам аднэй з галоўных. У гэтым годзе зноў адбыліся арышты, у Гомлі—15 арыштавалі і 30 абыскалі. Па ўсёй Расіі да Першага Мая ў гэтым годзе было зроблена да 1.000 арыштаў.

Гэтага ўсяго было мала. Царскі ўрад арышты і вобыскі дапоўніў яшчэ пагромам яўрэйскае беднаты. Па прыкладу Лодзі 1892 году, поліцыя наладзіла ў Мікалаеве пагром.

Робячы падлік вынікаў святкавання ў першае дзесяцігодзьдзе, прыходзіцца адзначыць, што першаначальныя баязлівыя выступленьні з кожным годам становяцца павялічваючыміся і сьмялейшымі, і к канцу разглядаемага намі пэрыоду былі ўжо першыя баявыя схваткі, якія абяцалі ў недалёкай будучыне крывавыя бойкі з самаўладствам.

З гадамі святкаваньне Першага Мая на Беларусі прымае ўсё болей рэвалюцыйны характар, пры бязьлітасных прасьледваньнях і рэпрэсыях з боку царскага ўраду. Рабочая кляса ўцягваецца ў барацьбу з царскімі апрычнікамі.

Ня глядзячы на тое, што па ўсёй Беларусі ў гэтыя гады адбываліся масавыя арышты, і сотні політычных напаўнялі маскоўскія турмы, барацьба рабочае клясы проці царскага самаўладства ня спынялася. Рух усё пашыраўся. К 1900 годам

„мы маем такія ўжо рэзультаты арганізаванай партыйнай работы: у Дзвінску было аб'яднаных 400 работнікаў, у Гомлі—360 чал., у Менску каля 1.000 чал., у розных местах да 700 кажамякаў і 800 шчаціншчыкаў. За гэтыя 2¹/₂ гады (1899—1901) адбылося па Беларусі 312 забастовак, з якіх 140 на фабрыках, 169 рамесьніцкіх і 3 плытнікаў. Баставала ўсяго 28.000 чалавек (лік удзельнікаў трэба дзяліць папалам паміж фабрыкамі і рамесьніцтвамі). З 262 забастовак, канец якіх нам пэўна вядомы, выйграных было 239 (91,26 проц.) і ў 23 выпадках забастоўкі работнікаў былі прайграны. Стачкі вяліся і за скарачэньне работніцкага дня і за павялічэньне, галоўным чынам, зароботку, але бывалі і запатрабаваньні, якія сьведчылі аб значным культурным і політычным узросьце сьветапогляду работнікаў. Сярэдняя працяжнасьць забастовак таго часу на фабрыках—18 дзён, сярод рамесьнікаў—21 дзень. Вядомы забастоўкі, якія адбываліся на працягу 1—18 тыдняў, 1—15, 1—13, 2 па 9 тыдняў і 20 вяліся менш, чым па тыдню. „Бунд“ за гэты час выдаў 6 газэт, 1 лютучы лісток і 1 часопісь, а ўсяго за 2¹/₂ г. выдаў 45.000 экз. гэтых патайных выданьняў. Было „Бундам“ надрукована 74 проклямацыі (з іх 18 майскіх, у розных месцах), 22 брошурны, якіх разышлося 66.000 экз.“*).

Пачынаючы з гэтых год, пэрыод скрытных, консьпірацыйных масавак канчаецца. Адчыняецца эпоха сутычак дэманстрантаў з поліцыяй. Замест таго, каб ухадзіць за горад, у лес, рабочая кляса выходзіць на вуліцу з чырвонымі сьцягамі і плякатамі, на якіх напісана непасрэдная мэта барацьбы з прыгнатацелямі.

Рабочы рух мацнее, ён адчувае сваю сілу; гэта таксама заметна і на формах праяўленьня пролетарскай політычнай актыўнасьці наогул і першамайскага сьвяткаваньня ў прыватнасьці.

(Працяг будзе).

*) Зборнік „Беларусь“ 1924 г., стар. 133.

Ал. Шлюбскі

1906 год на Віцебшчыне

Нарыс мае мэтай прывесці некаторыя новыя даныя з гісторыі сялянскага і рабочага руху на Віцебшчыне 1906 г.; напісаны ён паводле сакрэтных шыфраваных тэлеграм Віцебскага губэрнатара з Міністэрствам Унутраных Спраў, з начальнікамі карацельных экспедыцый, з жандармскімі кіраўніцтвамі і павятовымі іспраўнікамі, якія захоўваюцца ў Дзяржаўнай Бібліатэцы ў Менску.

У якасці ўводу ў свой нарыс прывяду некаторыя даныя, характэрныя адносіны сялян да царскага ўраду ў сьнежні 1905 г.

I

27 сьнежня Віцебскі губэрнатар атрымаў такую тэлеграму ад міністра Дурнаво:

„23 декабря высочайше повелено преподать всем генерал-губернаторам и градоначальникам, в случае объявления вверенных их управлению местностей в военном положении или в положении чрезвычайной охраны, применять в полной мере пункт 4 статьи 26 положения об охране. Сообщаю к сведению“.

Гэтае распараджэньне было выклікана паўсямесным непакоем на абшарах былой Расійскай Імпэрыі, на Віцебшчыне-ж, паводле маючыхся дакумантаў, адбывалася вось што:

10 сьнежня з Дзьвінску генэрал Ціхменеў тэлеграфаваў губэрнатару:

„Городе устроена насильно общая забастовка, военное положение необходимо, прошу согласия на объявление его. 375. Тихменев“.

13 сьнежня з таго самага Дзьвінску губэрнатар атрымаў тэлеграму ад жандарма Мільлера:

„Сегодня в 3 часа дня в паровозных мастерских 3 уч. тяги СПбург.-Варш. ж. д. ворвалась из города толпа 200 человек, сняла рабочих и силою присоединила к себе проходящий в это время поезд № 154 с новобранцами, произвела около 12 безвредных выстрелов, затем толпою в 300 чел. направилась на ст. Двинск пасс., около которой их встретил взвод войсковой охраны, вызванный с вокзала и сзади с жандармом подбегали с товарной станции нижние чины; нам удалось разогнать толпу без выстрелов. № 134. Ротмистр Миллер“.

Са Смаленску начальнік паштова-тэлеграфнае акругі Пуцята 8 сьнежня телеграфавуў губэрнатару аб Ліфляндцах:

„Варклянах Лифляндцы, вооруженные ружьями, револьверами, разгромили казенную винную лавку, оборвали провода, угрожают разрушить почтово-телефонное отделение окончательным погромом 9 декабря. Требуют удаления начальника, грозят убийством за исправление телеграфа. Полиции и войск нет, благоволите распоряжением охране. № 27333. Пуцята“.

У гор. Люцыне справа стаяла значна сур'ёзней, там 9 сьнежня

„было большое скопление крестьян, *собравшихся для освобождения арестованных*, город спасен от грозивших ему ужасов благодаря отзывчивости... местных полицейских властей“,

якая выявілася ў тым, што яны спужаліся паўстаўшых сялян і, баючыся іх расправы, выпусьцілі арыштаваных, апошняя выклікала незадавальненне губэрнатара Гершау-Флотава, і ён у той самы дзень запытаў Люцынскага іспраўніка, чаму арыштаваныя ня былі адасланы, згодна яго распараджэньня, у Віцебск, чаму таўпе ня было аказана „сопротивление пехотой“, чаму Люцын сваечасова ня быў узмацнёны войскам, „эскадроном“. За што сялян арыштоўвалі на Люцыншчыне, кажа выдзержка з тэлеграмы ад 15 сьнежня пані Бяніслаўскай на імя губэрнатара:

„Аграрное движение приняло угрожающие размеры. Обещанных вами драгун не дождалось. Приговор требует удаления администрации, рабочих и служащих через неделю... местные власти безсильны, бездействуют. Лишь прибытие вашего превосходительства с войсками усмирит *развиравшееся население*... Советуйте, что сделать, *теряем все*; не ехать ли Петербург искать помощи. Вдова тайного советника Бениславская“.

Тое самае адбывалася і ў Рэжыцкім павеце; пан Энгельгардт 22 сьнежня тэлеграфуе губэрнатару:

„Ходатайствуем снабдить Далинских работников Режицкого (уезда) в распоряжение Страдина 10 винтовок, 500 патронов, также (снабдить) благонадежные старообрядческие деревни Ломы, Бортники, Соболевку, Лагох, Ладаны, Блузма по пяти (винтовок) каждую 1000 патронов, сигнальные ракеты; Бураки—ополченские кресты и присяга. Энгельгардт“.

А 7 студзеня 1906 г. Энгельгард адзначае ў Рэжыцкім павеце: „полную анархию“, „наши леса скопом латышей третью неделю вырубаются“ і просіць губэрнатара: „благоволите вооружить утвержденных лесников и благонадежных старообрядцев“.

Што адбывалася ў Крэйдбургу, дакуманты не гавораць, але й там, як відаць, ішло паўстаньне, бо туды было выклі-

кана войска; вось кароткая тэлеграма начальніка карацельнага атраду ад 31 сьнежня на імя губэрнатара:

„Глазманку заняла кавалерія, сжигать (ее) не предполагается. Генерал Вендт“.

У Себежскім павеце незадавальненьні сялян таксама на сілі аграрны характар.

„У помешіка Вольбека бліз Себежа крэсьціане сегодняя (30-ХІІ) свалілі возившыяся для імяння дрва, прогнаў рабочых“ тэлеграфую „предводитель дворянства Офросимов“.

У адказ на гэта губэрнатар тэлеграфавалі ў СПБ., просячы выслась войска ў Пустошку, Сутокі і Рыкава для ўсьмірненьня паўстаўшых сялян. На другі дзень ад генэрала Рауха была атрымана такая ляконічная, але шмат гаворачая тэлеграма:

„Начальнику 24 дивизии Пскове сообщено командировании роты для эвакуации из Великих Лук (на) станцию Пустошку на одне сутки. 27.078 Генерал Раух“.

Лепельскі і Вяліжскі паветы таксама былі ў ліку паўстаўшых; аб Лепельскім павеце 27 сьнежня міністэрства тэлеграфавала губэрнатару:

„Получены сведения продолжающихся беспорядках, поджогах Лепельском уезде, имени Августберг генер.-мэйора Хвостова близ м. Улла и соседнем имени Тенленвиль фон-Фальтина. Благоволиите принять энергичные меры вразумления, воздействия с арестом агитаторов. Ускорьте формирование полицейской стражи на средства, предоставляемые частными лицами... Директор Вуич“.

Аб Вяліжскім пав. знаходзім тэлеграму іспраўніка ад 31 сьнежня:

„Сегодня имени Бараново крэсьціане начали самовольно увозить сено, 2 января скопом намерены забрать все сено, лесныя порубки уезде учащаются, принятия мер ареста зачинщиков полиции не достаточно, прошу присылки вооруженной силы. Исправник Чилипенюк“.

У Вяліжскі павет былі пасланы казакі.

Прыведзеных кароткіх рысак досыць для таго, каб бачыць, што хвалі паўстаньня, агульнага народнага незадавальненьня царскім урадам, захапіўшыя сабой 1905 г., залілі і наступны 1906 г.

II

Рэвалюцыйны рух 1906 г., паводле маючыхся дакумантаў, абхопліваў Віцебшчыну ў наступным парадку.

Студзень.

Вяліжскі павет характэрызуе Вяліжскі іспраўнік у тэлеграме губэрнатару ад 6 студзеня:

„Настроение (в) городе напряженное, ожидаютя безпорядки, меры приняты. Ночью при обыске мастерской Клейнера найдены две бомбы, арестованы Мордох Шендер, Иосиф Клейнер заключены в тюрьму. Исправник Чилипенюк“.

Гарадоцкі павет. 8 студзеня па распараджэньню губэрнатора ў двор Стайкі для навядзеньня парадку камандыравана 20 стражнікаў. 12 студзеня іспраўнік тэлеграфаваў г-ру:

„Доношу деревнях Заходы, Пятери, Самосадки, Бобри лес отобран, свезен (в) имени самими крестьянами, сопротивления не оказано, виновные зачинщики арестовываются, остальных деревнях продолжаю отбирать лес. Исправник Лузгин“.

Дзьвінскі павет. У Крэйцбургу стаялі драгуны генэрала Вендта. Аб іх дзейнасьці сьведчыць тэлеграма Віцебскага губэрнатора ад 9 студзеня:

„Крэйцбург. Генералу Вендт. Ко мне обращаются с просьбами не жечь домов причастных безпорядкам лиц, сообщаю на Ваше усмотрение. Губернатор Гершау-Флотов“.

У пачатку студзеня ў Дзьвінскі павет для ўсьмірэньня сялян быў камандыраваны 1-ы эскадрон Архангелагародзкага палка, 11-га студзеня быў высланы яшчэ адзін эскадрон, а 12 студзеня з Вільны туды сама „для содействия гражданским властям“ быў высланы батальён Вяцкага палка. Гэта сьведчыць, што паўстаньне ў Дзьвінскім павеце мела вялікія разьмеры.

У пачатку студзеня Дрысенскі, Люцынскі і Себежскі паветы былі напоўнены вайскамі, аб гэтым сьведчыць тэлеграма Віленскай Вайскавай Вакругі ад 10 студзеня на імя губэрнатора, у якой прасілася адаслаць у Вільню войска, якое знаходзілася ў памянёных паветах „если нет крайней необходимости“. На тэлеграме знаходзім рэзолюцыю губэрнатора:

„Придется их оставить, по крайней мере, до предполагающихся арестов. Губернатор Г.-Ф.“

Лепельскі павет. 4 студзеня іспраўнік тэлеграфуе губэрнатару:

„Старом Дворе водворен порядок, возвращен похищенный лес; Даневе предупреждено нападение, арестовано шесть главарей, стражники были молодецами, десятских нет, передача экстренных распоряжений немислима, прошу ускорить высылку стражников. Исправник Гнедовский“.

Паўстаньні і непакой сялян на Лепельшчыне выклікалі 11 студзеня наступнае распараджэньне губэрнатора іспраўніку:

„Стражники отправляются четверг 12 ночи (в) Ловшу отсюда подводами частного владельца (в) Чашники, куда выбывайте лично, самими решительными мерами прекратите мятежническия безобразия крестьян окрестных

имениях, арестуйте агитаторов-зачинщиков, вырубленный самовольно лес, который порубщики обязаны вывезти в имения, отнимите от крестьян оружие, действуйте без всяких колебаний, не стесняясь прибегать к оружию, дабы население наглядно убедилось (в) силе власти. Последующем кратко телеграфируйте, донесите подробно почтой. Губернатор Гершау-Флотов“.

13-га студзеня іспраўнік Гнядоўскі паведамляе губернатара, што ў Лепельскі павет прыбыў „эскадрон“, пасля чаго сялянам Ліксненскай воласьці было прад’яўлена патрабаваньне выдаць зброю і плаціць падаткі; як відаць, насельнікі гэтай воласьці аказалі прадстаўнікам царскага ўраду ўзброенае сапраціўленьне, тым больш, што ў павет, апрача „эскадрона“, каля 20-га студзеня была паслана яшчэ і „рота“.

Люцынскі павет. 5 студзеня пан Барташэўскі тэлеграфуе губернатара:

„Крестьяне скопом целую неделю рубят лес в моем имении Замковый Лес Люцинского уезда Домопольской вол., прошу распоряжения о немедленном прекращении рубки леса и привлечении к ответственности виновных. Барташевский“,

на якую губернатар адказаў тэлеграмай на імя Люцынскага іспраўніка:

„Немедленно прекратите самовольную рубку леса имени Замковый Лес Домопольской вол., владельца Барташевского; арестуйте виновных, представьте дознание“.

У той самы дзень губернатар прымаў тэлеграму:

„Самовольно выбранный Михайловским старшиной Осип Рускул, агитировавший (на) сходах арестован, постановление почтой. Помощ. исправника Клодницкий“.

У павет для зьнішчэньня паўстаньня было камандыравана войска. Цікавая тэлеграма губернатара на імя іспраўніка ад 15 студз:

„Передайте командиру эскадрона к отряду графа Граббе не присоединяться. Случае появления этого отряда вновь Люцинском уезде, просите графа (от) моего имени восстановить нормальный порядок (в) волостях, (в) случае его согласия предложите подлежащим земским начальникам непременно сопровождать отряд взыскать казенные повинности. Содействием отряда или драгун обезоруживайте население, арестовывайте главарей-агитаторов. Губернатор Гершау-Флотов“.

К канцу студзеня паўстаньне ў Люцынскім павеце было зьнішчана. А земляўласнікі павету дзякавалі губернатара:

„за командирование для успокоения уезда и восстановление в нем порядка столь энергичного распорядительного и тактичного администратора, каким оказался г. Смирнов“.

Полацкі павет. У горадзе Полацку ў сярэдзіне студзеня быў зроблены ўзброены напад на поліцью.

Рэжыцкі павет. Адносна Рэжыцкага павету захавалася таксама мала дакумантаў, але і яны сьведчаць, што паўстаньне ў Рэжыцкім п. насіла сур'ёзны характар. 2 студзеня Міністэрства Ўнутраных Спраў прыслала губэрнатару тэлеграму:

„Землеўладалец Теплов заявляе (о) расхищении крестьянами ценного строевого леса имени Розенмуйж, бездействию уездных властей, ходатайствует защитити, благоволите принять *решительные меры охраны*. Директор Вуич“, што і было выканана; паўстаньне ў гэтым павеце нішчылі: „эскадрон 49-га Аргангелогородского полка“, высланы з Вільні 3 студзеня і „отряд полковника Волкова“.

Себежскі павет. Што адбывалася ў павеце невядома, але ў канцы сьнежня 1905 г. губэрнатар прасіў выслаць у Пустошку войска з Вялікіх Лук „для производства арестов и экзекуции“. 11 студзеня іспраўнік тэлеграфаваньня губэрнатару:

„Пустошку прибыла Пскова полурота Иркутскаго полка 40 человек, офицер заявил, что командирован на один день; по указанию земского начальника произвожу аресты агитаторов; необходимо (с) солдатами пройти по уезду, арестовать главных подстрекателей, потребуется для этого задержать роту до 8 дней, прошу распоряжения Пустошку. И. д. исправника Сченснович“.

Рота была затрымана на 8 дзён, на працягу якіх рабіла „экзекуцыі“ па ўсяму павету.

3 перапіскі студзеня месяца, якая цікава для гісторыі рэвалюцыі на Віцебшчыне, заслугоўваюць увагу наступныя дакуманты:

1. Тэлеграма Віцебскага губэрнатара ўсім павятовым іспраўнікам ад 4 студзеня:

„Подтверждая свои многократные распоряжения, Министр предложил непрерывно и неослабно продолжать самым энергичным образом преследование подстрекателей призывающих крестьян к мятежу и уничтожению права собственности на землю. Этих злоумышленников всеми мерами и повсюду обнаруживать, не взирая на общественное положение и подвергать безусловному содержанию под стражей, представляя мне краткия дознания о их преступной деятельности для дальнейшего направления.“

Действуйте в этом направлении твердо без всяких колебаний, не обращая внимания ни на какия мятежныя протесты.

Ни под каким видом не допускайте образования в деревнях тайных комитетов или союзов крестьян, не разрешайте так называемых крестьянских с'ездов. Губернатор Гершау-Флотов.“

2. Тэлеграма губэрнатару з Віленскай Вайскавай Вакругі ад 7 студзеня:

„Командующий войсками требует подтвердить отрядам, вызванным для водворения порядка, необходимость быстрых решительных действий. 413 Литвинов“.

3. Тэлеграма Віцебскаму губернартару з Крейцбурга ад 8 студзеня:

„Получены сведення гостиницах Витебска с'ехалісь латышы-агитатары из Лифляндских и Курляндских волостей с подложными паспортами, ограбленными. № 123. Генерал Вендт“.

4. „Совершенно секретная“ тэлеграма губернартару ад міністра Дурнаво ад 10 студзеня:

„Продолжающиеся почти повсеместно в Империи своеволия крестьян и безусловная необходимость водворить полный порядок непременно к ранней весне, дабы полевая работы и в частности яровые посевы, могли начаться везде беспрепятственно, обязывают меня сообщить Вам к неперемennomу руководству, точному исполнению следующее: 1) Согласно моим предыдущим указаниям *продолжать систематическую и неуклонную очистку деревень от революционных подстрекателей* к какому бы званию они не принадлежали. Для сего необходимо действовать с большой осторожностью, наблюдая чтобы такая очистка затрагивала исключительно людей непримиримых, вредная деятельность которых не подлежит сомнению. Равным образом как будет указано в моем циркуляре по земскому Отделу усугубить надзор за деятельностью Земских Начальников, которые обязаны держать крестьянское самоуправление в строгих пределах законности. 2) Всякия своеволия крестьян, покушения их на чужья земли, леса, выгоны, грабежи, самоуправное снятие рабочих, сопротивление властям и т. п. мятежническия действия, должны быть подавляемы самими суровыми мерами, с употреблением оружия, без всякой пощады до уничтожения, в крайних случаях, отдельных домов и целых деревень включительно; присем иметь в виду только одну задачу—водворение во чтобы-то ни стало порядка и повиновения властям, без которых невозможны никакия реформы. 3) Для достижения всего изложенного необходимо: сосредоточить всю заботливость на скорейшей организации пешей и конной полицейской стражи. Стража должна быть, не жалея трудов, поставлена на военную ногу; люди обучены стрельбе и действию в строю соединенными отрядами. Требовать содействия и непосредственно участия в этом, непосредственной важности государственном деле жандармских офицеров и унтер-офицеров. 4) Полицейская стража, которая вероятно будет еще увеличена, есть Ваша главная сила и на нее вы должны полагаться, требуя войско только в крайних случаях... 5) При решительности и умении ближайших начальников стражи, может быть подавлен всякий мятеж в сельских местностях. Депеша эта назначается для Вашего исключительного употребления.

Министр Внутренних Дел П. Дурново“.

5. Тэлеграма губернартара ўсім павятовым іспраўнікамі ад 11 студзеня:

„Телеграфируйте число, род отобранного от крестьян оружия согласно постановлению 19 мая, 4 января четырьмя словами: столько ружей, столько револьверов. Вновь подтверждаю действовать решительно без малейших колебаний применяя все меры как бы суровы, жестоки они не были имея в виду только одну задачу водворение во чтобы то ни стало порядка и пови-

новения властям без которых невозможны никакия реформы. Всякия колебания, снисходительность или медлительность в исполнении неоднократных распоряжений терпимы быть не могут. О результатах деятельности указанного направления доносит возможно чаще указывая (о) случаях отобрания оружия сколько какого рода взято. Губернатор Гершау-Флотов".

6. Тэлеграма губэрнатару ад 18 студзеня:

"На телеграмму 13 января Министр Внутренних Дел указал: принятие тех или других мер усмирения мятежников всецело зависит от военных властей. № 253. Директор Вуич".

7. Тэлеграма губэрнатара ўсім павятовым іспраўнікам і поліцмэйстрам:

"Вследствие распоряжения Министра Внутренних Дел для предупреждения возможных 8 по 10 января беспорядков, предлагаю заранее арестовать наиболее опасных руководителей-зачинщиков, ни под каким видом не допускать митингов, шествий, демонстраций, кои разсеивать решительно, дать инструкции чинам полиции, а также пригласить мирных жителей содействовать поддержанию порядка. Губернатор Гершау-Флотов".

Ш

Л ю т ы

Дакумэнтаў, абмалёўваючых люты месяц, захавалася мала:

Дзьвінскі павет. 8 лютага ў Дзьвінскае рэальнае вучылішча вучнямі была кінута хэмічная петарда, за што з 5 класы вучылішча было звольнена 8 вучняў.

17 лютага ў м. Краслаўку прыбыў „поручик Данилов (с) драгунамі“, якімі на яўрэйскіх могілках было знойдзена 3 бомбы, за што было арыштавана ў мястэчку 59 яўрэяў.

20 лютага губэрнатар атрымаў тэлеграму:

"Креславке достоверным сведениям имеется склад оружия, закопаннаго землю; добровольно обыватели не укажут. Прошу исходатайствовать разрешение Министра Внутренних Дел, если место склада указано не будет, взыскать (с) обывателей Креславки контрибуцию 50.000 руб. Генерал Тарклус".

Чым скончылася гэтае хадайніцтва дакуманты маўчаць.

З распараджэньняў, якія адбыліся ў лютым месяцы, цікавы наступныя:

1. Тэлеграма губэрнатара ўсім іспраўнікам ад 15 лютага:

"Получены сведения, что 15 февраля где-то должен состояться с'езд всероссийского крестьянского союза, примите меры наблюдения, телеграфируйте результатах".

З усіх паведаў Віцебшчыны было адказана, што ў адзначаны дзень з'езду ня было.

2. Тэлеграма губэрнатару са Штабу Віленскае Вайсковае Вакругі ад 15 лютага:

„Есть ли необходимость командировать Режицу конную часть. 2965. Протопопов“. Адказ быў такі: „Кроме имеющегося эскадрона действующаго отряда подполковника Волкова, необходимости в командировании Режицу другой конной части нет. Губернатор Гершау-Флотов“.

3. Тэлеграма губэрнатара Лепельскаму іспраўніку:

„Получены сведения ф. Гейдарено вблизи имения Куровичи и ст. Фариново проживают скрывшиеся из Курляндии латыши Петр и Бернард Берзины, агитирующие среди крестьян. Немедленно с особою осторожностью арестуйте Берзиных, обыщите, проверьте их самоличность, деятельность; о последующем телеграфируйте. Губернатор Гершау-Флотов“.

4. Тэлеграма губэрнатару Міністэрства Ўнутраных Спраў ад 22/II:

„Благоволите ускорить сообщением по телеграфу, сколько лиц освобождено Вами из под стражи согласно циркулярной телеграммы 7 февраля № 629. За директора Зубовский“.

Губэрнатар адказвае 23/II:

„СПБ. Департамент Полиции. Из числившихся за жандармским управлением, кроме ротмистра Заглихинского не доставившего сведений, никто не освобожден; из числившихся за мною признано возможным освободить 257 лиц. Губ. Гершау-Флотов“.

27/II была паслана дадатковая тэлеграма:

„Дополнение телеграммы 23 февраля, по Двинску подлежащих освобождению нет. Губернатор Гершау-Флотов“.

5. Тэлеграма губэрнатару ад міністра Дурнаво ад 24 лютага:

„Необходимо ускорить разрешение дел о многочисленных арестованных подлежащих административной высылке. Благоволите сделать распоряжение, чтобы соответственные переписки были незамедлительно заканчиваемы и представляемы Вам чинами жандармской и общей полиции для направления в особое совещание.“

Весьма важно для правильности решения, чтобы представляемые Вами по этим делам краткия дознания непременно заключали в себе внесенная в протокол объяснения обвиняемых. На это обстоятельство уже указано начальникам жандармских управлений циркуляром от 14 февраля № 1200.—980. Министр Внутренних Дел Дурново“.

IV

Сакавік

Дзвінскі павет, У сакавіку паўстаньне ў Дзвінскім павеце не аслаблялася і насіла такі самы моцны характар, як і ў папярэднія месяцы,—губэрнатар прасіў вайсковае становішча ў павеце ня здымаць да 1 ліпеня.

Люцьинскі павет. Паўстаньне ў канцы сакавіка ў павеце нішчыў іспраўнік „Біліна-Постернаков“, які 27 сакавіка выступіў з атрадам войска ў Дамапольскую воласьць, а 30 сакавіка навадзіў „парадкі“ ў Болаўску.

З агульных распараджэньняў гэтага месяцу цікавы наступныя:

1. Тэлеграма ад міністра Дурнаво губэрнатару ад 30 сакавіка:

„Благоволите сообщить: 1. Назначен ли в Вашей губернии военный районный начальник и состоялось ли между Вами и им соглашение по распределению Войск, а равно по вопросу об их передвижениях на случай каких либо беспорядков. 2. Имеется ли в губернии достаточное число войск. 3. Приведена ли полицейская стража в порядок и готово ли к исполнению лежащих на ней обязанностей. Для Вашего личного сведения и распоряжений сообщается, что в революционных кругах опять говорят о всеобщей забастовке. Необходимо обратить особое внимание на почту, телеграф и железнодорожников при первом признаке приготовления к забастовке принять сразу наиболее решительные меры против руководителей. Относительно крестьянских беспорядков и еврейских погромов полагаю,—все необходимые меры Вами приняты. Министр Внутренних Дел П. Дурново“.

2. Тэлеграма губэрнатара ўсім іспраўнікамі ад 31/III:

„Обратите особое внимание на почту, телеграф, железнодорожников и при первом признаке приготовления к забастовке, принимайте сразу наиболее решительные меры против руководителей, донося мне по телеграфу или нарочным подробности. Губернатор Гершау-Флотов“.

V

Красавік

Дзьвінскі павет. Становішча ў Дзьвінскім павеце ў красавіку месяцы характэрызуе генэрал Торклус у тэлеграме губэрнатару ад 19/IV:

„(В) Двинской тюрьме сидит более двухсот арестованных (в) уездах не находящихся в моем ведении. Повсеместно заметно значительное успокоение. Убедительно прошу тех кого возможно приказать теперь же выпустить из тюрьмы. Арестованных Двинского уезда прошу распоряжения выпустить по взаимному соглашению Двинского исправника с местным товарищем прокурора. О сделанном распоряжении не откажите уведомить. 1676.“

Генэрал Торклус“.

19 красавіка ў памяшканьне Дзьвінскага рэальнага вучылішча кінута 2 петарды і бомба. Ранена 5 чал.

З агульных распараджэньняў, накіраваных на зьнішчэньне рэволюцыі на Віцебшчыне, цікавы наступныя:

1. Тэлеграма губэрнатара ўсім іспраўнікам, поліцмэйстрам і жандармам ад 13 красавіка:

„Вновь получены сведения о непремennom осуществлении в апреле намеченного революционерами плана всеобщей политической забастовки, организации вооруженного возстания, покушений на должностных лиц учреждения.

В ряды боевых дружин и агитаторов решено привлечь учащихся. Добиваться сперва частичной, затем всеобщей железнодорожной почтово-телеграфной забастовки.

Вызвать усиленной агитацией вооруженные аграрные беспорядки крестьян, захват врасплох членов полиции.

Примите меры предупреждения беспорядков, обо всем заслуживающем внимания немедленно доносите мне“.

2. Тэлеграма міністра Дурнаво губэрнатару ад 15-IV:

„Благоволите спешно телеграфировать сколько лиц предположено Вами представить к административной высылке в порядке статьи 33 Положения об охране, сколько у них под арестом. Безусловно необходимо все эти дела ускорить производством, безотлагательно представить мне для рассмотрения особым совещанием. № 736. Министр Внутренних Дел Дурново“.

На гэтую тэлеграму губэрнатар 17-IV адказаў:

„Лиц указанной категории ввиду нет“.

3. Тэлеграма губэрнатара ў дэпартамент поліцыі ад 17-IV:

„Освобождено до получения телеграммы 252 лица ввиду чего лиц указанной категории нет, исключением представленных высылке угрожающих общественному порядку. № 1027. Губернатор Гершау-Флотов“.

На гэтую тэлеграму 19-IV быў адказ з міністэрства:

„Вашей телеграмме сообщаете, что лиц категории указанной в депеше № 736 ввиду нет. Начальника жандармского управления уведомляется что за вами числятся содержащихся под стражею по охране 37 лиц. Что содержится под стражей по охране 159 лиц представленных вами (в) Министерство к высылке. Между тем департаменте имеется представленных к высылке всего 34 лица. Благоволите экстренно разяснить это разногласие. Телеграфируйте (в) департамент № 26. Директор Вуич“.

4. Тэлеграма губэрнатару ад міністра Дурнаво ад 19 красавіка:

„Ввиду начавшейся в Варшаве всеобщей стачки, прошу принять все необходимые меры для предупреждения беспорядков и наиболее решительного их подавления как в городах, так и в железнодорожных узлах. Министр Внутренних Дел П. Дурново“.

5. Тэлеграма губернатара ўсім павятовым іспраўнікамі:

„Первого мая ожидается общая забастовка. Предлагаю нарпечь все силы и принять самыя решительныя действительныя меры к устранению всяких беспорядков и с этой целью ни под каким видом не допускать сборищ, шествий, демонстраций и других революционных проявлений. Особое внимание обратите на людей, которые будут пытаться прекратить насилием, угрозами торговлю. Все предыдущие общія указания сохраняют силу. Губернатор Гершау-Флотов“.

VI

Травень

Дакумантаў, маючых датычэнне да траўня месяца, няма.

VII

Чэрвень

Чэрвень месяц адзначаны толькі намерам анархістаў абаваць некаторыя казначэйствы. 3 чэрвеня Віцебскае губернскае жандармскае кіраўніцтва атрымала з міністэрства такую тэлеграму:

„Анархисты предполагают устроить нападение на Полоцкое и Велижское казначейства и сборщиков винных лавок (в) Витебске, чем заняты братья Ерухимович, живущие (в) Двинске, Новая Стрoения, Митавская улица, д. № 98. Младший Ерухимович, Мейко просидевший 2 года (в) Белостокe выбыл (в) Минск для организации нападения на казенную контору... Дожите губернатору, немедленно выясните братьев Ерухимович, учредите неотступное наблюдение. Результатах телеграфируйте. № 1503. Директор Вуич“.

VIII

Ліпень

Ліпень месяц характарызуецца двума ніжэйпададзенымі цыркулярамі; другі носіць агульны характар.

1. Тэлеграма губернатара ўсім іспраўнікамі ад 18 ліпеня:

„Последнее время учащаются случаи насильственного печатания в частных типографиях известного преступного воззвания. Примите предупредительные меры. № 1836. Гершау-Флотов“.

2. Тэлеграма губернатара ўсім іспраўнікамі ад 22-VII:

„Комитеты разнаго наименования революционных организаций совместно выпустили манифест ко всему российскому крестьянству. Кроме сего соединенный комитет трудовой группы и социал-демократической фракции Государственной Думы выпустил манифест к армии и флоту. По приказанию министра подлжит ныне принять все меры к недопущению этих воззваний в население и усилить надзор за типографиями дабы последние не захватывались революционным путем для напечатания воззваний. № 1898. Губернатор Гершау-Флотов“.

ІХ Жнівень

Да жніўня месяца мае датычэнне такая, агульнага зместу, тэлеграма ўсім іспраўнікам ад 29 жніўня:

„Имеются сведения, что социал-революционеры нуждаются в деньгах для террористической деятельности решили грабить казначейства. Установить немедленно самую действительную охрану казначейства постоянным караулом пеших стражников снабженных достаточным запасом патронов, поверяя днем (и) ночью бдительность караула, который (в) случае надобности должен действовать решительно. Неисполнение настоящего распоряжения ляжет всецело на Вашу личную ответственность. Если нужно сделайте изменения группировки стражи. Губернатор Гершау-Флотов“.

Х Верасень

5 верасня Міністэрства Ўнутраных Спраў тэлеграмай за № 3144 запытала Віцебскага губэрнатара весткі аб тым, якія, у якім ліку і дзе стаяць войскі, якія маюць заданьне—барацьбу з паўстанцамі.

Паводле губэрнатарскіх сводак, у пачатку верасня на Віцебшчыне знаходзіліся:

Дрысенскі павет; у горадзе Дрысе рота Юр'еўскага пяхотнага палка, якая складалася са 116 жаўнераў пры 2 афіцэрах.

Дзвінскі павет; у горадзе Дзвінску чатыры палкі 25-ай дывізіі і сотня казакоў 18-га Данскога палка; у горадзе Крэйдбургу „летучы отряд генерала Вендта“, склад яго часта мяняўся, у пачатку верасня атрад складаўся з Паўлаградзкага эскадрону і сапёрнай каманды; у Лівенгофе—рота Наватроцкага палка; у Краслаўцы—рота Юр'еўскага палка.

Люцынскі павет; у г. Люцыне—рота Юр'еўскага палка; у Корсаўцы—таксама рота Юр'еўскага палка; у Болаўску—эскадрон драгун Архангелагародзкага палка.

Рэжыцкі павет; у горадзе Рэжыцы—3 роты Івангародзкага палка; у дварох Адамаве і Варклянах па полуэскадрону Архангелагародзкага палка ў кожным; у Сталейдзанах і Аташыне па полуэскадрону Івангародзкага палка ў кожным.

Віцебскі павет; горад Віцебск—2 палку пяхоты першай дывізіі і сотня казакоў 3-га Данскога палка.

Сьпіс, як відаць, ня поўны, дакуманты другіх павегаў не захаваліся.

XI

Кастрычнік

Маюцца шматлікія сводкі поліцэйскіх аб тым, як у розных месцах Віцебшчыны прайшоў дзень 17-га кастрычніка. На-рэшце, 18 кастрычніка губэрнатар тэлеграфавану міністру:

„День прошел везде спокойно. № 2498. Губернатор Гершау-Флотов“.

Як відаць, улада вельмі цікавілася настроямі насельніцтва ў гэты дзень.

XII

Лістапад

13 лістапада губэрнатар, падводзячы ітогі рэвалюцыйнаму руху, адзначыў лік забітых і раненых на абшарах усёй Віцебшчыны рэвалюцыянерамі. *Забіты:* 1 жандарм, 1 чыноўнік поліцыі, 1 ураднік, 2 гарадавых, начальнік чыгуначных майстэрняў, мяшчанскі стараста. *Ранены:* 1 памоцнік поліцмэйстра, 1 памоцнік іспраўніка, 4 прыставы, 2 памоцнікі прыстава, 3 чыноўнікі поліцыі, 2 гарадавых і кантужаны 1 стражнік.

XIII

Сьнежань

У сьнежні месяцы 1906 г. ўлада лічыла паўстаньне на Віцебшчыне зьнішчаным, край быў „успокоен“ карацельнымі атрадамі, экзэкуцыямі, спаленьнем цэлых вёсак, арыштам агітатараў і іншымі „рашучымі“ мерамі, якія мелі заданьне паказаць насельніцтву „силу власти“. І вайсковае становішча было зьнята тэлеграмай міністэрства ад 14 сьнежня:

„На основании пункта 8 Прилож. ст. 23 Общ. учр. губ., при объявлении местности военном положении, прекращается действие Положения об охране. Благоволите сообщить подробные сведения (о) личности, образе действий генерала Тихменева. Директор Вунч“.

Разгром Грамады

Поруч з пытаннямі клясавае барацьбы і эаанамічнага заняпаду, у Польшчы найбольш востра стаіць *нацыянальнае пытаньне*. Гэтае пытаньне асабліва востра стаіць у Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне, бо яно тут шчыльна звязана з аграрным пытаньнем.

Большасьць абшарнікаў, якія насяляюць гэтыя вобласьці, зьяўляюцца палякамі. Маэнткі гэтых абшарнікаў усімі польскімі патрыётамі лічацца „культурнымі“ і „вузорнымі“ гаспадаркамі, якія нібы павінны распаўсюджаць культуру сярод някультурных беларускіх і украінскіх хат. У выпадку вайны з СССР гэтыя абшарнікі фактычна і зьяўляюцца выключнымі асобамі, якім польскі ўрад можа што-небудзь даверыць.

Пісудзкі, які ўласна паходзіць з віленчыкаў, з гэтак званых „Усходніх Крэсаў“, шчыльна звязан з гэтымі абшарнікамі, бо бачыць у іх сапраўдных прадстаўнікоў польскага фашызму і рашучых прыхільнікаў польскага ўраду ў справе аграрызацыі Польшчы.

Сялянства Заходняй Беларусі—пераважна сярэдняе і дробнае. Да 400 тысяч гаспадарак маюць зямлі ад 2-х да 20-ці гектараў (гектар—каля 0,9 дзес.), 65 тысяч гаспадарак—менш 2-х гектараў і толькі 30 тысяч гаспадарак больш 20-ці гектараў. Шмат дзе вельмі востра адчуваецца малазямельле. Паводле лічбаў статыстыкі здаецца, што яшчэ большае малазямельле павінна быць у самой Польшчы; але там значна лепшыя эаанамічныя ўмовы для гаспадаркі, значна больш разьвіты рынак на продукты гаспадаркі і заводзкая пераробка яе продуктаў, многа больш проц. гарадзкога і нагул неземляробскага насяленьня, густая сетка шляхоў; апроч таго, у найгусьцей заселеных провінцыях Польшчы значна лепшыя глебавыя і кліматычныя ўмовы, чым у Беларусі.

Дворнай зямлі ў Беларусі ёсць шмат. Пяць тысяч двароў валадаюць трыма з паловай мільёнамі гэкт. зямлі, але блізка ўсе двары належаць памешчыкам-палякам,—якіх польскі ўрад ні за што ня згодзен пакрыўдзіць. І затым зямельная рэформа ў Заходняй Беларусі зьвязалася толькі да рэгістрацыі тае продажы дворнай зямлі сялянству па дужа высокіх цэнах, якую двары вялі ўвесь час да вайны самі, дзеля таго, што гаспадарка не давала ім пажаданых зыскаў. Такім спосабам за першыя пяць гадоў існаваньня Польшчы да сялянства адышло ў Заходняй Беларусі ўсяго каля 50 тысяч гэктараў. Урад ня толькі не дамагаўся беларускім сялянам купляць зямлю, а наадварот перашкаджаў аж да апошняга часу, імкнучыся сяліць на прадаванай дварамі зямлі польскіх колёністых. Гэта, зразумела, абурала мясцовае сялянства, тым больш, што побач, у Савецкай Беларусі сялянства ў выніку рэвалюцыі атрымала 1.450 т. гэктараў зямлі.

Яшчэ большае абурэньне і нянавісьць беларускага сялянства выклікала раздаваньне ўрадам зямлі г. зв. „асаднікам“.

Дзеля полёнізацыі краю ўсе землі, якія належалі расійцам-памешчыкам, а таксама і бежанцам-сялянам, што не вярнуліся ў пэўны тэрмін, раздаюцца афіцэрам і салдатам польскай арміі кавалкамі гэктараў па 50 у сярэднім (на лепшых землях 25-30 гэктараў, а ў Палесьсі да 100 гэктараў). Звычайна асаднікі самі на зямлі не гаспадараць, бо ня ўмеюць, або ня хочуць гэтым займацца, і здаюць зямлю ў арэнду мясцовым малазямельным сялянам; у выніку ствараецца тып дробнага памешчыка-паразыта, які адносіцца да суседняга сялянства яшчэ горш, чым абшарнік.

Аграрная рэформа, якую ў свой час абяцалі, выявілася ва ўзмацнёнай польскай колёнізацыі беларускіх зямель. Ня глядзячы на вялікі зямельны голад, які перажываюць беларускія сяляне,—яны ўсё-ж зямлі не атрымоўваюць. Мала таго, зямля ў беларусаў нават адбіраецца і даецца асаднікам колёністам з ранейшых польскіх афіцэраў, жандараў і легіонэраў. Політыка польскага ўраду і тут мае сваёй галоўнай мэтай насаджіць сярод беларускіх сялян дэфэнзыўшчыкаў-шпіёнаў, якія-б даносілі каму сьлед аб усякіх супроцьуродавых думках, а таксама для таго, каб гэтыя „асаднікі“ былі пэўнай сілай, на якую ўрад мог-бы апірацца.

Зусім слушна, што гэткае становішча аграрнага пытання вельмі абстрае нацыянальнае пытаньне. Кожны бачыць, што беларускі селянін не атрымлівае зямлі, толькі дзеля таго, што ён зьяўляецца беларусам, а не палякам. Абшарнікі павялічваюць свае зямельныя ўладаньні, зямлю даюць паляку-асадніку, а беларускаму селяніну ня тое, што не даюць, дык яшчэ адбіраюць.

Поруч з гэтым беларускі селянін у Заходняй Беларусі бачыць, што ня ўсе беларусы знаходзяцца ў гэткім становішчы. Ён ведае і чуе пра Савецкую Беларусь, дзе абшарнікаў няма, дзе зямлю падзялілі між сялянамі, дзе ўсе нацыі роўныя. Гэтыя факты разам з вышэй прыведзенымі зьяўляюцца вялізарнымі сіламі, якія штурхаюць уперад беларускі нацыянальна-вызваленчы рух.

Беларускі селянін, які жыве ў Польшчы, страдае ня толькі з боку эканамічнага. Ён перажывае вялізны нацыянальны гвалт: яму не дазваляюць мець сваю школу, вучыцца і нават гаварыць на роднай мове.

Эканамічны і нацыянальны гвалт і прымус над беларускім насельніцтвам у Заходняй Беларусі,—вось карань гэтага абстраэння нацыянальных узаемаадносін у Польшчы. Лепшым прыкладам гэтага абстраэння можа быць барацьба ў Зах. Беларусі і вялікі рост Рабоча-Сялянскае Грамады, якая некалькі месяцаў таму назад была фашысцкім польскім урадам разгромлена і зараз абвешчана нелегальнай.

Беларуская Рабоча-Сялянская Грамада—гэта першая масавая сялянская арганізацыя ў Заходняй Беларусі.

Пачатак арганізацыі „Грамады“ быў зроблены чатырма беларускімі дэпутатамі польскага сойму: Браніславам Тарашкевічам (аўтарам першае беларускае граматыкі), Сымонам Ракам-Міхайлоўскім, П. Мятлою і П. Валошыным. Памянёныя дэпутаты ў другой палове чэрвеня 1925 г. выступілі з Беларускага Соймавага Клубу і ўтварылі асобную соймавую фракцыю пад назваю „Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада“.

У мінулым 1926 г. да іх далучыўся пяты дэпутат сойму—Ю. Сабалеўскі, які пасья доўгае валакіты з боку польскае ўлады быў дапушчаны ў Сойм, як чарговы кандыдат па выбарнаму спіску.

Современ
(1956 г.) оч
ка

Цэльны год пасья свайго ўтварэння „Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада“ ня мела мясцовых арганізацый. Уплыў на рабоча-сялянскія масы Заходняе Беларусі рабіўся, папершае, праз друк, а, падругое, праз аб'езды дэпутатамі „Грамады“ розных мясцовасцяў Заходняе Беларусі з наладжаннем дэпутацкіх справаздаўчых сходаў і праз абарону ў Сойме канкрэтных інтарэсаў працоўных тае ці іншае мясцовасці. У апошнія часы грамадаўская газета дасягнула сямітысячнага тыражу, што ва ўмовах Заходняе Беларусі зьяўляецца вялікаю лічбаю. Пад канец 1926 году Грамада пачала выдаваць яшчэ адну газэту—„Народны Звон“ лацінскімі літарамі.

Пераварот Пілсудзкага і ўстанаўленьне дыктатуры фашыстаў-пілсудчыкаў на чале з іх панам-маршалкам ускалыхнуў Польшчу і абвастрыў усе існаваўшыя ў ёй супярэчнасці. Настрой ашуканых пераваротам працоўных мас стаў вельмі напружаным, а політыка новага ўраду ў адносінах да беларусаў стала яшчэ болей прыгнятаючай, провакацыйнаю, чым політыка папярэдніх польскіх урадаў.

Прывядзем некаторыя лічбы, якія характарызуюць рост арганізацыі: у канцы 1925 году Грамада налічвала толькі 1.000 членаў, у красавіку 1926 году—4.000, у ліпені 1926—18.000, у жніўні—65.000, у сьнежні—74.000, у студзені 1927 г.—98.000, якія складалі больш чым дзеве тысячы гурткоў. Гэты бязупыныны рост грамады сьведчыць аб тым, што рэволюцыйны і нац.-вызваленчы рух глыбока ўвайшоў у гушчы беларускага сялянства, якое з вялікай прыемнасьцю прымае ў ім удзел.

Грамада пачала кіраваць, амаль, усёй культурна-асьветнай працай, аб'яднала пад сваім уплывам, амаль, увесь коопэрацыйны рух у Заходняй Беларусі; наогул, амаль, увесь легальны беларускі рух у Заходняй Беларусі праводзіўся пад сьцягам Грамады.

Прывядзем асноўныя пункты праграмы Грамады: права нацыянальнага самавызначэння, аб'яднаньне ўсіх беларускіх зямель у адну незалежную рэспубліку, з рабоча-сялянскім урадам на чале, канфіскацыя і падзел усіх абшарніцкіх і царкоўных, а таксама і дзяржаўных зямель праз сялянскія камітэты сярод малазямельных сялян і сельска-гаспадарчых рабочых, шчыльны соцыялістычны саюз народаў Эўропы. Програма Гра-

мады стаіць на пляцформе саюзу рабочых і сялян пад кіраўніцтвам пролетарыяту. У гэты-ж час статут Грамады зусім ясна абгаварвае, што яна „змагаецца за ажыццяўленьне сваёй праграмы ў рамках закону і констытуцыі Польскае дзяржавы“.

І праз друк, і праз свае арганізацыі „Грамада“ вучыла, што толькі праз арганізаванае політычнае змаганьне можна дабіцца палепшаньня абставін жыцьця заходня-беларускіх працоўных мас. Яе ясная, зразумелая праграма, уложаная ў духу сапраўдных інтарэсаў шырокіх працоўных масаў вёскі і места, стройныя арганізацыйныя прынцыпы, вытрыманая практычная дзейнасьць, згодная з праграмаю,—зрабілі тое, што „Грамада“ ў кароткі тэрмін згуртавала ў сваіх радох вялікія масы сялян і рабочых Заходняе Беларусі. „Грамада сталася політычнаю школаю дзеля працоўных Заходняй Беларусі і пагрозаю дзеля польскае буржуазіі—пагрозаю не таму, што яна нібы-та гатвала паўстаньне, як аб гэтым брэшуць польскія буржуазныя газеты, але іменна сваёю вялікаю працаю па політычнаму выхаваньню і гартаваньню шырокіх працоўных мас“.

Гэткая праграма Грамады прывабіла да сябе заходня-беларускае сялянства, якое, трэба сказаць, рэвалюцыянізавалася хутчэй, чымся беларуская інтэлігенцыя.

Гаспадарчае становішча пераважнай часткі беларускага сялянства страшэнна цяжкае: ураджай 1926 г. ў параўнаньні з 1925 г. паменшыўся на 40 проц.; гаспадарчы заняпад усяе Польшчы і ў прыватнасьці Заходняе Беларусі; адсутнасьць заробкаў на вёсцы; страшэнны зямельны голад; колёнізацыйная політыка ўраду; гвалтоўная полёнізацыя беларускага народу,—усе гэтыя моманты зьяўляюцца галоўнымі фактарамі, якія рэвалюцыянізуюць Зах. Беларускае сялянства і рабочых.

Блізкасьць Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі ад граніцы, дзе ўсе гэтыя пытаньні амаль на 100 процантаў ужо разьвязаны, таксама штурхае Зах. Беларусь на рэвалюцыйны шлях. Нельга таксама забываць, што Зах. Беларусь прайшла праз агонь імперыялістычнае і грамадзянскае вайны і праз нямецкую окупацыю.

Усё гэта ўзьняло вельмі высока політычную актыўнасьць заходня-беларускага сялянства. Чытач помніць той партызанскі рух, які ахапіў амаль усю Заходнюю Беларусь у 1923-24 г. г. Сялянства зразумела сваю ролю ў рэвалюцыйным руху, яно

даказвала гэта ў штодзённай дзейнасці, але рух не знайшоў досыць моцнага водгуку і падтрыманьня ў Польшчы сярод шырокіх рабочых і сялянскіх пластоў, і дзеля таго гэты рух быў прыдушаны.

Прыдушаны ў 1924 годзе, нацыянальна-рэвалюцыйны рух зноў аджыў у маі 1926 г. пасля перавароту Пілсудзкага, калі разьёшаны фашызм зноў падняў галаву. Зьдзекі над беларускім насельніцтвам, пры „рэвалюцыянэры“ Пілсудскім, яшчэ больш павялічыліся, беларускія рэвалюцыйныя арганізацыі з яшчэ большым імпэтам граміліся дыфэнзывай, і вось у адказ на гэтыя гвалты і зьдзекі пачалася арганізацыя заходня-беларускага сялянства. У адказ на заяву, што польская поліцыя будзе страляць у сялянскую дэманстрацыю, з дэманстрацыі адказалі: „Мы яшчэ паглядзім, хто лепш страляе—вы ці мы“.

Разьвіцьцё дзейнасці грамады трэба аднесці да восені 1926 г. Грамада стала масавай радыкальнай сялянскай арганізацыяй, нябачанай да гэтага часу па сваім разьмеру ня толькі ў Зах. Беларусі, але і ў іншых дзяржавах, дзе пануе гэткі-ж фашызм і рэакцыя, як і ў фашысцкай Польшчы. Польскі ўрад таксама аданіў дзейнасць Грамады, але гэта ўжо было позна. Арганізацыя ўжо аб'яднала каля 10.000 чалавек. Пачаліся рэпрэсіі і разгромы, у адказ на якія заходня-беларускае сялянства адказала вялізарным супраціўленьнем. Гурткі грамады расьлі, як грыбы, сродкі, сяброўскія ўзносы пасыпаліся са ўсіх вёсак у касу Грамады, для агітацыйнай і арганізацыйнай дзейнасці.

Няхай польская дэфэнзыва і беларускія дэфэнзыўшчыкі брэшуць колькі хочуць аб тым, што Комінтэрн даваў грошы грамадзе. Ё маленькі хлапчук гэтаму не паверыць, калі толькі пабачыць той вялізарны рост ліку членаў Грамады, які яна мела ў апошнія месяцы перад разгромам.

Грамада здолела арганізаваць сялянства ня толькі па больш буйных пытаннях, як агульныя пратэсты супроць зьдэкаў, супроць фашызму за ўтварэньне рабоча-сялянскай дзяржавы і г. д. Зразумела, што канчатковае разьвязаньне гэтага пытання магчыма толькі супольна са ўсім пролетарыятам Польшчы і Заходняй Украіны. Раздробнае паўстаньне ў Зах. Беларусі будзе прыдушана агульнымі сіламі контр-рэвалюцыі. Але вялізарнай заслугай Грамады зьяўляецца тое, што яна

здолела аб'яднаць сялянства вакол дробных пытанняў дню, як барацьба за беларускую школу, супроць вялізарных падаткаў, за коопэрацыю, за газэту і г. д. Грамада гэтым самым была на чале масы і кіравала ёю, арганізоўвала яе для таго, каб потым лягчэй было ўзьняць іх вакол буйнейшых пытанняў праграмы Грамады.

II

Па меры разгортвання дзейнасці і росту Грамады абурэнне польскіх паноў і абшарнікаў усё больш расло. Так званыя Ўсходнія Крэсы, г. зн. Зах. Беларусь, непакоілі польскі ўрад.

З Слоніму, Пінску, Вільні і іншых гарадоў і маёнткаў Зах. Беларусі ад паноў, паненак і падпанкаў кожны дзень у Варшаву ляцелі тэлеграмы, каб як найхутчэй разграміць Грамаду. Фашысцкія банды адкрыта пачалі нападаць на зьезды грамады і зьбіваць іх удзельнікаў. Усім яшчэ памятны напад, які быў зроблены на зьезд Грамады ў Старой Бярозе, калі былі зьбіты дэпутаты Сойму Мятла і Валашыні і больш сотні ўдзельнікаў. Гэты напад наладзіла беспасрэдна поліцыя, якая, між іншым, дала дазвол на арганізацыю гэтага зьезду.

Польскі ўрад думаў справацыраваць Грамаду, каб яна выклікала сялян на вуліцу, каб пачалося паўстаньне, і гэтым самым урад знайшоў-бы законныя падставы дзеля ўвядзеньня ваеннага становішча, стварыць палявыя суды, выслаць карныя атрады і патапіць у крыві заходня-беларускае рэвалюцыйнае сялянства. Праўда, на мітынгх у Пінску, Слоніму ў Гародзеншчыне члены Грамады часамі і праганялі фашыстаў, але ўвогуле польскаму ўраду не ўдалося справацыраваць Грамаду, якая стрымала масы ад стыхійнага паўстаньня.

Пілсудзкі едзе ў Несьвіж, каб спаткацца з Радзівілам і іншымі зубрамі крэсавага гвалту—абшарнікамі-фашыстамі. Польскае кулацтва, фашысты, чорнасоенцы, якія ў маі 1926 году выступілі супроць нібы „соцыяліста“ Пілсудзкага, у Несьвіжы заключаюць з ім саюз. Ём патрэбны Пілсудзкі, каб „супакоіць“ крэсы, яны-ж патрэбны Пілсудзкаму, каб замацаваць аўтарытэт яго ўлады, атрымаць іх благаслаўленьне на паход супроць СССР. Першы і другія засталіся здаволенымі.

Паход на Грамаду пачаўся.

Арыштоўваюцца дэпутаты Сойму Тарашкевіч, Рак-Міхай-лоўскі, Валашын, Мятла, а таксама, дэпутат Незалежнае Сялянскае Партыі—Галавач. Арыштоўваюцца кіраўнікі беларускага коопэрацыйнага банку, дырэктары яго провінцыяльных аддзяленняў, а таксама цэлы шэраг беларускіх політычных і культурных дзеячоў. Зачыняюцца школы, газеты, коопэрацыйныя т-вы. Распаўсюджваюцца і фабрыкуюцца байкі аб савецкіх грашох, маскоўскіх і менскіх агэнтах, закупцы зброі, падрыхтоўцы ўзброенага паўстаньня і г. д.

Польскі ўрад не здавальняецца арыштамі толькі кіраўнікоў Грамады. Наступ вядзецца на ўсё нацыянальны рух у Зах. Беларусі. Пад разгром падпадаюць усякія культурныя беларускія арганізацыі, літаратурныя таварыствы, а таксама Комуністычная партыя Зах. Беларусі, якая пусьціла глыбокія карэнні ў гушчы рабочых і сялян. Над арыштаванымі здэкваюцца, не даюць есьці, саджаюць у карцар, а арыштаваных дэпутатаў перавозяць у Пазнанскую турму—Варонкі.

Урад рашыў „адпачыць“... Каты занадта змарыліся. А між іншым сусьветны пролетарыят, выдатнейшыя людзі Францыі, Нямецчыны, Аўстрыі, Англіі і іншых краін узьнялі свой голас протэсту супроць гэтых нячужаных здэкаў. Пролетарыят СССР і ў першую чаргу рабочыя і сяляне Савецкай Беларусі арганізавалі вялікую кампанію протэстаў. Рабочыя і сяляне панесьлі свае грашы, свае ахвяры, каб дапамагчы братом, што стогнуць пад уціскам паноў.

Пагром на нейкі час спыніўся. Фашызм на час адступіў перад вялізарным протэстам працоўных і культурных дзеячоў усяго сьвету для таго... каб праз некалькі месяцаў канчаткова забіць Грамаду, абвясціўшы яе нелегальнай і паставіўшы яе па-за законам. Фармулёўка „па-за законам“ для нас крыху незразумелая.

Што гэта? Кожны пагромшчык мае зараз права забіць у Польшчы чалавека, у кішэні якога знойдзецца білет члена Грамады, і гэты пагромшчык за гэта перад законам не адкажа. Юрыдычна гэта так. Што думаў польскі ўрад, абвясціўшы гэты дэкрэт, ня ведаем, мо ён сам калі-небудзь гэта растлумачыць.

III

Каму і для чаго патрэбны разгром Грамады?

Таварышы вельмі часта пытаюць: што выйграе польская дзяржаўнасць ад разгрому Грамады? Няўжо-ж, кажуць яны, гэтым спосабам Польшча думае развязаць абвостраньне тых эканомічных, політычных і нацыянальных узаемаадносін, якія стварыліся ў Зах. Беларусі?

Тут трэба вось аб чым дагаварыцца: ці можа Заходняя Беларусь, будучы ў складзе польскае дзяржавы, атрымаць аўтаномію? На гэтым пытанні шмат політычных дзеячоў зламалі сабе шыю. Адказ на гэтае запытаньне можа быць толькі *адмоўным*. На гэтыя камбінацыі Польшча ніколі ня пусьціцца, бо калі нават дапусьцім, што яна гэта так зробіць, дык як-жа на гэта паглядзяць украінцы, галічане, пазнанцы, літоўцы і інш. нацменшасьці?

Зусім зразумела, што і яны сабе аўтаномію запатрабуюць. Каб здаволіць гэтае запатрабаваньне, Польшча павінна перастаць існаваць, як фашысцкая, капіталістычная і імперыялістычная дзяржава. Гэта значыць, яна не павінна быць гэткаю, якой яна ёсьць зараз, а гэта ўжо магчыма толькі пасля рэволюцыі, пасля паўстання працоўных Польшчы супроць буржуазіі. Добраахвотна польскія абшарнікі і буржуазія на разгром свайго панаванья ня пойдучь. Трэба быць ужо занадта блізарукімі політыкамі, каб гэтага ня бачыць. А гэта і значыць, што марыць аб беларускай аўтаноміі ў межах сучаснай Польшчы няма чаго. Аб гэтым павінны помніць тыя, якія часам ня хочуць гэтага ведаць.

Пяройдзем да асноўнага пытанья: хто зацікаўлены ў разгроме Грамады?

Мы ўжо вышэй указвалі на тых зуброў польскага абшарніцтва, якія ў Нясьвіжы заключылі саюз з Пілсудзкім. Ём гэта ў першую чаргу патрэбна, бо, жывучы на тэрыторыі Заходняе Беларусі, галоўным чынам яны на сваім карку адчуваюць усю рэволюцыйную дзейнасць Грамады. Ідучы насустрач іх інтарсам, Пілсудзкі загадаў разграміць Грамаду.

Асабліва важна зьнішчэньне грамады для самога Пілсудзкага, для яго імперыялістычных плянаў. Заходняя Беларусь—гэта вялізарны рэволюцыйны кацёл, парахавы склеп, які адразу выбухне, як толькі Пілсудзкі пойдзе на вайну з

СССР. Каб забясьпечыць сабе тыл наярэдадні вайны, Пілсудкаму патрэбна зьнішчыць увесь рэволюцыйны і наогул варожы да яго рух. Тут яму на дапамогу прыходзяць усякія згоднікія і прадажныя групы заходня-беларускай „грамадзкасьці“.

Гэты момант зьяўляецца вельмі важным, асабліва для нас—БССР. У выпадку вайны з намі, Грамада была-б той дзейнічаючай сілай, якая-б перашкодзіла Пілсудкаму ў яго імперыялістычным замаху. Вось чаму Пілсудзкі гэтак „клапоціцца“ аб Грамадзе.

Польшча таксама рыхтуецца да выбараў у Сойм. Ураду трэба забясьпечыць сабе перамогу. Як-жа гэта зрабіць? Іншага мэтаду ён ня мае, як разграміць усе рэволюцыйныя арганізацыі. Пачаўшы разгром у Заходняй Беларусі, рэпрэсіі перакінуцца ў Заходнюю Украіну і ў каранную Польшчу. Усякія Паўлюкевічы думаюць гэткамі парадкам папасьці ў Сойм, і дзеля таго яны гэтак дапамагаюць Пілсудкаму ў справе разгрому Грамады.

Але з гэтага нічога ня выйдзе. Заходня-беларускае сялянства ўжо досыць політычна кваліфікавана, каб не пасылаць Паўлюкевіча і падобных „псоў“ польскага фашызму сваімі прадстаўнікамі ў Сойм. Грамада мае вялікі аўтарытэт сярод сялянства, якое добра ведае, як трэба дзейнічаць і якім напрамкам трэба ісьці. Калі Грамада будзе нават канчаткова разгромлена, усё роўна нацыянальна-рэволюцыйны і вызваленчы рух у Заходняй Беларусі спынены ня будзе. На чале яго стаіць Комуністычная партыя Заходняй Беларусі, якая давядзе працоўных да свайго нацыянальнага і соцыяльнага вызваленьня.

К н і г а п і с

Дняпроўскія ўсплёскі. Літаратурны зборнік Магілеўскае філіі „Маладняк“. Магілёў — Беларусь, 1927 г., стар. 72. Цана 40 кап.

Зборнік „Дняпроўскія ўсплёскі“, складзен выключна сіламі мясцовых прозаікаў і паэтаў. Пераважная большасць апавяданняў і вершаў—практыкаванні. З пункту погляду літаратурных практыкаванняў, зборнік належыць расцэньваць як складзены даволі ўдумчыва. Пачынаецца ён прадмовай ад рэдакцыі, у якой зазначаецца, што „ўсё-ж сучаснасць нашых дзён палучыла адбітак у ім“. З гэтым можна згадзіцца.

Мотывы адноўленае вёскі зай- (маюць амаль што ўвесь зборнік за выключэннем вершаў). Маладыя аўтары знаюць сялянскае асяроддзе, але перадаюць больш факты высковага жыцця, чым адбіваюць асоб. Нам добра вядома, што змяніліся не адны толькі факты, змянілася і змяняецца ўнутраная сутнасць сяліны. Калі беларуская пісьменьніцкая моладзь падыходзіць да гэтых унутраных змен, яна заўсёды, як быццам па „закону“, упадае ў шаблён. Рэальнае сялянскае жыццё прападае, а аддзельныя асобы, узятыя з яго, падсалоджваюцца. Гэта адчуваецца ў апавяданнях „Выпа-

дак“ Юркі Лявоннага, „Дапрызыўнік Стах“ Рыгора Нядолі, „У вечар маўклівы“ К. Губарэвіча і іншых.

Прозаічныя вопыты гэтых т.т. даюць нам зарысоўкі сутычак новага з старым на вёсцы; яны ў сваіх творах стараюцца ўлавіць моманты новых узаемаадносін, але гэта слаба ім удаецца.

Возьмем адзін твор—„У вечар маўклівы“ і па ім прагледзім тэматыку пабудовы. Аўтар дае нарыс жыцця наймічкі Зоські, яна служыць у кулака Якуба. У вёску прыехаў з гораду на вакацыі студэнт Міхась (мабыць, з Магілеўскага тэхнікуму). Пачынаецца палкае каханьне. Якуб ня можа гэтага перанесці, гвалціць Зоську, у якой родзіцца сын. Ён хоча задушыць дзіцё (бачыце, баіцца падзелу гаспадаркі). Баронячы дзіцё, Зоська нянацкам падпальвае хату і з задушанным дзіцём выбягае на вуліцу. У гэты момант у вёску прыязджае Міхась. Цераз невялічкі тэрмін яны абое едуць у горад, „да новага жыцця і барацьбы“.

Усе зьмешчаныя бытавыя зарысоўкі, некалькі адрывачны, сувязь паміж асобнымі абразкамі слабаватая, часта не хапае адзінай ідэі.

Усе творы зборніку пабудаваны бадай што выключна па тэме змаганьня за волю і праўду.

У зборніку (проза) заўважаецца слабая стылістычная апрацаванасць. Сустрэкаюцца ўсходнія моўныя асаблівасці, як „чаўнем“, „налба“, „вірадаваць“, „пашампольскі“, „наймінку“ „на-мёт“, і... нават русызмы— „за-дзелаўся“, „работаць“, „нараба-таешся“, „палучыў“ і г. д.

З вершаў у „Дняпроўскіх усплёсках“ асаблівую цікавасць як наогул, так і з боку тэхнікі вершапісаньня, маюць вершы Налі Маркавай.

Мотывы новага жыцця, якімі захоплены працоўныя гуршчы, перадае К. Губарэвіч (стар. 35):

„Годы, што так жарка,
Ды па ўсяму сьвету,
Запалілі мклівасьць
Да агульнай мэты“.

З фармальнага боку можна знайсці шмат хібаў. Але на гэтым ня будзем спыняцца.

Асобнае месца ў зборніку займае п'еса Васіля Гарбацэвіча „Пад вішнёвымі садкамі“ ў 5 актах.

Напісана яна аўтарам на падставе этнографічных матар'ялаў (народная вусная творчасць), з бязумоўна добрым знаньнем быту нашага селяніна, хаця пададзены матар'ял патрабуе іншага мастацкага афармленьня. Галоўны пэрсанаж п'есы—Параска—слабы з псыхолёгічнага боку. Паяўленьне яе на заручынах, на вясельлі, кіданьне кошкі на галаву маладой і г. д.—моманты найбольшых яе перажываньняў, аўтарам апрацаваны слабавата.

У аддзеле крытыкі мы знаходзім дзве рэцэнзіі. Праглядаючы часопісі і зборнікі акруговых філій „Маладняк“, усюды

можна бачыць асаблівую беднасьць аддзелу крытыкі. Ці павінна зьявіцца сваю ўвагу таксама і на гэты выхавачы бок сваіх сяброў.

Нам здаецца, зборнік „Дняпроўскія ўсплёскі“ пераважна прысьвечаны вясковым камсамольцам і, трэба думаць, знойдзе сярод іх спачувачы водклік.

Чарговая задача магілёўскай філіі „Маладняк“—гэта ад усплёскаў перайсьці да буйных хваль, і ў гэтым напрамку мы з свайго боку пажадаем ім поўных посьпехаў.

С. Кожаны.

Иван Евдокимов. Колокола.

Роман. „Земля и Фабрика“
Москва 1926 г., стар. 559.
Цана 3 р. 50 к.

У вапшнія часы мастацкая літаратура дае нам цэлы шэраг твораў, тэмай якіх зьяўляецца апісаньне мінулага. Мінулае—удзячная глеба для творчай працы.

У той час, калі на арэну жыцця выходзіць маладое пакаленьне, не знаёмае з багатым мінулым, з мінулай барацьбой і перамогамі, — асаблівую вартасць набывае мастацкая літаратура, якая ў лёгкай для ўспрымання, і ў той-жа час належа на вытрыманай форме, дае нашай моладзі патрэбныя веды аб мінулым, даючы належную орыентацыю, гарт для лепшага ўразуменьня сучаснага.

Ці адпавядае яна гэтым запатрабаваньням—з гэтага пункту погляду і трэба разглядаць кнігу Евдокимова. „Колокола“ аб-

малёўваюць жыццё паўночнага гарадка ў эпоху набліжэння рэвалюцыі 1905 году. Яскрава абрысавана рабочая слабада, яе беспрасветны побыт—праца на фабрыцы, п'янка і бойкі пасля працы. А побач бяскопатна і нядбала праводзіць жыццё распуснае дваранства, буржуазея. Але тут-жа працуе і падпольная арганізацыя соцыял-дэмакратаў, усё больш аўладаючая рабочай масай, пачынаючая весці яе за сабой. Насыпявае хвала рэвалюцыі 1905 году. І калі буржуазея пацяшаецца, распуснічае, прыходзіць помста паўстаўшага пролетарыята.

Вельмі поўна і пуката ў романае падана мастацкая характарыстыка кожнае класы, надта добра і пераканаўча паказана прычына няўдачы і зруйнавання рэвалюцыі пятага году—адсутнасць сувязі паміж арганізаваным у моцны кулак рухам рабочых і стыхійным, неарганізаваным кароткачасовым уздымам рэвалюцыйнай хвалі сярод сялянства, якое нават не разумела падчас мэты рабочага руху.

Пэрсонажы роману абмалёваны поўна, выразна, асабліва прадстаўнікі рабочай слабодкі. Відаць, аўтар добра знаёмы з яе жыццём, побытам, і лягчэй арыентуецца сярод гэтага матэрыялу, чымся ў „верхах“ гораду.

Роман пакідае вельмі добрае ўражанне. Адчуваецца, што аўтар аўладаў сваёй задачай правілова і цікава, падаўшы малюнак з эпохі першай рэвалюцыі.

Кніга заслугоўвае прасоўвання ў шырокія рабочыя масы

праз бібліотэкі (купіць яе ня ўсякі зможа, з прычыны занадта высокае цаны). Яе з аднолькавым захапленнем прачытае і маладняк і сталы рабочы.

Ш-р.

„На Беларусі“. Двухтыднёвая старонка „Гудка“. № 1 ад 9 сакавіка 1927 г.

Чыгуначнік любіць свой „Гудок“. Што гэта так—паказвае яго тыраж: 400.000, што дае адну газету на двух чыгуначнікаў. „Гудок“—лепшая рабочая газета ў СССР, гэта ня раз падкрэсьлівалі адказныя партыйныя і профэсійныя працаўнікі. „Гудок“ умее абслугоўваць патрэбы свайго чытача: гэта ён даказаў выданнем старонак, прысьвечаных аддзельным дарогам, выданнем Украінскай штотыднёвай старонкі. „Гудок“ імкнецца абслугоўваць усе нацыянальнасці, працуючыя на чыгунцы,—аб гэтым сьведчыць тое, што ня толькі украінскую старонку выдае ён, а з 9 сакавіка пачаў выдаваць і беларускую старонку, якая рассылаецца дармова ўсім падпішчыкам „Гудка“ на Беларусі.

Наш беларускі чыгуначнік мала ўдзельнічаў у правядзенні нацполітыкі, ён часта ня ведае беларускае мовы, бо політыка царскай улады зрусіфікавала яго, а ў вывучэнні роднае мовы вялікае значэнне адыгрывае друк. І старонка „На Беларусі“ бярэцца за яе выкананне. Вялікшы атрад беларускага пролетарыята будзе мець сваю беларускую газету, якая азнаёміць з жыццём, культураю роднага краю.

На першай старонцы № 1 „На Беларусі“ зьмешчаны прывітальныя артыкулы т. т. Крыніцкага, Чарвякова, Адамовіча, проф. Вольфсона і Смоліча. Тут даны артыкул т. Н. Алеся, грунтоўна асьвятляючы „Нацыянальнае пытаньне і беларусізацыю“. Вялікі „падвал“ займае „Даклад ураду Беларусі на сэсіі Саюзнага ЦВК“ А. Хацкевіча. На гэтай-жа старонцы дана фотграфія дэлегатаў БССР на III сэсіі ЦВК, маленькая мапа Беларусі.

На другой старонцы даны адзелы „Партыйнае жыццё“ з 4 артыкулаў, „Наш быт“ з 5 артыкулаў, „Профэсыянальная праца“ з 7 артыкулаў, „Эканомія навыварат“ з 6 артыкулаў, „Вытворчасць“ з 6 артыкулаў, „Дробязь“ з 5 артыкульчыкаў і „Маленькі фэльетон“. Як бачым—зьмест багаты, ахопліваючы рознастайныя бакі

жыцьця і працы чыгуначнікаў. Тут-жа дана адна фотграфія і 4 карыкатуры.

Мова старонкі чыстая, друкарскіх памылак ня відаць, маецца нават літара „ў“. З надворнага выгляду, як даводзіць вышэйсказанае, нельга лепшага і жадаць. А гэта-ж толькі ўсяго першы нумар! Відаць, рэдакцыя вельмі ўважліва аднеслася да справы выданьня беларускай старонкі.

Неабходна толькі, па прыкладу украінскай старонкі, для жадаючых падпісчыкаў, якія знаходзяцца не на тэрыторыі Беларусі, адкрыць платную падпіску.

Адмячаючы новае культурнае дасягненьне на Беларусі, паждаем, каб беларуская старонка „Гудка“ пасьпешна разгортвала сваю працу, абярнуўшыся ў самым хуткім часе ў штотыднёвую.

Хв. Шынклер.

Х р о н і к а

Мастацкія і культурныя весткі

* Выдавецтвам ЦБ „Маладняка“ здадзены ў друк новыя зборнікі: Ізр. Плаўнік—„Блакітныя Далі“ (вершы), Ал. Званак—„Веянь“ (вершы), В. Каваль—„Як вясну гукалі“ (апаবাদаньні).

* Маладыя беларускія поэты падрыхтавалі да друку наступныя зборнікі поэзіі: Вал. Маракіў—„На залатым пакосе“, Я. Туміловіч—„Белае шчасьце“.

* БДВ здало ў друк новы зборнік Яз. Пушчы—„Дні вясны“.

* Здадзены ў друк № 2 часопісі літаратурна-мастацкага згуртаваньня „Узвышша“.

* Ал. Гурло здаў для надрукаваньня Б. Д. В-ву новы зборнік поэзіі „Зорнасьць“.

* Малады беларускі поэт, П. Глебка падрыхтаваў да друку зборнік поэзіі „Шыпшына“.

* У в-ве ЦБ „Маладняка“ вышаў з друку зборнік вершаў Кляшторнага—„Кляновыя завеі“.

* Галоўпалітасьветы здаў у друк брошуру С. Баркоўскага—„Першага мая на Беларусі“.

* 19-га сакавіка г. г. ў Маскве адбыўся грамадзкі прагляд фільмы „Лясная Быль“ па аповесьці М. Чарота—„Сьвінапас“. Прагляд прайшоў з вялікім посьпехам.

* У выданьні Галоўпалітасьветы вышла брошура, пры-

сьвечаная выдатнейшаму сусьветнаму кампозытару Бэтховэну—да сталецься са дня яго сьмерці. Брошуру напісаў дырыжэр БДТ І Макс Купэр.

* ЦБ Краязнаўства пастанавіла прасіць прэзыдыум ІБК аб камандыраваньні ў Фінляндыю, Латвію і Эстонію свайго прадстаўніка для вывучэньня ў гэтых краёх краязнаўчага руху.

* Вядомы расійскі дасьледчык мастацтва ў Маскве тав. Тугенхольд зьвярнуўся да адпаведных беларускіх інстытуцый з просьбай прыслаць фотографіі з рэчаў беларускага мастацтва.

* Прэзыдыум ЦСПСБ пастанавіў аднавіць выхад рабочай часопісі „Профрух“; часопісь будзе выходзіць на дзвёх мовах: беларускай і расійскай.

* Саюз літоўскіх поэтаў і пісьменьнікаў, які працуе ў Менску, рыхтуе да выданьня зборнік літоўскіх рэвалюцыйных сьпеваў. У выданьні гэтага зборніка таксама ўдзельнічаюць поэты і пісьменьнікі, якія праживаюць у Маскве.

* 8-га красавіка г. г. ў Доме Асьветы адбыўся шырокі інтарнацыянальны вечар, у якім прымалі ўдзел поэты груп—„Маладняк“,—„Юнгэр-Арбэйтэр“, „Звенья“ і „Минский Перевал“. На вечары выступала каля 20 поэтаў.

* Утворана комісія па выпрацоўцы пляну ўшанавання памяці М. Багдановіча з прычыны 10-й гадавіны яго сьмерці.

УССР

* 4-ы зьезд згуртавання „Плуг“ адбудзецца ў Харкаве ў памяшканьні будынку літаратуры імя Благітнага.

* Зараз у в-ве „Плужанін“ вышлі наступныя кнігі: Юхыма Гэдзя „Бувае й так“ і зборнік гумарэсак апавяданьняў Андрыенка Ів.—„Жывіі Крам“.

* Друкуюцца зборнікі гумарэсак—К. Катка, поэзіі—Ол. Вэдміцкага і Н. Забілы, апавяд. Ів. Ткачука „Помста“.

* Рыхтуюцца да друку зборнікі поэзіі Плыскуніўскага, Панава, сцэнары К. Поллонныка, апавяданьні Первамайскага, зборнік гумарэсак Антошы Коды і інш.

* Пры рэдакцыі Кіеўскага журналу „Глобус“ адбылося пасяджэньне журы, на якім разгледжаны надаланыя на конкурс *карыкатуры*. У бліжэйшых нумарох журналу прыняты карыкатуры будуць зьмешчаны.

* У сучасным омант Дз. Капэла Кабзароў запрошана на шэраг канцэртаў у Маскву і Ленінград. Капэла мае незадоўга выехаць і даць па дарозе канцэрты ў Беларусі, Чарнігаве і Ніжніні.

* У хуткім часе ў Балце (Малдаўскай рэспублікі) утвараецца літаратурная арганізацыя „Плуг-Молдоунэск“, якая вельмі блізка будзе звязана са спілкай „Плуг“

* Кіеўская выдавецкая арцель „Маса“ ў апошнія часы выдала наступныя кнігі украінскіх поэтаў і пісьменьнікаў: М. Іўчанка—„Порваною дарогаю“ (апавяданьні), Д. Фалькўскага—„Обрії“ (поэзія) і інш.

* У Кіеў прыбыў з Прагі вядомы мастак графік Васіль Касьян, які працуе выкладчыкам на поліграфічным факультэце Кіеўскага Політэхнікуму.

* У № 2 „Чэрвоный Шлях“ надрукована поэма украінскага поэта В. Затонскага „Лютый“. У поэме абмалёвана лютаўская рэвалюцыя.

ДВУ зрабіла ўмову з М. Хвільевым на выданьне яго твораў у некалькіх томах. У гэтым годзе выйдучь з друку першыя тры томы.

* У восень выйдзе вялікі колькі-томны зборнік твораў Астапа Вішні.

СССР

* 10-га верасня 1928 г. спаўняецца роўна 100 год са дня нараджэньня славуэта расійскага пісьменьніка Л. М. Талстога.

Калегія НКА РСФСР ухваліла праэкт утварэньня пры ЦВК СССР Усесаюзнага Камітэту для сьвяткаваньня юбілею.

* У Казані адчыняецца „Будынак татарскай культуры“.

* Т-ва сялянскіх пісьменьнікаў (Масква) за мінулы год арганізавала каля 100 публічных выступленьняў сваіх сяброў.

Т-ва кожны аўторак устайвае лівячоркі ў доме Герцэна, а таксама ў Цэнтральным Доме Селяніна і іншых клубах.

З Ь М Е С Т

Літаратурна-мастацкі аддзел

Стар.

Васілёк—Чыгуныя песні (эскіз)	3
Ал. Дудар—Песня пра Сінь-Вэя (верш)	14
А. Гурло—Ідылія (верш)	19
Уладзімер Жылка** (Сьвядомасьці горач...) (верш)	20
Васіль Каваль—Сьнег (апавяданьне)	21
Кляшторны** (Зноў вясна..) (верш)	29
Ул. Хадыка*** (Штандар Чырвоны...) (верш)	30
Алесь Звонак (Нешта ёсьць такое...) (верш)	31
А. Траецкі—Туманныя ночы (апавяданьне)	33
Я. Бобрык—Сосны (верш)	42
Іэр. Плаўнік—Іду шукаць яе (верш)	43
—————	
Міх. Быкавец—Літаратурныя арганізацыі на Украіне	44
С. Баркоўскі—Першага Мая на Беларусі	56
А. Шлюбскі—1906 г. на Віцебшчыне	67
Л. Каплан—Разгром Грамады	81
Кнігапіс	91
Хроніка	95

АДЧЫНЕНА ПАПДПІСКА НА ТРАВЕНЬ МЕСЯЦ

на выданні ЦК ЛКСМБ:

- „Чырвоная Зьмена“—орган ЦК ЛКСМБ, масавая газета рабоча-сялянскай моладзі, выходзіць 3 разы на тыдзень: у сераду, пятніцу і нядзелю.
- „ЮНГЕР АРБЭЙТЭР“—орган ЦК ЛКСМБ, газета рабочай моладзі на яўрэйскай мове, выходзіць штотыднёва па суботах.
- „ГВЯЗДА МЛОДЗЕЖЫ“—орган ЦК ЛКСМБ, газета рабоча-сялянскай моладзі, на польскай мове, выходзіць штотыднёва.
- „БЕЛАРУСКІ ПІОНЭР“—орган ЦК ЛКСМБ і Наркамасветы БССР, дзіцячая часопісь на беларускай мове, выходзіць 2 разы на месяц.
- „ЮНГЕР ПІОНЭР“—орган ЦК ЛКСМБ, піонёрская газета на яўрэйскай мове, выходзіць штотыднёва па пятніцах.

Газета „Чырвоная Зьмена“ выходзіць з наступнымі платнымі дадаткамі:

- „МАЛАДНЯК“ (штомесячная літаратурна-мастацкая часопісь).
- „ПЛУГ“ (штомесячная сельска-гаспадарчая часопісь).
- „ЮНЫЙ КОМУНІСТ“ (двухтыднёвая кіраўнічая тэарэтычна-політычная часопісь ЦК УсеЛКСМ на рас. мове).
- „СМЕНА“ (двухтыднёвая масавая літаратурна-мастацкая і грамадзка-бытавая часопісь рабочай моладзі на рас. мове).
- „ЖУРНАЛ КРЕСТЬЯНСКОЙ МОЛОДЕЖИ“ (двухтыднёвая часопісь сялянскай моладзі на рас. мове).

У М О В Ы П А Д П І С К І :

НАЗВА ВЫДАНАННЯЎ	Колькі № аб'ём вых. у м-ц	Папдпісная цана					
		На 1 м-ц		На 3 м-цы		На 6 м-цаў	
		Р.	К.	Р.	К.	Р.	К.
„Чырв. Зьмена“ без дадатка	13	—	25	—	75	1	50
„ „ з дад. „Маладняк“	—	—	60	1	80	3	60
„ „ з дад. „Плуг“	—	—	35	1	05	2	10
„ „ з дад. „Юн.Коммун.“	—	—	75	2	25	4	50
„ „ з дад. „Смена“	—	—	53	1	59	3	18
„ „ з „Жур. Кр. Мол.“	—	—	50	1	50	3	—
„ „ з дад. „Маладняк“ і „Юный Коммунист“	—	1	10	3	30	6	60
„ „ з дад. „Плуг“ і „Жур. Крест. Молодежи“	—	—	60	1	80	3	60
„ „ з дад. „Юн. Ком.“ і „Смена“	—	1	03	3	09	6	18
„Юнгер Арбэйтэр“	4	—	15	—	45	—	90
„Гвязда Млодзежы“	4	—	15	—	45	—	90
„Юнгер Піонэр“	4	—	10	—	30	—	60
„Беларускі Піонэр“	2	—	20	—	60	1	20

Тыя, хто падпішацца на газету „Чырвоная Зьмена“ на 3 і больш месяцаў, атрымаюць у траўні м-цы дармова поэму Я. Купалы—„Магіла Льва“

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: канторай газ. „Звезда“ (Менск, Савецкая, 63) і яе ўпаўнаважанымі, ячэйковымі ўпаўнаважанымі па друку, усімі аддзяленнямі Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва, усімі паштова-тэлеграфнымі аддзяленнямі і ўпаўнаважанымі Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“.

Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.